

เส้นทาง สร้างชีวิต

เส้นทางสร้างชีวิต

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

เรียบเรียง

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

น้อมเกล้าถวาย

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

เนื่องในวันคล้ายวันประสูติครบ ๗๘ พรรษา

วันพฤหัสบดีที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔

เส้นทางสร้างชีวิต

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตภาโน)

ISBN 974-85738-9-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

กองทุนไตรรัตนานุภาพ ๙,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๔

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๓ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๔

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ๕,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ พรศิวการพิมพ์

๓๒/๒๐๕ หมู่ที่ ๘ ลาดพร้าว ๘๗ บางกะปิ กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐ โทร. ๕๓๘๘๑๒๗

นางสาวจรรยาพรณ วันทนทวี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พุทธศักราช ๒๕๓๔

คำนำ

ในวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ นี้ เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ประธานกรรมการบริหารศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา แห่งประเทศไทย ทรงเจริญพระชนม์มาครบ ๗๘ พรรษา ซึ่งคณะศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือในพระองค์ท่าน ได้จัดงานบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันประสูติในแต่ละปีมาตามลำดับ เพื่อเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพ นับถือ กตัญญูกตเวที ต่อพระองค์ท่าน

นับแต่ได้จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทยขึ้น เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๒๙ เป็นต้นมา เมื่อวันเช่นนี้ เวียนมาถึงเข้า ทางศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ได้จัดพิมพ์หนังสือธรรมะเพื่อถวายแด่พระองค์ท่าน เพื่อมอบแก่ท่านพระเถรานุเถระ พุทธศาสนิกชน ที่มาถวายสักการะ และแสดงมุทิตาจิตในวโรกาสเช่นนี้มาตามลำดับ เนื่องจากยึดถือพระพุทธรวจนะที่ว่า

“สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ

การให้ธรรมย่อมชนะการให้ทั้งปวง” เป็นหลัก

ในปีพ.ศ. ๒๕๓๔ นี้ ทางศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา แห่งประเทศไทย ได้จัดพิมพ์หนังสือเส้นทางสร้างชีวิต อันเป็นผลงานการเรียบเรียงของพระราชธรรมนิเทศ เลขานุการ ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย เพื่อถวายแด่

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เพื่อเป็นมุกตาสักการะต่อพระองค์ท่าน และเพื่อเป็นธรรมทานแก่ท่านผู้สนใจ และเพื่อผลแห่งธรรมทานนี้ สามารถอำนวยให้สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก มีพระชนม์มายู้งยืนนาน เพื่อเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของปวงพุทธศาสนิกชนเป็นหลักในการบริหาร ธำรง รักษาพระพุทธศาสนาได้นาน ๆ

หนังสือเรื่อง "เส้นทางสร้างชีวิต" เล่มนี้ ได้เคยพิมพ์เผยแพร่มาหลายครั้งแล้ว แต่ได้ขาดคราวไป ที่สำคัญคือที่มาของหนังสือนี้เกิดจากท่านที่ศึกษา สนใจ ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และมีโอกาสได้รับฟังความคิดเห็นของคนจำนวนมาก ได้รวบรวมข้อข้องใจสงสัยเหล่านั้นไว้ขอให้พระราชธรรมนิเทศขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ "พระโสภณคณาภรณ์" อธิบายชี้แจงในเรื่องเหล่านั้น โดยจัดเกาะกลุ่มกันเป็นเรื่อง ๆ ไป ทำนองการตอบปัญหา แต่เน้นไปในรูปของการอธิบายขยายความในแต่เรื่อง ให้ประสานสอดคล้องกัน โดยยึดที่หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

ความไม่เข้าใจ ความสงสัยในเรื่องเหล่านี้ มีอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ และของประชาชนทุกระดับการศึกษา มากบ้างน้อยบ้าง ทั้งเรื่องเหล่านั้นจบสิ้นลงเป็นเรื่อง ๆ ไป ทำให้ท่านที่ไม่ชอบในการอ่านมากนัก หากมีความสนใจเพียงเล็กน้อยก็สามารถอ่านเป็นเรื่อง ๆ ไปได้ และเรื่องใดที่ไม่ข้องใจสงสัยก็สามารถเปิดข้ามไปได้ โดยไม่ทำให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ ขาดตอนไป

จากการสังเกตพบว่า ยอดพิมพ์และการขาดคราวของหนังสือเรื่องนี้ แม้จำนวนจะมาก แต่ขาดคราวไปเร็ว แสดงว่าคงอำนวยความสะดวกในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจของผู้อ่านได้ตามสมควร

การพิมพ์ขึ้นอีกคราวหนึ่ง ย่อมช่วยให้หนังสือเล่มนี้กระจายออกไปมากยิ่งขึ้น และศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ก็ได้ชื่อว่าได้ทำงานไปตามวัตถุประสงค์ของศูนย์คือ "การให้การศึกษา การปฏิบัติ การเผยแพร่ และการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา" จึงหวังว่าหนังสือเล่มนี้คงอำนวยความสะดวกแก่ผู้อ่านตามสมควร และขออุทิศผลแห่งมุกิตาสักการะ ธรรมทานนี้ อำนวยให้ เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงมีพระชนม์มายุยืนนาน เบบางจากโรคพยาธิทั้งปวง และขออิฏฐผลทั้งปวง จงบังเกิดมีแก่ท่านที่มาร่วมแสดงมุกิตาสักการะในวโรกาสนี้โดยทั่วกัน.

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

คำนำกล่าว วัดบวรนิเวศวิหาร โทร. ๒๘๑-๒๑๓๘

กันยายน ๒๕๓๔

สารบัญ

๑. พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์
มีบทบาทต่อสังคมและการเมืองอย่างไร ๑
๒. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
มีส่วนช่วยมนุษย์ทุกชั้นวรรณะอย่างไร ๓๕
๓. การครองชีวิต การครองเรือน ครองสุข
ตามหลักของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ๔๔
๔. หน้าที่ของมารดาบิดาตามหลักของพระพุทธศาสนา ๕๔
๕. บุตรธิดาควรกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาอย่างไร ๕๘
๖. การปฏิบัติต่อผู้สูงวัยในวงศ์สกุล
ตามหลักของพระพุทธศาสนา ๖๕
๗. หน้าที่ของครูอาจารย์และลูกศิษย์
พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักของพระพุทธศาสนา ๖๘
๘. พระพุทธศาสนาได้แนะนำวิธีการเลือกคู่ครองไว้อย่างไร ๗๔
๙. หลักพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคมในยุคปัจจุบัน ๘๕
๑๐. หลักเศรษฐศาสตร์ในพระพุทธศาสนามีสอนไว้หรือไม่ ๙๑
๑๑. หลักประชาธิปไตยการปกครองและรัฐศาสตร์
ตามแนวพระพุทธศาสนา ๑๐๗
๑๒. พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์
ในยุคปัจจุบันขัดกันหรือไม่ ๑๑๘
๑๓. หลักธรรมที่พุทธศาสนิกชน
พึงปฏิบัติต่อพระรัตนตรัย ๑๓๐

๑๔. หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา
ล้ำสมัยจริงหรือไม่ ๑๓๖
๑๕. การปฏิบัติธรรมจำเป็นต้องเลือก
กาลเวลาและสถานที่หรือไม่ ๑๔๒
๑๖. คำสอนของพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้ปฏิบัติตาม
ต้องแยกตัวออกจากสังคมในยุคปัจจุบันจริงหรือไม่ ๑๔๖
๑๗. จิตศาสตร์ในพระพุทธศาสนามีหรือไม่ ๑๕๗

เส้นทางสร้างชีวิต

พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มีบทบาทต่อสังคมและการเมืองอย่างไร

พระรัตนตรัยคือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ที่มีบทบาทต่อสังคมและการเมืองนั้นต้องพูดแยกออกไปเป็นตอน ๆ คือ

พระพุทธเจ้านั้น คือท่านผู้ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง แล้วสอนบุคคลอื่นให้ตรัสรู้ตามได้ด้วย

การอุบัติบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า เป็นการอุบัติบังเกิดขึ้นเพื่อโลกโดยเฉพาะ อย่างที่ทรงแสดงไว้ในเอกนิบาตอังคตตรนิกาย ใจความว่า

เอกบุคคล เมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่อกุล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นคือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

ดังนั้น จึงเป็นการแสดงให้เห็นด้วยว่า การอุบัติบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า เป็นการบังเกิดขึ้นเพื่อโลกอันเป็นส่วนรวม

สังคมก็ดี การเมืองก็ดี เป็นส่วนย่อยของโลกทั้งนั้น ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติบังเกิดขึ้นเพื่อกระทำการที่เป็นประโยชน์อันมีลักษณะเกื้อกูล และอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวโลกเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงมีบทบาทโดยตรง ต่อการพัฒนา การสร้างสรรค์สังคม ซึ่งข้อนี้เราสามารถติดตาม ศึกษา ประวัติของพระองค์ได้ตลอดกาลอันยาวนานถึง ๔๕ ปี ในขณะที่ดำรงพระชนม์อยู่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญจริยา ๓ ประการ คือ

๑. โลกัถถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก ในฐานะที่ทรงเป็นสมาชิกคนหนึ่งของโลก ด้วยการเสด็จไปในคามนิคม ชนบท ราชธานีต่าง ๆ ได้ชี้แจงแนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้ได้เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมตามที่บุคคลเหล่านั้นจะสามารถประพฤติปฏิบัติได้ พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธกิจหลักในแต่ละวันเป็น ๕ ช่วงใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๑.๑ “ปุพฺพณฺเहे ปิณฺทปาทํ” ตอนเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้ปรารถนาจะถวายทาน ได้ถวายทาน ในการเสด็จออกบิณฑบาตนั้น มีอยู่บ่อยครั้งที่ไม่ได้เสด็จไปเพื่อรับภัตตาหารเพียงประการเดียว แต่ได้ใช้โอกาสที่เสด็จออกบิณฑบาตแวะไปสนทนากับประชาชนที่พบปะกันระหว่างทางบ้าง คนมาเข้าเฝ้าสนทนากันบ้าง ถ้ามีโอกาสจะทรงชี้แจงแนะนำสั่งสอนก็จะทรงชี้แจงแนะนำสั่งสอน ในระหว่างที่เสด็จออกบิณฑบาตนั่นเอง พระอรหันต์ที่เป็นภิกษุก็มีภิกษุณี

ก็มี หรือแม้แต่ชาวบ้าน ได้ฟังธรรมะของพระพุทธเจ้าในขณะที่
เสด็จออกบิณฑบาตนั่นเอง ได้บรรลุมรรคผลกันเป็นอันมาก
เพราะฉะนั้น การเสด็จออกบิณฑบาตของพระพุทธเจ้าจึงเป็น
การโปรดสัตว์ ผู้ปรารถนาจะให้ท่านก็ได้มีโอกาสให้ท่าน ผู้
ปรารถนาจะพบพระองค์ก็ได้มีโอกาสพบ ปรารถนาจะให้
ก็ได้มีโอกาสให้ ปรารถนาจะฟังธรรมก็มีโอกาสฟัง และท่าน
ผู้ใดที่มีวาสนาบารมีแก่กล้าก็จะบรรลุมรรคผลเบื้องสูง ก็ได้รับ
ผลจากการฟังธรรมของพระพุทธเจ้า

๑.๒ สายอนุเท ชมมเทศน์ ตอนเย็นจะทรงแสดง
ธรรมะโปรดพุทธบริษัททั้งหลายที่หลังไหลกันมา ฟังธรรมะจาก
สำนักของพระองค์ และเป็นการหลังไหลที่ต่อเนื่องยาวนาน
เพราะคนที่มาเหล่านั้นก็ไม่ได้นัดหมายกัน ต่างคนต่างมา มาเป็น
พวกบ้าง มาเดี่ยวบ้าง พระพุทธเจ้าก็จะทรงแสดงธรรมด้วย
วิธีการต่าง ๆ โดยการตอบปัญหาบ้าง โดยการสนทนากันบ้าง
โดยการแสดงธรรมะบ้าง โดยการประทานโอวาทบ้าง ยามนั้น
ก็จะช่วยกันขจัดปัดเป่าความไม่รู้ ไม่เข้าใจของบุคคลเหล่านั้น
ออกไป คนเป็นอันมากที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยเจตนาที่ไม่ดี
เช่น มาเพื่อที่จะจับผิดบ้าง มาเพื่อที่จะโต้ตอบหักล้างกับพระองค์
บ้าง มาเพื่อทำทนายพระองค์เป็นต้นบ้าง แต่พระองค์ทรงแก้ไข
เปลี่ยนแปลงคนเหล่านั้นให้ได้รับประโยชน์จากธรรมะ จนนักบวช
นอกระบบได้กล่าวโงมตีพระพุทธเจ้าว่า มีมนต์ที่สามารถ
กลับใจคนได้ เพราะคนที่เข้าไปเฝ้าพระองค์นั้น จะมาในลักษณะ

ใดก็ตาม ในที่สุดจะกลายเป็นมิตร เป็นสาวก เป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกาได้ตามสมควรแก่ฐานะของเขา และมีเป็นจำนวนไม่น้อยที่คนเหล่านั้นมาจากนักบวชนอกศาสนา ซึ่งมีการเลื่อมสอนกันมา เพื่อจะได้ตอบหักล้างพระพุทธรูปต่าง ๆ แต่พระองค์ทรงมีวิธีชี้แจงแสดงธรรมให้บุคคลเหล่านั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ หลักการในการโต้ตอบชี้แจงของพระองค์ จะมีเป็น ๔ แนวด้วยกัน คือ

๑. เอกังสพพยากรณ์ คือทรงพยากรณ์ไปด้วยแนวเดียว หมายความว่า จะต้องเป็นอย่างนั้นเสมอไป ทรงแสดงว่าขั้นที่ทั้ง ๕ ไม่เที่ยง ก็ไม่เที่ยงอยู่ตลอดไป ขั้นที่ทั้ง ๕ เป็นทุกข์ ขั้นที่ทั้ง ๕ เป็นอนัตตา เป็นต้น หรือแม้แต่หลักการ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว คนหมั่นขยันย่อมหาทรัพย์ได้ คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร เป็นต้น คือเป็นกฎเกณฑ์อย่างนั้นเอง ใครจะทำเมื่อไร ที่ไหน อย่างไร ก็จะออกผลมาเป็นอย่างนั้น

๒. วิภังชพยากรณ์ ทรงจำแนกแบ่งแยกหลักเหล่านั้นให้บุคคลนั้น ๆ ได้เกิดความเข้าใจในแง่มุมต่าง ๆ เพราะเรื่องบางเรื่องจะพูดโดยแนวเดียวไม่ได้ เช่น คนถามว่า คนที่ทำความดี จะมีความสุขในการดำรงชีวิตเสมอไปหรือไม่ จะตอบตรง ๆ ไม่ได้ เพราะว่าในปัจจุบันเราก็เห็นกันว่า เขาทำความดีจริง แต่ว่าการรับผลของกรรมไม่ใช่รับเฉพาะกรรมปัจจุบัน มีอดีตกรรมที่ตามมาให้ผลก็ได้ หรือว่ามีบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับบุคคล

ผู้นั้น ถึงบุคคลนั้นไปสู่อำนาจของตน แม้เขาจะเป็นคนดีแต่ไปคบหาสมาคมกับคนไม่ดี อาจจะประสบความเดือดร้อนได้ แต่ที่แน่นอนที่สุดก็คือ ถ้าเป็นความสุขก็ต้องเกิดขึ้นจากการทำความดี แต่เขาอาจจะได้รับความทุกข์ก็ได้ ถ้าบาปกรรมตามเขามาทัน ให้โทษแก่เขา หรือถูกคนที่เกี่ยวข้องกับเขาไปสร้าง ความเดือดร้อนมาให้ เป็นต้น

๓. ปฏิปจฉาพยากรณ์ ทรงใช้ความรู้ ความเข้าใจของเขาหลักเหตุผลของเขานั้นเอง และมาถามเขาให้ตอบ และก็ใช้คำตอบของเขานั้นเอง ย้อนถามเขาอีกครั้งหนึ่ง และในที่สุดก็จะออกมาเป็นคำตอบ สำนวนบาลีท่านใช้คำว่า เออผลไม้ป่าผลไม้ ที่คติไทยพูดว่า ฤษฏายายชื่อขมยาย ส่วนมากวิธีนี้จะใช้กับคนซึ่งมีความกระด้าง อวดดีถือดี คิดว่าตัวเองมีความรอบรู้ แดกฉานมาก เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจะใช้วิธี “หนามยอก หนามบ่ง” หรือผลไม้ป่าผลไม้ดังกล่าว และจะทำให้บุคคลเหล่านั้นคลายพยศลดมานะตัวเองลงไป ยอมตัวเป็นศิษย์บ้างออกบวชในพระพุทธศาสนาก็มีมาก

๔. ฐปนียะ คือปัญหาบางประการ เป็นเรื่องที่ไม่เกิดประโยชน์ หรือคนฟังไม่อยู่ในวิสัยที่จะเข้าใจได้ ปัญหาเหล่านี้พูดไปก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร คล้าย ๆ กับเอาวิชาชั้นสูงมาสอนแก่เด็กอนุบาล วิชาชั้นนั้นแม้จะดีจริง แต่เด็กแกรับรู้ไม่ได้ก็มาสอนไม่ได้ ฉะนั้น ในกรณีนี้ก็นิ่งเอาไว้ถือไม่ตอบ

๑.๓ ปโทเส ภิกขุโอรุวาท ตอนคำ ทรงประทานโอวาท แก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งอยู่ในสำนักบ้าง ซึ่งมาจากสถานที่ต่าง ๆ บ้าง ภิกษุที่มาฟังนั้น ส่วนมากจะนัดหมายประชุมกัน สามารถ เทศน์รวม ๆ และธรรมะกลุ่มนี้แหละที่พระท่านจำทรงไว้ได้มาก เวลาศึกษาในพระไตรปิฎกก็จะพบว่า จะมีเรื่องที่ปรารภภิกษุ มากเป็นพิเศษ พระท่านฟังกันอยู่ท่านก็จำทรงกันไว้ได้สืบทอด กันมาได้

๑.๔ อทฺตมรตฺเต เทวปญฺหนิ ตอนเที่ยงคืน พวกเทพเจ้า ทั้งหลายในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จะมาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยฐานะของตน ส่วนมากก็จะมาราบทูลถามปัญหาสั้น ๆ พระพุทธเจ้าทรง เฉลยปัญหาแล้วเทวดานั้นก็จะกลับไป เขาเรียกว่า อันตรธานไป จากที่นั่น คือขาเร็วไปเร็ว

๑.๕ ปจฺจสุเสวคเตกาเล ภพฺพาทพฺเพ วิโลกนํ เวลา ไกลรุ่งพระพุทธเจ้าจะทรงตรวจดูสัตว์โลกซึ่งมีวาสนาบารมีที่ จะรู้ธรรมะได้ในระดับใดระดับหนึ่ง จะทรงศึกษาเรื่องภูมิหลัง ของบุคคลผู้นั้น ธรรมะที่จะสั่งสอนบุคคลผู้นั้น และผลที่จะเกิดขึ้น แก่บุคคลผู้นั้นหลังจากทรงสั่งสอนไปแล้ว คือหลักการที่เราพูด กันในปัจจุบันว่า ศึกษาหาข้อมูล ประเมินผล สรุปผลนั่นเอง แต่ของพระพุทธเจ้านั้นจะเป็นอย่างนั้น ตามที่รู้ไว้ล่วงหน้า พอ ถึงตอนเช้าก็จะเสด็จไปโปรดบุคคลเหล่านั้น ในกรณีที่เป็นคน ที่ไม่รุนแรงโหดร้ายเท่าไร จะเสด็จมีพระภิกษุสงฆ์ตามเสด็จ

ไปด้วย ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ ๆ เช่นว่าการเสด็จไปโปรดใจรองकुलि-
มाल ซึ่งกำลังไล่ฆ่าคนเพื่อเอานี้วที่ ๑,๐๐๐ พระพุทธเจ้าเสด็จ
โดยลำพังพระองค์เอง คือถ้าเรื่องใหญ่ ๆ จะเสด็จโดยลำพัง แต่
ถ้าหากว่าเรื่องไม่ใหญ่จะมีพระสงฆ์เป็นบริวารตามเสด็จไปด้วย
ข้อนี้เป็นโลกัตถจริยา คืองานที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำต่อโลก
ในฐานะที่ทรงเป็นโลกเชษฐ เป็นเหมือนกับพี่คนโตของชาวโลก
เพราะบรรดาชาวโลกนั้นตกอยู่ภายใต้เปลือกหุ้มของอวิชชา
เหมือนกับลูกไก่ที่อยู่ในฟองไข่ พระพุทธเจ้าก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง
ที่ใช้ความเพียรพยายามด้วยพระองค์เอง ลองผิดลองถูกโดย
พระองค์เอง จนสามารถทำลายกะเปาะฟองคืออวิชชาออกมาได้
พระองค์จึงเป็นผู้ตรัสรู้คนแรกในพระพุทธศาสนา นี้ เพราะฉะนั้น
พระองค์จึงเป็นเหมือนพี่คนโตของชาวโลกทั้งหลาย ที่เรียกว่า
โลกเชษฐ ดังนั้นจึงต้องทำตนเป็นที่พึ่งของชาวโลก ที่เราเรียกว่า
โลกนาถ คือเป็นที่พึ่งพำนิกรของชาวโลก

ในการเสด็จไปโปรดแก่บุคคลทั้งหลายเหล่านั้น ทรงทำ
ด้วยความกรุณาต่อบุคคลเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่ทำงานเพื่อ
จะได้แต่ทำงานเพื่อจะให้

๒. ญาตัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระญาติ
ของพระองค์ ในฐานะที่เป็นราชโอรสของศากยสกุล และ
โกถิยสกุล พระองค์มีพระญาติอยู่ถึง ๒ มหานครใหญ่ ๆ เพราะ
ฉะนั้น สำหรับพระญาติแล้วจะมีการชี้แจง อบรม แนะนำ
สั่งสอนกันเป็นพิเศษ บางครั้งอาจจะไม่สั่งสอนชาวบ้าน แต่

สำหรับพระญาติก็เข้าไปแทรกแซงเรื่องบางเรื่อง เพราะพระองค์
ก็เป็นบุตรหลานของราชสกุลเหล่านั้น พระญาติบางองค์ทรงนำ
เอาไปบวชโดยลำพัง บางครั้งพระญาติก็มีการทะเลาะวิวาท
กัน ผู้ใหญ่ที่เป็นหลักเป็นประธานไม่มีใครสามารถห้ามปรามได้
เพราะบางทีผู้ใหญ่มือทะเลาะเสียเอง พระพุทธเจ้าจะเสด็จ
มาชี้แจงแสดงเหตุผลให้พระญาติเหล่านั้นเกิดความเข้าใจ ยิ่งขึ้น
ไปกว่านั้น ยังเปิดโอกาสเป็นพิเศษให้พระญาติทั้งสองราชสกุล
แม้จะเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนามาก่อน ซึ่งตามหลักของ
พระวินัยแล้ว ท่านเหล่านั้นจะต้องพิสูจน์ตัวเองด้วยการอยู่ปฏิบัติ
ที่ท่านเรียกว่าตัตถียปริวาส ก่อน ๔ เดือน แต่สำหรับพระญาติ
ของพระองค์แล้ว ยกเว้นให้เป็นพิเศษคือให้บวชได้เลย ทั้งนี้ไม่ใช่
เป็นเรื่องของมุขโกลนนะ แต่เป็นเรื่องคุณสมบัติของพวกเขา
โกลิยะซึ่งเป็นคนที่มีความถือตัวจัด ยิ่งเป็นนักบวชนอก
ศาสนาเข้าไปด้วยยิ่งถือตัวใหญ่ เพราะฉะนั้นการที่ท่านเป็น
ราชศากยวงศ์หรือโกลิยวงศ์ด้วยแล้วก็เป็นนักบวชด้วยยอมตัวมา
เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า ได้แสดงให้เห็นความจริงใจของท่าน
จึงเปิดโอกาสให้เป็นพิเศษสำหรับบุคคลเหล่านั้น และในฐานะ
โอรสของราชสกุลนั่นเอง พระองค์ยังไปสร้างแบบแผนของลูกที่ดี
ที่จะต้องปฏิบัติต่อพ่อแม่ซึ่งขรालง พระพุทธมารดานั้นได้เสด็จ
สวรรคตไปก่อนแล้ว แต่พระพุทธบิดายังดำรงพระชนม์อยู่ ยามที่
พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงพระชรามาก ทรงประชวร พระพุทธเจ้า
ได้เสด็จมาให้การรักษาพยาบาลโดยได้เอาพระทัยใส่ ชี้แจง
แสดงธรรมะไปด้วยในตัวจนพระเจ้าสุทโธทนะได้บรรลุมรรคผล

เป็นพระอรหันต์ก่อนจะนิพพาน แม้แต่วาระสุดท้ายก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระญาติของพระองค์ถูกรุกรานจากประเทศภายนอก โดยการนำของพระเจ้าวิฑูทมะ แห่งกรุงสาวัตถี พระพุทธเจ้าได้เสด็จแวะเวียนไปในเขตของกรุงกบิลพัสดุ์และเทวทหะ เป็นทำนองให้การอารักขาแก่พระประยูรญาติเอาไว้ ทำให้พระเจ้าวิฑูทมะไม่กล้ายกกองทัพมา ยกแล้วก็ต้องถอยทัพกลับไปถึง ๓ ครั้งด้วยกัน นี่แสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัยที่ประกอบด้วยความกรุณาต่อพระประยูรญาติ ที่มีอยู่ภายในพระทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นการกระทำ สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ราชสกุลอย่างสูง

๓. พุทธตถจริยา ในฐานะที่ทรงเป็นศาสดาของพุทธบริษัททั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงวางพระองค์เป็นทั้งศาสดา เป็นผู้ปกครอง เป็นพ่อ เป็นพี่ กัลยาณมิตรของพุทธบริษัททั้งหลาย มีการวางบทบัญญัติเพื่อควบคุมความประพฤติของบุคคลที่อาสาเข้ามาบวชในพระธรรมวินัยนี้ มีการบัญญัติเป็นรูปของศีลของพระวินัยชั้น เพื่อควบคุมบังคับบัญชาหมู่คณะให้อยู่กันด้วยความเรียบร้อยสวยงาม เมื่อใครกระทำความดี ควรแก่การยกย่องในชั้นต่าง ๆ พระองค์ก็ยกย่องไว้ จนมีพระมหาสาวกเป็นอันมาก ได้รับการยกย่อง ที่เราเรียกว่า อสีติมหาสาวก ๘๐ รูป ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า การยกย่องนั้นก็มิใช่ในหมู่ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าหากว่าใครทำผิดพลาดบกพร่องละเมิดพระวินัย ไม่เอาใจใส่ในการศึกษา

ปฏิบัติธรรมะก็จะมีการดำเนิน บุคคลเหล่านั้นตามสมควรแก่ความ
ผิด ภารกิจทั้งหมดของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการกระทำด้วยมุ่ง
อนุเคราะห์ต่อชาวโลก แม้ในการบัญญัติพระวินัยเพื่อควบคุมความ
ประพฤติของผู้ที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา ก็เป็นการบัญญัติ
ขึ้นเพื่อมุ่งประโยชน์แก่บุคคลทุกฝ่าย ซึ่งสามารถแสดงแยกได้
เป็น ๕ เป้าหมายด้วยกัน คือ

๑. **เพื่อมุ่งสงฆ์** ทรงบัญญัติเพื่อให้สงฆ์ยอมรับว่าเป็นความ
ดีงามเหมาะสมแก่การบัญญัติ และเพื่อให้คณะสงฆ์อยู่ร่วมกัน
อย่างผาสุก

๒. **เพื่อคณะบุคคล** คือผู้ที่บวชเข้ามานั้นมีอยู่ ๒ ฝ่าย คือ
คนมีอริยาศยดีงาม กับคนที่อริยาศยไม่ดี การบัญญัติพระวินัย
มุ่งไปที่จะปกป้องรักษาคนที่มีอริยาศยดีงาม และมุ่งกำหราบ
ปราบปรามคนที่อริยาศยหยาบคายร้ายกาจ

๓. **เพื่อแก้ไขป้องกันปัญหาที่บังเกิดขึ้น** คือการบัญญัติ
พระวินัยนั้นจะปรารภการกระทำไม่เหมาะสมไม่ควรของพระในยุค
นั้น เป็นเหตุ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้น เพื่อขจัดเครื่อง
เสื่อมเสียเหล่านั้น และป้องกันไม่ให้มีคนอื่นมาประพฤติปฏิบัติเช่น
นั้นอีก

๔. **เพื่อประโยชน์แก่มหาชน** คือเมื่อมีการประพฤติ
ปฏิบัติดีงามแล้ว ประชาชนที่เขายังไม่เกิดศรัทธาเลื่อมใส ใน
สถาบันสงฆ์ก็จะเกิดศรัทธาเลื่อมใส ที่เกิดเลื่อมใสอยู่แล้วก็จะ
มีความศรัทธาเลื่อมใสมากเพิ่มขึ้น

๕. เพื่อประโยชน์แก่ความดำรงอยู่มั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา เพราะการบัญญัติพระวินัยนั้นเป็นการรักษาพระสังฆกรรม คือพระปริยัติ พระปฏิบัติ และพระปฏิเวธ

ปริยัติ คือเรื่องที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจ

ปฏิบัติ คือเรื่องที่จะต้องนำเอาคำสั่งสอนที่ศึกษาเรียนรู้เหล่านั้นมาปฏิบัติให้เหมาะ ให้ควรตามธรรมะที่ทรงแสดงเอาไว้

ปฏิเวธ เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ กล่าวโดยสรุปคือการละความชั่ว ประพาศความดี เมื่อละความชั่วประพาศความดีได้ ความสุขความสงบก็จะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นความสุขความสงบจึงเป็นเรื่องของปฏิเวธ และเพื่อให้บุคคลได้ถือตาม ปฏิบัติตามบทบัญญัติของพระวินัยที่ทรงบัญญัติเอาไว้

งานเหล่านี้จึงเป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม โดยเริ่มจากจุดย่อย ๆ คือสถาบันบุคคลที่เรียกว่าพุทธบริษัท ซึ่งก็เป็นสมาชิกของสังคมและพระประยูรญาติซึ่งกระจายวงกว้างออกไป ท่านเหล่านั้นก็เป็นสมาชิกของสังคม และที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ เป็นการกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคมโลก ด้วยโลกัตถจริยา

บทบาทในทางการเมืองนั้น ที่จริงการเมืองก็คือเรื่องของสังคม ได้แก่บุคคลภายในสังคม ที่เข้าไปมีบทบาททางการเมืองข้อนี้สำหรับพระพุทธเจ้าเองในฐานะที่ทรงเป็นราชกุมารมาก่อน ทรงมีความรอบรู้ในเรื่องของกษัตริย์ คือผู้บริหารบ้านเมืองเป็นอย่างดี ในยุคในสมัยที่ดำรงพระชนม์อยู่ พระมหากษัตริย์

เสนา ข้าราชการ เสนาบดี ปุโรหิตต่าง ๆ ซึ่งรับผิดชอบในการบริหารบ้านเมือง ก็เป็นพุทธบริษัทฝ่ายอุบาสกเป็นส่วนมาก พระองค์ก็ทรงแสดงธรรมแก่บุคคลเหล่านั้น คือให้มีหลักในการประพฤติปฏิบัติตนที่เหมาะสมที่ควร แก่สถานะตำแหน่งเหล่านั้น คำสอนเหล่านี้กลายมาเป็นกลุ่มของธรรมะที่ทรงแสดงแก่บุคคล ซึ่งมีฐานะตำแหน่งแตกต่างกัน นำไปประพฤติปฏิบัติ และเมื่อเขาประพฤติปฏิบัติได้แล้ว จะเกิดประโยชน์แก่เขาตามสมควรแก่ฐานะนั้น ๆ ข้อที่พึงสังเกตคือ

เวลาพระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมะที่เกี่ยวกับการบ้านการเมืองโดยตรง จะทรงใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่พระราชานในอดีตได้อาศัยคุณธรรมต่าง ๆ บริหารราชการบ้านเมือง ประสบความสำเร็จจนเป็นพระเจ้าจักรพรรดิบ้าง เป็นมหาราชาบ้าง สามารถสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นแก่อาณาประชาราษฎร์ภายในปกครองของพระองค์ ธรรมะเหล่านี้จึงเป็นธรรมะที่ได้รับการพิสูจน์ทดสอบมาแล้วว่า อำนวยผลเช่นนั้นจริง ๆ ผู้ที่ได้รับผลจากการปฏิบัติธรรมะนั้น ไม่ได้มีเฉพาะองค์เดียว แต่มีอยู่เป็นจำนวนมาก แม้ในสมัยพุทธกาลเองก็มีพระมหากษัตริย์บางพระองค์ เช่นพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นต้น ทรงนำเอาหลักธรรมเหล่านั้นไปเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติส่วนพระองค์ ทำให้บริหารบ้านเมืองโดยธรรม นำความสุขมาสู่อาณาประชาราษฎร์ภายในแคว้นแคว้นของพระองค์

สำหรับในยุคสมัยปัจจุบัน เมื่อพูดถึงการเมือง เราหมายถึงหลักการบริหารในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์

เป็นประมุข ถ้าจะถามว่า การบริหารในแคว้นในสมัยพุทธกาล มีอยู่หรือไม่ ตอบว่าบ้านเมืองสมัยนั้น มีการบริหารในรูปของ รัฐสภา ในราชสกุลศากยะ ราชสกุลโกถิยะของพระพุทธเจ้า ในแคว้นมัลละ แคว้นวัชที ของพวกมัลละและพวกลิจฉวี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักการบริหารโดยแบ่งอำนาจออกเป็น ๓ ฝ่าย ที่เราเรียกว่าประชาธิปไตยในปัจจุบัน ถ้ามองถึงโครงสร้างการบริหารพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าแล้วจะพบว่า เป็นการบริหารตามโครงสร้างของประชาธิปไตย แต่ว่าเป็นธัมมาธิปไตย เพราะใช้ธรรมะคือความดีงามเป็นหลักในการบริหาร

ด้านนิติบัญญัติ คือการบัญญัติพระวินัย แม้จะเป็นอำนาจโดยตรงของพระพุทธเจ้า แต่จะทรงบัญญัติท่ามกลางสงฆ์ เพื่อนำมูลกรณีที่มีการกระทำผิด มาเสนอให้ที่ประชุมทราบ และทรงชี้โทษของการกระทำเช่นนั้น และความดีที่จะเกิดขึ้นจากการไม่กระทำเช่นนั้น จากนั้นก็ทรงบัญญัติพระวินัย ถ้าหากว่าผิดไปก็จะแก้ไขให้หย่อนลง เมื่อหย่อนไปก็จะปรับปรุงให้อยู่ในวิสัยที่ปฏิบัติได้ จนบรรลូវัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัย ซึ่งคณะสงฆ์ก็ยอมรับเป็นมติเอกฉันท์

ด้านบริหาร จะกระจายอำนาจในการบริหารลดหลั่นกัน ลงไปโดยลำดับ จากพระพุทธเจ้าถึงพระมหาสาวกผู้ใหญ่ ฌณาจารย์ เจ้าอาวาส อุปัชฌายะ อาจารย์ เป็นต้น โดยลำดับ สามารถควบคุมบังคับบัญชาให้มีการประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามพระธรรมวินัย

ด้านอำนาจตุลาการ มีการแต่งตั้งพระวินัยธร คือผู้ที่มีความรอบรู้ในด้านพระวินัย รู้ว่าอะไรเป็นอธิกรณ์ รู้เหตุเกิดอธิกรณ์ รู้ความดับของอธิกรณ์ รู้อุบายวิธีที่จะให้อธิกรณ์เหล่านั้นสงบระงับลงไป โดยมีจิตใจประกอบด้วยธรรมะ ไม่มีความลำเอียงเมื่อปฏิบัติหน้าที่ของตน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อำนาจทั้ง ๓ ฝ่ายนั้นเป็นอำนาจที่ต้องหล่อเลี้ยงไว้ด้วยธรรมะตลอด เพราะการบริหารพระพุทธศาสนาเป็นระบบคุณธรรมล้วน ๆ ดังนั้นเมื่อทรงแสดงการบริหารบ้านเมือง ทรงสั่งสอนให้บุคคลเข้าใจว่า ในการบริหารบ้านเมืองนั้น

เปรียบเหมือนโคที่ว่ายน้ำข้ามฟากไป ถ้าโคจำฝูงว่ายน้ำตรง โคลูกฝูงก็ว่ายน้ำตรงตามไปด้วย ถ้าโคจำฝูงว่ายคด โคลูกฝูงก็ว่ายคดตามไปด้วย ในหมู่ประชาชนก็เหมือนกัน คนใดได้รับยกย่องแต่งตั้งให้เป็นประมุข เป็นหัวหน้าในชุมชนเหล่านั้น ถ้าคนนั้นประพฤติปฏิบัติธรรม ประพฤติสุจริต พวกบริวารทั้งหลายก็จะประพฤติปฏิบัติธรรม ประพฤติสุจริตตามไปด้วย แต่ถ้าหากว่าคนที่เป็นหัวหน้าไม่ประพฤติธรรม ประพฤติทุจริต พวกบริวารทั้งหลายก็จะประพฤติทุจริตตามไป

ดังนั้น เมื่อทรงสอนหลักการบริหารโดยเจาะจงบุคคล เช่น ทรงแสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล รับสั่งให้พระเจ้าปเสนทิโกศลวางพระองค์เป็นหลัก เป็นศูนย์รวมของธรรมะ โดยเน้นไปที่ให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักของกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ คือ ให้

งดเว้นจากการฆ่าการเบียดเบียนการประทุษร้ายชีวิต
คนและสัตว์ทั้งหลาย

งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของต่าง ๆ ที่เจ้าของไม่ยินยอม
พร้อมใจ

งดเว้นจากการประพฤตินิดในทางประเวณี

งดเว้นจากการพูดเท็จพูดคำที่เป็นคำสัตย์คำจริง ตามที่
ตนได้เห็นมา ได้ยินมา ได้ทราบมา ได้รู้มาอย่างไรก็พูดไปอย่าง
นั้น

งดเว้นจากการพูดส่อเสียด โดยถ้อยคำอันมีลักษณะส่งเสริม
ให้เกิดความสามัคคี ประสานให้เกิดความสามัคคี และกระชับให้
เกิดความสามัคคี

งดเว้นจากการพูดถ้อยคำหยาบมาพูดถ้อยคำที่ประจบ
ด้วยเมตตาจิตต่อบุคคลผู้นั้น เรื่องที่นำมาพูดจะต้องเป็นเรื่องดี
มีประโยชน์ เป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องดีมีประโยชน์ทุกกาละ สำหรับ
คนฟังนั้นอาจจะชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้างก็ได้

งดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อเหลวไหล ให้พูดคำที่เป็นประ-
โยชน์และเป็นธรรม คือให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากการฟัง ใน
ด้านจิตใจ แม้จะมีความโลภอยู่ อย่าถึงกับโลภจนอยากได้ของ
บุคคลอื่นในทางที่ไม่ชอบธรรม

แม้จะมีความโกรธอยู่ก็อย่าถึงกับอาฆาตพยาบาทจองล้าง
จองผลาญกัน

แม้จะมีความรู้ไม่ถูกต้องตรงอยู่บ้าง อย่าถึงกับมีความเห็น
ผิดจากทำนองคลองธรรม ทรงแสดงว่า ถ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล

ประพาศิธรรม ประพาศิสุจริตด้วยพระองค์แล้ว พวกฝ่ายใน
ทั้งหลายก็จะประพาศิปฏิบัติตาม เสนาบดี ปุโรหิต ข้าราชการผู้
ใหญ่ทั้งหลาย ก็จะปฏิบัติตาม ข้าราชการที่รองลดหลั่นกันลงมา
ก็จะประพาศิสุจริตตามไป อาณาประชาราษฎรทั้งหลายก็จะอยู่
ในสุจริตธรรม นำความสุข ความเจริญมาสู่บุคคลเหล่านั้น นี่เป็น
การแสดงธรรมะในลักษณะของผู้นำทางการประพาศิปฏิบัติ
แต่บางอย่างจะทรงแสดงธรรมะในรูปของผู้บริหารประเทศ
โดยเสริมสร้างคุณธรรมเรียกว่าทศพิธราชธรรม หรือธรรมะ
สำหรับผู้บริหาร และชื่อนั้นจะเรียกว่าราชา ประชานาธิปไตยหรือ
นายกรัฐมนตรีก็ได้ คงทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองนั่นเอง คุณ
ธรรมเหล่านี้มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ

๑. ทาน ได้แก่การให้ หมายถึงการสละทรัพย์สินของ
เพื่อเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ช่วยเหลืออาณาประชาราษฎร
บำรุงเลี้ยงดูเสนาข้าราชการ ตลอดจนการบำเพ็ญในส่วนที่เป็น
สาธารณประโยชน์ต่าง ๆ

๒. ศีล ได้แก่ความประพาศิในทางกาย วาจา เรียบร้อยดี
งาม มีความสำรวมระวังไม่ประพาศิกระทำในสิ่งที่เป็นทุจริต
สามารถรักษาเกียรติคุณความดีของตนเอาไว้ ให้เป็นแบบอย่าง
ในการประพาศิปฏิบัติตนของผู้ที่ปกครอง สามารถสร้างความ
เคารพนับถือให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลเหล่านั้น ไม่ให้มี
ใครดูหมิ่นดูแคลนได้

๓. ปรีจจาคะ ได้แก่การยอมเสียสละประโยชน์-
สุขส่วนตนเอง เพื่อกระทำประโยชน์แก่ประชาชนภายใต้ปกครอง
ของตน เป็นผู้นำความสุข ความสงบให้เกิดขึ้นภายในชาติบ้าน
เมือง

๔. อาบขวะ ความเป็นผู้ซื่อตรง ได้แก่เป็นผู้ที่มีความ
ซื่อสัตย์ ซื่อตรงไม่มีมายา คือการโอ้อวด ปฏิบัติกิจการงาน
ต่าง ๆ โดยความสุจริตและยุติธรรม มีความจริงใจ มีความตั้งใจ
จริง ไม่หลอกลวงตนเอง ไม่หลอกลวงอาณาประชาราษฎร

๕. มัททวะ มีพื้นอัธยาศัยสุภาพอ่อนโยน มีสัมมาคารวะ
ต่อบุคคลทั้งหลาย ไม่เย่อหยิ่ง อวดดีถือดี มีกิริยาอาการสง่า
สมภาคภูมิ สามารถสร้างความประทับใจให้แก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง
ด้วยอัธยาศัยที่สุภาพอ่อนโยนละมุนละไม ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิด
ความจงรักภักดี และมีความยำเกรง

๖. ตะปะ ความเพียรที่กระทำทั้งทางกายและทางจิต เป็น
ไปอย่างแรงกล้า สามารถแผดเผาความอยากส่วนตัวออกไป
สามารถหักห้ามใจตนเองไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอารมณ์
ที่มาช่วยยั่วยวน การปรนเปรอบำรุงบำเรอด้วยประการต่าง ๆ
มีความเป็นอยู่โดยปกติธรรมดา ไม่หรรหราฟุ้งา มุ่งแต่จะปฏิบัติ
ภารกิจ ในฐานะของผู้บริหารบ้านเมืองให้สมบูรณ์เต็มที่ ในกรณี
ใดที่จะต้องใช้พระเดช ก็ใช้อำนาจให้เป็นไปตามกฎหมาย ตาม
หลักธรรม และพร้อมที่จะใช้โดยไม่มีอคติอยู่ภายในใจ

๗. **ลักโทษ** ความเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่รุนแรง แม้จะมีความโกรธบังเกิดขึ้น ก็สามารถหักห้ามใจเอาไว้ได้ ช่วยให้มีสติปัญญามากพอที่จะวินิจฉัยสิ่งต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้น ป้องกันความผิดพลาดในการปฏิบัติงานไว้ได้ และมีความเมตตามุ่งดีปรารถนาดีต่อบุคคลทั้งหลาย โดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะแต่ประการใด ยามที่จะต้องวินิจฉัยคดีต่าง ๆ ก็กระทำไปด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตา หวังดีต่อส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

๘. **อวิหิงสา** ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับ ไม่รีดนาทาเร้น สร้างความเดือดร้อนให้แก่อาณาประชาราษฎร เช่น ไม่ขูดรีดในด้านภาษีอากร ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน เพื่อให้ตอบความสนองความต้องการของตน และไม่หลงมัวเมาในอำนาจที่ตนมีอยู่ มีความกรุณาคือความสงสารต่อประชาชน มุ่งที่จะขจัดปลดปล่อยความทุกข์ความเดือดร้อนของบุคคลเหล่านั้นให้เบาบางลงไป สามารถขจัดความอาฆาต ความเกลียดชังต่อบุคคลทั้งหลายเป็นการส่วนตัวลงไปได้

๙. **ขันติ** ความอดกลั้น ความอดทน ต่อภารกิจการทำงานต่าง ๆ ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติอดกลั้นอดทนต่อความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติต่าง ๆ ความเจ็บปวดซึ่งเกิดขึ้นแก่ร่างกาย ความเจ็บใจซึ่งเกิดขึ้นจากการประมาทดูหมิ่นเหยียดหยามให้ร้ายป้ายสีต่าง ๆ เป็นต้นของบุคคลผู้ไม่หวังดีทั้งหลาย อาศัยความอดกลั้นความอดทน พยายามปฏิบัติภารกิจเหล่านั้นให้ลุล่วงไปตามความมุ่งหมาย

๑๐. อวิโรธนะ ไม่ประพฤติน่าจะทำอะไรให้ผิดไปจาก คัลลองแห่งธรรม ดำรงตนเป็นหลัก ไม่เอนเอียงหวั่นไหวไปด้วย อำนาจของความรักและความซึ้ง ดำรงมั่นคงอยู่ในสุจริตธรรม ยุติธรรม และความเที่ยงธรรม กฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีกฎหมายต่าง ๆ เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้ มีอยู่ในผู้บริหารคนใด ย่อมช่วยให้ผู้ปกครองคนนั้นสามารถ สร้างสรรค์พัฒนาประเทศชาติให้ประสบความสำเร็จ รุ่งเรือง ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขได้

ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ทรงแสดงสิ่งที่เรียกว่าราชสังคหวัตถุไว้อีก ๔ ประการ อันเป็นคุณธรรมที่จะสร้างความยึดเหนี่ยวทางด้าน จิตใจของประชาชนเอาไว้ โดยการอาศัยปฏิบัติตามหลัก ๔ ประการ คือ

๑. **สัตตเมธะ** เป็นผู้มีความฉลาดรอบรู้ในการส่งเสริมงาน อาชีพของอาณาประชาราษฎร์ ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรรม กสิกรรม การเลี้ยงสัตว์ หรืองานอาชีพทั่ว ๆ ไป

๒. **ปริสเมธะ** ฉลาดในการส่งเสริมยกย่องคนที่มีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรม มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ดี ให้มีความ เจริญก้าวหน้าในกิจการงานอันเป็นหน้าที่ของเขา มอบหมาย ภารกิจงานให้เขาทำ ตามความรู้ความสามารถของเขา

๓. **สัมมาปาสะ** รู้จักสร้างบ่วงคล้องนำใจประชาเอาไว้ โดยการส่งเสริมงานอาชีพของประชาชน ประชาชนคนใดที่ไม่มี

เงินลงทุนในกิจการ อันเป็นอาชีพของตน รัฐก็ให้เงินกู้มีระยะ
ปลอดหนี้พอสมควร เมื่อประชาชนเอาเงินเหล่านั้นไปประกอบ
ธุรกิจของตน จนตั้งตนได้แล้วก็ผ่อนใช้ให้แก่รัฐเพื่อนำไปสนับสนุน
ส่งเสริมประชาชนผู้ขาดแคลนคนอื่นอีกต่อไป

๔. วาซเปยยะ มีวาจาที่ดูดี มีถ้อยคำที่สร้างความประทับใจ
ใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟัง รู้จักพูด รู้จักปราศรัย ใช้ถ้อยคำสำนวน
ที่คนฟังเกิดความเข้าใจได้ กล่าวโดยสรุปก็คือ มีหลักการ
ประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ ในการสร้างความเข้าใจ การ
ยอมรับนับถือให้เกิดขึ้นแก่บุคคลทั้งหลายภายในปกครองของตน

นอกจากนั้น ท่านยังได้แสดงหลักที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตรไว้
ถึง ๑๒ ประการ โดยสรุปแล้วเป็นพระจริยาวัตรของพระเจ้า
จักรพรรดิที่ทรงบำเพ็ญอยู่เสมออย่างต่อเนื่อง ถือเป็น
ธรรมเนียมแบบแผนของผู้บริหารบ้านเมือง ที่จะต้องประพฤติ
ปฏิบัติอย่างนั้น

เมื่อกล่าวในระบบการปกครองปัจจุบัน ก็คือเป็นหน้าที่ของ
ผู้บริหารบ้านเมือง ผู้ยิ่งใหญ่ระดับมหาบุรุษ โดยเน้นไปที่การ
ปฏิบัติ ซึ่งถือได้ว่าสำคัญเป็น ๓ กลุ่ม คือ

๑. มีความเคารพนับถือบูชาบำเพ็ญกรรมะที่เรียกว่าหลัก
ธรรมาธิปไตย ยึดถือธรรมเป็นหลัก เป็นธงชัยในการปฏิบัติ
ตนเอง ภารกิจและปฏิบัติต่อประเทศชาติบ้านเมืองอาณาประชารา
ษฎ์ เป็นต้น

๒. การสงเคราะห์ห่อนุเคราะห์ การให้การอารักขาคุ้มครอง ส่งเสริมสนับสนุนแก่บุคคลทั้งหลาย ซึ่งมีฐานะหน้าที่แตกต่างกัน ภายในชาติบ้านเมือง

๓. พยายามป้องกันไม่ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าลยยุติธรรมขึ้น ภายในเขตการปกครองของตนป้องกันแก้ไขมิให้มีการกระทำผิดที่ชั่วร้ายรุนแรงเกิดขึ้น

ผู้บริหารที่สามารถทำงานได้ในลักษณะนี้ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นท่านก็ให้ปรึกษาสอบถาม สมณพราหมณ์ผู้มีความรู้ดี มีความสามารถดีมีความประพฤติดี ผู้ไม่ประมาทหมัวเมาอยู่เสมอ และรู้ชัดความจริงในสิ่งนั้น ๆ ว่า สิ่งใดควรทำและสิ่งใดไม่ควรทำ โดยการปรึกษาสอบถามนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่สมบูรณ์ด้วยความรู้ความคิดและคุณธรรม สงเคราะห์ห่อนุเคราะห์แก่ประชาชน ผู้ยากไร้ขัดสนอนาถาเป็นต้น

การปกครองบ้านเมืองก็ยิ่งพูดถึงอำนาจฝ่ายตุลาการ ที่มีหน้าวินิจัยอรรถคดี ซึ่งในหลักการของทางพระพุทธศาสนา แล้ว มีเรื่องของพระวินัยตลอดที่มีหน้าที่วินิจัยคดีที่เกิดขึ้น ในพระพุทธศาสนาที่ท่านใช้คำว่าอธิกรณ์ คนที่ทำหน้าที่เหล่านี้ จะต้องสมบูรณ์ด้วยความรู้ในงานอันเป็นภาระหน้าที่ของตนคือ

รู้เรื่องของคดี

รู้เหตุเกิดของคดี

รู้ความสงบระงับแห่งคดี

รู้หลักการวิธีการที่จะให้เกิดความสงบระงับคดีเหล่านั้น
เป็นผู้งดเว้นจากอคติทั้ง ๔ ประการ คือ

๑. ความลำเอียงเพราะอาศัยความรักใคร่ผูกพันกันเป็นการ
ส่วนตัวที่เรียกว่า **ฉันทาคติ**

๒. ความลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน ไม่ถูกกันเป็นการส่วน
ตัวที่เรียกว่า **โทสาคติ**

๓. ความลำเอียงเพราะความขลาดกลัวเพราะเหตุอะไร
ก็ตามที่เรียกว่า **ภยาคติ**

๔. ความลำเอียงเพราะหลง ไม่รู้ไม่เข้าใจถึงสาเหตุที่แท้
จริงที่เรียกว่า **โมหาคติ**

เป็นผู้กอบปรด้วยพรหมวิหารธรรม คือ

๑. **เมตตา** ความรักใคร่ปรารถนาที่จะเห็นคนอื่นสัตว์อื่นอยู่
ดีมีสุข

๒. **กรุณา** มีความสงสาร ต้องการที่จะบำบัดขจัดบำบัดเป้า
ความทุกข์อันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลทั้งหลายโดยธรรม

๓. **มุทิตา** มีความเพิลิตเพลินชื่นชมยินดีในความเจริญ
ก้าวหน้า ความสำเร็จ การได้ดีมีสุขของบุคคลอื่น ๆ

๔. **อุเบกขา** วางใจเป็นกลาง ไม่แสดงความดีใจหรือความ
เสียใจ ในเมื่อคนอื่นประสบความสำเร็จหรือพบดีเดือดร้อนเพราะกรรม
คือการกระทำของเขาเอง

ผู้ที่ทำงานในหน้าที่ตุลาการหรือผู้พิพากษาวินิจฉัยบรรทัดคดี หากว่ามีความรู้มีคุณธรรมดังที่กล่าวแล้ว ย่อมสามารถประสิทธิประสาทความยุติธรรมให้แก่คู่กรณีได้

ในด้านอำนาจนิติบัญญัติ คือการบัญญัติกฎหมายออกมา บังคับความประพฤติของประชาชน ถ้าใครฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตาม ก็จะถูกตัดสินลงโทษนั้น พระพุทธศาสนาได้เน้นไปที่คุณธรรม ปฏิบัติ ๒ ประการ เช่นเดียวกัน คือ ความรู้และคุณธรรมของบุคคลเหล่านั้น เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นระบบของคุณธรรม ล้วน ๆ คนที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะอะไรก็ตาม จะต้องอยู่ด้วยมีคุณธรรมเป็นประการสำคัญ คนที่มีหน้าที่ในทางนิติบัญญัติ หรือสมาชิกรัฐสภานั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของสภาไว้ว่า

สภาใดไม่มีสัตบุรุษ สภานั้นไม่ชื่อว่าสภา

คนใดพูดไม่เป็นธรรม คนนั้นไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ

ลักษณะของสัตบุรุษ ในความหมายของพระพุทธศาสนานั้น ท่านได้แสดงไว้โดยนัยะเป็นอันมาก ประการสำคัญก็คือ

๑. ฐัมมัญญตา เป็นผู้รู้จักเหตุ ว่าอะไรเป็นเหตุแห่งอะไร อะไรเป็นเหตุแห่งความเสื่อม อะไรเป็นเหตุแห่งความเจริญ

๒. อัตถัญญตา เป็นผู้รู้จักผล ว่าผลเหล่านี้เกิดมาจากเหตุอะไร แม้ว่าตนจะไม่เห็นเหตุแต่สามารถเชื่อมโยงเข้าไปหาเหตุได้ แม้จะพบเพียงผลของสิ่งนั้น ๆ ก็ตาม

๓. อดัตตัญญุตตา เป็นผู้รู้จักตน โดยฐานะ ตำแหน่ง ขอบข่าย ความรับผิดชอบ หน้าที่การงานที่ตนจะต้องจัดจะต้องทำ

๔. มัตตัญญุตตา รู้จักประมาณคือ ความเหมาะสม ความควร ความถูกต้องดีงาม ความพอดี ในการปฏิบัติกิจการงานการ เกี่ยวข้องกับบุคคลต่าง ๆ เป็นต้น

๕. กาลัญญุตตา เป็นผู้รู้จักกาลเทศะที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับ ซึ่งจะต้องปฏิบัติต้องใช้ให้ถูกต้องแก่กาลเทศะนั้น ๆ

๖. ปริสัทธัญญุตตา เป็นผู้รู้จักกลุ่มชนที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับ หมุ่คณะนี้เป็นคนชั้นไร ควรปฏิบัติตนอย่างไร เกี่ยวข้องอย่างไร จะพูดจาชี้แจงกับท่านโดยวิธีใด เป็นต้น

๗. บุคคลปโรปรัญญุตตา คือต้องรู้จักเลือกคนที่ตนจะคบหาว่าคนเช่นไรควรคบหรือคนเช่นไรไม่ควรคบ หรือแม้แต่จะยกย่องสรรเสริญคนหรือจะตำหนิคน หลักการที่กล่าวมานี้ เป็นหลักปฏิบัติ คือ นำเอาหลักทั้ง ๗ ประการนี้ไปใช้ให้เหมาะสม ให้ควรแก่กรณีดังกล่าว แต่ในขณะที่เดียวกันท่านเน้นสิ่งที่เรียกว่า คุณธรรมของสัตบุรุษเอาไว้ซึ่งท่านเรียกว่า สัปปุริสธรรม มี ๗ ประการ คือ

๑. ประกอบด้วยสัทธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อมั่นในคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นต้น

๒. หิริ ความละอายต่อบาปต่ออกุศล สามารถปิดกั้น บาปอกุศลเอาไว้ไม่ให้เกิดขึ้นที่กายที่วาจา ที่ใจของตน

๓. **โศกตัปปะ** ความสะดุ้งกลัวต่อบาป ต่อผลบาป
ที่จะเกิดขึ้นจากการทำ การพูด การคิดของตน

๔. **พหูสูตร** มีการศึกษา การสดับฟัง มีความรอบ
รู้ในเรื่องต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยท่านกล่าวลักษณะของผู้เป็น
พหูสูตรไว้ว่า

มีประสบการณ์ตรงทางประสาทสัมผัสมาก

ทรงจำเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ได้มาก

เรื่องที่เป็นหลักเกณฑ์สำคัญท่องได้

นำเรื่องเหล่านั้นมาเพ่งพิจารณาด้วยใจของตน

สามารถขบเจาะแทงตลอดเนื้อหาสาระวิชาการนั้น ๆ

ด้วยปัญญาของตน

๕. **ความเพียร** มีความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง
ที่ท่านใช้คำว่า มีความเพียรอันปรารถนาแล้ว คือใช้ความเพียร
ในการประกอบกิจการงานที่เป็นความดีทุก ๆ อย่าง

๖. **สติ** ระลึกได้ทั้งก่อนทำก่อนพูดก่อนคิดในขณะที่
ทำ ขณะพูด ขณะคิดและหลังจากได้ทำพูดคิดไปแล้ว

๗. **ปัญญา** มีปัญญาความรอบรู้ถึงความจริงทั้งส่วน
รวมและส่วนย่อยของสิ่งเหล่านั้น รู้ทั้งแนวลึก แนวกว้าง และ
แนวที่ตรงกันข้ามกับสิ่งนั้น ๆ

๒. **คบหาสมาคมกับคนดี** จะปรึกษาอะไรกับใครก็ไม่
ปรึกษาเพื่อเบียดเบียนตนเองและคนอื่น

๓. **มีความคิดดี** คือจะคิดสิ่งใดก็ไม่คิดในสิ่งที่เป็นไปเพื่อ
ความเบียดเบียนตนเอง และเบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน

๔. **พูดอย่างคนดีพูด** คือพูดคำที่เป็นคำสัตย์คำจริง ตามที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มาอย่างไรก็พูดไปอย่างนั้น พูดในลักษณะกระซิบสามัคคี เสริมสร้างสามัคคี ประสานสามัคคี พูดถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน มีเมตตาจิตต่อผู้ฟัง พูดเรื่องที่ได้สาระประโยชน์จากการพูดและการฟัง

๕. **ทำงานต่าง ๆ อย่างคนดี** จะทำอะไรก็ตาม จะไม่ทำในสิ่งที่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนตนเองและเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบุคคลอื่นกล่าวโดยสรุปก็ได้แก่การปฏิบัติตามกายสุจริต ๓ ประการ ด้วยการงดเว้นจากการละเมิดที่เกี่ยวกับร่างกายเกี่ยวกับทรัพย์สินและคู่ครองของบุคคลอื่น

๖. **มีความเห็นอย่างสัตบุรุษ** คือความเห็นของคนดี ได้แก่ มีความเห็นที่เป็นสัมมาทิฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบตามความเป็นจริง เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ผลต่าง ๆ เกิดมาจากเหตุสุขทุกข์ ในชีวิตของมนุษย์นั้นเกี่ยวข้องกับการกระทำของเขาเป็นประการสำคัญเป็นต้น

๗. **ให้ทานอย่างสัตบุรุษ** ได้แก่ให้ของสะอาดของประณีต ให้เหมาะแก่กาลอันควร ให้ของที่ควรแก่บุคคลผู้นั้นซึ่งจะใช้ประโยชน์จากสิ่งของตนให้ได้พิจารณาเลือกให้ทั้งสิ่งที่จะให้คนจะให้ ทั้งบุคคลที่รับ ให้อยู่สม่ำเสมอ เมื่อให้ก็ทำจิตให้ผ่องใส ให้ไปแล้ว ก็ทำใจให้เบิกบานเป็นต้น

หลักธรรมเหล่านี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ใช้อำนาจรัฐ ทั้ง ๓ ฝ่าย คืออำนาจฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ และฝ่ายนิติบัญญัติ หากปฏิบัติธรรมและมีความรู้เหมาะสมแก่ฐานะของตนตามที่

ทรงแสดงเอาไว้ ก็จะสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์
เกื้อกูลแก่ตน และชาติบ้านเมืองในขอบข่ายความรับผิดชอบของ
ตนได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะในกาลใด ๆ ก็ตาม

บทบาทของพระรัตนตรัยที่เกี่ยวกับสังคมนั้น เป็นความ
เคลื่อนไหวของพระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์เป็นหลัก เพราะว่า
พระธรรมเป็นนามธรรม ซึ่งจะมีบทบาทต่อสังคมได้ก็ต่อเมื่อบุคคล
ภายในสังคมได้น้อมนำธรรมะไปประพฤติปฏิบัติตามที่พระพุทธ-
เจ้าได้ทรงแสดงไว้ ซึ่งเมื่อก้าวโดยสรุป คือ

สิ่งใดที่ทรงสอนให้งดเว้น บุคคลภายในสังคมได้งดเว้นไป
ตามนั้น

สิ่งใดที่ทรงสอนให้ลงมือประพฤติปฏิบัติ บุคคลภายในสังคม
ได้ลงมือประพฤติปฏิบัติไปตามนั้น เมื่อทำได้เช่นนี้ประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขก็จะเกิดขึ้นแก่สังคม อันเป็นส่วนรวมโดย
ไม่ต้องสงสัย สำหรับพระสงฆ์นั้น เป็นสถาบันบุคคลที่ออกมา
จากสังคมนั้นเอง แต่มาทำหน้าที่หลักของตน ๓ ประการ คือ

๑. ศึกษาเรียนรู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ให้เกิดความรู้อัน
ความเข้าใจโดยต้องแท้ตามความเป็นจริงที่ทรงแสดงไว้อย่างไร
ก็เข้าใจอย่างนั้น

๒. น้อมนำธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาประพฤติ
ปฏิบัติให้เหมาะสมแก่สถานะของตน เต็มความสามารถที่
จะประพฤติปฏิบัติได้

๓. นำธรรมะที่ผ่านการศึกษาและผ่านการประพฤติปฏิบัติ
ของตน ไปชี้แจงแนะนำสั่งสอนประชาชนให้เกิดความรู้ ความ
เข้าใจ แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ

งานในขั้นนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประกาศแก่พระ
อรหันต์ ๖๐ รูป เมื่อทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรก
เป็นการแสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ในการทำงานเพื่อมวลมนุษย-
ชาติของสถาบันสงฆ์ ซึ่งเป็นงานโดยเสด็จรอยบาทพระผู้มี
พระภาคเจ้า หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติอย่างไร
ก็ปฏิบัติโดยเสด็จรอยบาทของพระองค์ คือ พระสงฆ์ก็ต้อง
ปฏิบัติให้เป็นไปตามนัยแห่งพระพุทธดำรัสที่ทรงแสดงไว้ว่า

**พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชน
เป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการ
อนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุ-
สุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย**

เนื่องจากงาน ๒ ข้อข้างต้น สำหรับพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับ
การศึกษา และการปฏิบัติธรรมะ สิ่งที่ท่านจะช่วยโลกได้ ก็คือ
ให้การศึกษา และให้หลักในการปฏิบัติตามธรรมะ ดังนั้น
พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงว่า

**จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง
งามในที่สุด ให้สมบุรณด้วยอัถณะคือเนื้อหาที่จะเป็นสื่อให้
เกิดความเข้าใจและมีผลในทางประพฤติปฏิบัติ พหุชนนะคือ**

ตัวอักษรที่จะใช้ให้เหมาะสมแก่ฐานะของผู้ฟัง ที่เขาฟังแล้ว เกิดศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใสโน้มนำไปประพฤติปฏิบัติ ดังนั้นงานของพระสงฆ์ก็คืองานที่กระทำต่อสังคม พระพุทธเจ้า จึงทรงวางไว้เป็น ๖ ข้อด้วยกัน คือ

๑. ห้ามปรามไม่ให้เขากระทำความชั่ว เช่น ให้งดเว้น อบายมุขต่าง ๆ ให้งดเว้นจากการเบียดเบียนชีวิตสัตว์ เบียดเบียน ทรัพย์สินของบุคคลอื่น ละเมิดในคุ้มครองของบุคคลอื่น งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเหลวไหล งดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย สิ่งเสพติดต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความ ประมาทในชีวิตของบุคคล พึงสังเกตว่า ถ้าบุคคลภายในสังคม ได้ตั้งใจงดเว้นไม่ละเมิดศีลทั้ง ๕ ประการได้เท่านั้น ปัญหาที่สร้างความเดือดร้อน ออกสันชวัญแขวนให้เกิดขึ้นภายในสังคมก็จะ สงบระงับไปเป็นอันมาก ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร เพราะว่าสิ่งที่ เรียกว่าอาชญากรรมซึ่งเกิดขึ้นในบ้านในเมืองคุกคามชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน ผลประโยชน์ของบุคคลภายในสังคม ไม่ว่าในยุคใดสมัย ใดก็ตาม ล้วนเป็นอาชญากรรมที่เกี่ยวกับร่างกาย ทรัพย์สิน อาชญากรรมทางเพศ อาชญากรรมที่เกี่ยวกับการปลุกปั่นยุยง ส่งเสริมให้เกิดความแตกแยก หลอกลวงต้มตุ๋นกันด้วยวิธีการ ต่าง ๆ อาชญากรรมที่เกี่ยวกับสิ่งเสพติดให้โทษเป็นหลักใหญ่ เพราะฉะนั้น ถ้าหากบุคคลได้งดเว้นไม่กระทำในสิ่งที่ เรียกว่าอาชญากรรมได้ ความสงบภายในสังคมก็บังเกิดขึ้นได้

๒. สั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติความดี เช่น สั่งสอนให้มีเมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีต่อกัน มีการเลี้ยงชีพในทางที่ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดจารีตประเพณี ชายที่เป็นสามีก็ยินดีเฉพาะภรรยาของตนเอง หญิงที่เป็นภรรยาก็ให้ความจงรักภักดีต่อสามีของตน เมื่อจะต้องพูดจาเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นก็พูดเฉพาะที่เป็นคำสัตย์คำจริง คำเสริมสร้างสามัคคี คำไพเราะอ่อนหวาน และคำที่มีประโยชน์ เป็นผู้มีสติในการทำ การพูดการคิด โดยไม่ทำพูดคิดในสิ่งที่จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสร้างความเดือดร้อนให้แก่บุคคลอื่นเป็นต้น

๓. สงเคราะห์ชาวบ้านด้วยน้ำใจอันงดงาม การทำงานของพระสงฆ์ต่อชาวบ้านนั้น จะต้องทำด้วยจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์พอสมควร จะทำในฐานะของผู้ให้ โดยมุ่งว่าจะให้อะไร จะให้แก่ใคร จะให้อย่างไร และเมื่อเขารับไปแล้ว เขาจะได้รับประโยชน์จากสิ่งที่เราให้อย่างไรบ้าง การสงเคราะห์ในแนวนี้จึงทำได้ทั้ง ส่วนของวัสดุสิ่งของ ในกรณีที่ท่านจะสงเคราะห์ได้ และเป็นการสงเคราะห์โดยธรรม คือให้ความรู้ ข้อคิดคติเตือนใจ ซึ่งแจ่มแนะนำสั่งสอนอบรมไปตามสมควร

๔. ให้ชาวบ้านได้ยินได้ฟังในเรื่องที่เป็นประโยชน์ที่เขายังไม่เคยได้ฟัง

๕. อธิบายสิ่งที่เขาได้ยิน ได้ฟังมาแล้วแต่ยังเข้าใจไม่ชัดเจน ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยอยู่ ก็จะทำให้เกิดความรู้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน

๖. **บอกทางสวรรค์** คือ ทางแห่งความสุขความเจริญให้
ซึ่งเป็นการทำงานตามหลักที่สวดสรรเสริญคุณของพระพุทธ
เจ้าที่ว่า

ชี้ทางบรรเทาทุกข์

ชี้สุขเกษมศานต์

ชี้ทางพระนฤพาน

อันพ้นโศกวิโยคภัย

อะไรเป็นเป้าหมายในการทำงาน

เพื่อกำจัดน้ำใจหยาบ

สันดานบาปแห่งชายหญิง

สัตว์โลกได้พึงพิง

มลาปบบำเพ็ญบุญนั่นเอง

งานเหล่านี้สถาบันสงฆ์ได้กระทำต่อสังคม ตลอดกาลอัน
ยาวนาน และบทบาทการกระทำเหล่านั้นเป็นเรื่องของการ
เสนอ ถ้าหากว่าบุคคลภายในสังคมไม่มีการสนองตอบ ผล
ประโยชน์ที่พึงประสงค์ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะการเผยแพร่ธรรมะใน
พระพุทธศาสนาจะโดยพระพุทธเจ้าเองหรือโดยพระสงฆ์ หรือ
โดยพุทธบริษัทคนใดก็ตาม จะมีลักษณะเหมือนฝนที่ตกลงมาจาก
ฟากฟ้า หน้าที่ของฝนนั้นก็ไดตกมาแล้ว แต่การที่ฝนตกมา
นั้น ไม่จำเป็นว่าคนจะได้รับน้ำฝนเสมอไป แม้เขาจะมีตุ่มน้ำ
สำหรับรองรับฝนอยู่ก็ตาม คนใดที่มีตุ่มแต่คว้าเอาไว้ มีตุ่มหงาย
แต่ปิดฝาไว้ หรือตุ่มเปิดฝาไว้แต่เป็นตุ่มทะเล ก็ไม่อาจที่จะเก็บ
กักน้ำฝนเอาไว้ได้คนที่ได้ยินได้ฟังการเผยแผ่ชี้แจงแสดง
ศาสนธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะโดยวิธีใดและโดยใคร
ก็ตาม ถ้าหากว่าเขาเป็นคนใจบอด หรือเหมือนกับตุ่มที่คว้าไว้
หูหนวกเหมือนกับตุ่มที่ปิดฝาไว้ หรือไม่ยอมรับนับถือธรรมะใน
พระพุทธศาสนาเหมือนตุ่มที่เปิดฝาแต่ทะเล เขาก็จะไม่ได้รับ

ประโยชน์จากธรรมะในทางพระพุทธศาสนา แต่บุคคลใดก็ตาม
ที่มีตุ่มซึ่งไม่ทะลุเปิดฝารอรับน้ำฝนไว้ บุคคลผู้นั้นได้ชื่อว่ามี
ศรัทธา มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา สามารถสร้าง
ความพอใจในกุศลธรรม เพียรพยายามประพฤติปฏิบัติในสิ่ง
ที่เป็นกุศล จิตใจมุ่งมั่นในการกระทำความดีอย่างต่อเนื่องกันไป
พยายามใช้ปัญญาตรวจสอบพินิจพิจารณาถึงสิ่งที่ตนทำ และ
ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำอยู่เสมอ เขาก็จะรับประโยชน์
จากธรรมะในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น บทบาทของพระรัตนตรัยที่มีต่อโลก ต่อสังคม ตลอด
ถึงการเมืองนั้น เป็นบทบาทดั้งเดิม ที่ได้พิสูจน์ตนเองมาแล้ว
โดยลำดับ บนโฉมหน้าประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถ
สร้างสันติสุขให้บังเกิดขึ้นเป็นครั้งเป็นคราวในส่วนต่าง ๆ ของ
โลก เช่นในยุคสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้น สำหรับ
ประเทศไทยเราเองในสมัยสุโขทัยที่ได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่อุทัย
ขึ้นแห่งความสุขของคนในยุคสมัยนั้น ก็เกิดขึ้นมาจากอิทธิพล
ของพระรัตนตรัยเป็นประการสำคัญ และผลคือความสุขเหล่านั้น
พุทธศาสนิกชนชาวไทยในยุคสมัยต่าง ๆ ก็ได้สัมผัสมาเป็นส่วน
รวมบ้าง ในวงแคบ ๆ บ้าง และในวงกว้างบ้าง ซึ่งเกิดขึ้นอย่าง
ต่อเนื่องและยาวนาน แม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระราชปณิธาน
ที่จะปฏิบัติราชการกิจของพระองค์ต่อสถาบันหลักของบ้านเมือง
ตามพระราชปณิธานที่ว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภ์ภก ยอยกพระพุทธศาสนา

จะป้องกันขอบขันตสีมา รักษาประชาชนและมนตรี”

ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรือง ความเจริญ ความสุขที่
ประชาชนในยุคสมัยนั้นได้สัมผัส หลังจากเสร็จศึกสงครามใหม่ ๆ
ปรากฏในนิราศนรินทร์ ๓ บทแรกที่ว่า

อุรุยายคล่มแล้ว	ลอยสวรรค์ ลงฤ
สิงหสน์ปรารงค์รัตนंबर	เจ็ดห้า
บุญเพรงพระหากสรร	ศาสน์รุ่ง เรื่องแะ
บังอบายเบิกฟ้า	ฝักพินใจเมือง
เรื่องเรื่องไทรรัตนันพัน	พันแสง
รินรสพระธรรมแสดง	คำเข้า
เจดีย์ระดะแขง	เสียดยอด
ยลยิ่งแสงแก้วแก้ว	แก่นหล้าหลากสวรรค์
โบสถ์ระเบียงมณฑปพื้น ไทหาร	
ธรรมาสน์ศาลาลาน	พระแผ้ว
หอไทรระฆังขาน	กายคำ
ไขประทีปโคมแก้ว	กำฟ้าเพื่อนจันทร์

เพราะฉะนั้น อานุภาพของพระรัตนตรัย ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อ
ประโยชน์แก่อุศล เพื่อความสุขแก่โลกนั้น จะสำแดงอานุภาพ
ได้ตลอดไป ตราบใดที่บุคคลยังมีศรัทธา มีความเลื่อมใสตั้งใจ
ศึกษาและประพฤติปฏิบัติตามธรรมะคำสั่งสอนในพระพุทธ-
ศาสนา การได้รับการรักษาค้ำครองจากพระธรรมก็จะมีอยู่

ทราบนั้น เพราะว่าพระธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมจะนำ
ความสุขมาให้ทุกกาล ทุกสมัย ไม่ว่าจะประพฤติโดยใครที่
ไหน ในระดับใดก็ตาม ผลก็ต้องเกิดขึ้นตามสมควรแก่การ
ประพฤติปฏิบัติของเขาเสมอไป.

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีส่วนช่วยมนุษย์ทุกชั้นวรรณะอย่างไร

อันที่จริงหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาทั้งหมดนั้น เป็นไปตามบทพระธรรมคุณที่สวดสรรเสริญกันว่า

พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว อันผู้บรรลุธรรมจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง เป็นธรรมะที่ไม่ประกอบด้วยกาล ควรแก่การเชิญชวนชักชวนให้บุคคลมาพิสูจน์ทดสอบ ด้วยการศึกษ การพินิจพิจารณาและลงมือประพฤติปฏิบัติ แต่บุคคลควรน้อมนำเข้ามาประพฤติปฏิบัติ และเป็นข้อที่วิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน

จากหลักพระธรรมคุณเหล่านี้ เป็นการแสดงถึงความจริงของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ

๒.๑ เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว และทรงจำแนกกลุ่มของธรรมะเอาไว้อย่างชัดเจน เมื่อกล่าวโดยประเภทจะมีเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

กุศลธรรม ธรรมอันเป็นกุศล อำนวยผลให้เกิดเป็นความสุข
แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ

อกุศลธรรม ธรรมที่เป็นอกุศล อำนวยผลให้เกิดเป็นความ
ทุกข์ แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ

อัชยาภยธรรม ธรรมที่เป็นกลาง ๆ อำนวยผลให้เกิดขึ้นใน
ชีวิตของบุคคล ตามสมควรแก่เจตนาที่เป็นเหตุให้กระทำ อาจ
จะสุขก็ได้ทุกข์ก็ได้กลาง ๆ ก็ได้ และยังได้จำแนกแสดงเป็น
ขั้นตอนการปฏิบัติเอาไว้ว่า ได้แก่หลักไตรสิกขา คือ

ศีล ได้แก่การระมัดระวังรักษาอาการทางกาย ทางวาจา
ของตนให้เรียบร้อยเป็นปกติดี ไม่มีการกระทำที่จะนำความ
เดือดร้อนมาสู่ตนเอง และบุคคลอื่น

สมาธิ การตั้งใจใจของตนเอาไว้ให้มั่นคง สามารถบรรเทา
ความรุนแรงของกิเลสที่เกิดขึ้นกลุ้มรุมใจไว้ได้ เป็นอย่างน้อย

ปัญญา ความรอบรู้ถึงความจริงในสิ่งทั้งหลาย ว่าความจริง
ของสิ่งเหล่านั้นเป็นอย่างไรก็รู้ตามนั้น จนสามารถพัฒนาปัญญา
ของตนเองให้อยู่ในระดับที่เรียกว่าคุ้มครองตนเอง รักษาตนเองได้
ซึ่งเมื่อก้าวโดยสรุปแล้วก็เป็นหลักคำสอนที่ประมวลลงใน
อริยสัจทั้ง ๔ คือ

๑. สิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่โดยธรรมชาติธรรมดา เกิดขึ้นดำรงอยู่
เสื่อมสลายและแตกดับไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแห่งสิ่ง
เหล่านั้น ได้แก่สิ่งที่เรียกว่าทุกข์สัง

๒. บรรดาบาปอกุศลทั้งหลายที่เกิดขึ้นภายในจิต แล้วแสดงออกทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง มีผลเป็นความทุกข์ ความเดือดร้อนในขณะนั้น ๆ และความทุกข์ในโอกาสต่อไป ตลอดถึงความทุกข์ในสังสารวัฏ มีต้นเหตุทั้ง ๓ ประการ เป็นต้น ได้แก่ สมุทัยสังข คือความจริงอันเป็นเหตุเกิดของความทุกข์

๓. ผลอันเป็นความสุข ความสงบ ความเจริญก้าวหน้า ความเกษมเปรมปรีดิ์แห่งชีวิตที่เกิดขึ้นจากการละชั่วประพฤติปฏิบัติความดี ชีวิตของบุคคลเหล่านั้นประสบความสุขสูงขึ้น จนเข้าถึงความสุขที่สมบูรณ์ ได้แก่ นิโรธสังข คือความจริงได้แก่ ความสงบระงับดับไปแห่งความทุกข์

๔. หลักการปฏิบัติให้พัฒนาอาการทางกายวาจาใจของบุคคล ให้อยู่ในสุจริต คือความดีงามทั้งหลาย จนถึงความสมบูรณ์เต็มที่ ได้แก่ องค์ธรรมที่เรียกว่า มรรคสังข

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสถานะของพระองค์ไว้อย่างชัดเจนว่าพระองค์เป็นแต่เพียงผู้บอกให้เท่านั้น แต่การจะประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลเป็นความสุขความทุกข์ เป็นเรื่องที่บุคคลแต่ละคนจะต้องลงมือประพฤติปฏิบัติด้วยตัวเอง เมื่อใครปฏิบัติอย่างไรไป ผลจากการปฏิบัติเหล่านั้นจะเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น ทั้งด้านดีและด้านไม่ดี ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติของเขา ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั้นเอง ดังนั้น ผลแห่งธรรมจึงเป็นสิ่งที่ผู้ใดศึกษาพิจารณา ลงมือทดสอบประพฤติปฏิบัติ จะด้วย

การละชั่วปฏิบัติความดี หรือปรับใจให้ยอมรับความจริงของชีวิต
สัตว์และสังขารทั้งหลาย จะรู้ได้ด้วยใจของตัวเองว่า

สิ่งนั้นดีตามที่ทรงแสดงไว้หรือไม่

ไม่ดีตามที่ทรงแสดงไว้หรือไม่

เป็นกลาง ๆ ตามที่ทรงแสดงไว้หรือไม่

ทำนองเดียวกับ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าไฟร้อน เมื่อ
บุคคลไปจับไฟก็จะรู้ว่าร้อนตามที่ทรงแสดงไว้ เมื่อกิเลสอัน
เป็นเหตุแห่งความรัก ความโกรธหรือความหลง ทรงแสดงว่าเป็น
ของร้อน เมื่อบุคคลได้ศึกษาพิจารณาและปล่อยให้ไฟคือ
ราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะแผดเผาใจ ก็จะได้รู้ด้วยใจของตัวเอง
ว่าร้อนจริง ๆ หรือทรงแสดงไว้ว่า **เมตตาธรรมอำนาจให้
เกิดความสุข ความสงบความเย็นกายเย็นใจ** คนที่ได้ศึกษา
พิจารณาและน้อมนำธรรมะคือเมตตาเอาไว้ภายในใจของ
ตน ก็จะสามารถสัมผัสผลว่าเมตตานั้นอำนาจผลเป็นความเย็น
กายเย็นใจได้จริง การศึกษา การปฏิบัติและผลที่เกิดขึ้นจาก
การปฏิบัติ จะไม่ถูกจำกัดด้วยกาล เทศะ โคร ๆ ปฏิบัติเมื่อไร
ก็ได้ผลเมื่อนั้น ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมะเคยเกิดแก่ท่าน
แต่ก่อนอย่างไร คนในยุคสมัยปัจจุบันปฏิบัติในระดับเดียวกันก็จะ
เกิดผลในระดับเดียวกัน คำสอนเหล่านั้นจึงไม่ขึ้นอยู่กับกาล
เวลา แต่ข้อนี้พึงเข้าใจว่า เมื่อจะนำมาประพฤติปฏิบัติ จะต้องเป็น
การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม
โดยการตรวจสอบดูฐานะของตนเองเรื่องกาละเรื่องสถานที่เรื่อง

บุคคลเรื่องกลุ่มคน ก่อนแล้วประพฤติปฏิบัติธรรมให้เหมาะสม
แก่กาลเทศะกลุ่มคนบุคคลเป็นต้น ผลที่เหมาะสมที่ควรจึงจะเกิดขึ้น

ดังนั้น ธรรมะจึงได้ชื่ออภิลิขิต ไม่ประกอบด้วยกาล เมื่อเป็น
เช่นนี้จึงเป็นเรื่องที่บุคคลผู้มีความสนใจจะต้องศึกษา พินิจ
พิจารณาและนำมาประพฤติปฏิบัติ จึงจะสามารถพิสูจน์ตรวจสอบ
ได้ว่า ธรรมะเหล่านั้นเป็นอย่างไรที่ทรงแสดงไว้หรือไม่ หลักคำสอน
ในทางพระพุทธศาสนาพร้อมที่จะทำลายคนทุกคน ให้มาทดสอบ
ดูว่า

อะไรที่ทรงแสดงว่าเป็นทางเสื่อมสิ่งนั้นจะต้องเป็นทางเสื่อม
เสมอไป

อะไรที่ทรงแสดงว่าเป็นทางแห่งความเจริญ สิ่งนั้นจะต้อง
เป็นทางแห่งความเจริญเสมอไป

ดังนั้น เมื่อบุคคลได้ตรวจสอบด้วยการศึกษา พินิจพิจารณา
แล้วก็ต้องน้อมนำธรรมะเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติ **ซึ่งจะต้อง
เป็นการปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติขบถถึง ปฏิบัติ
ตามธรรมดังกล่าว นั่นคือ**

กลุ่มใดที่ทรงสั่งสอนว่า ให้กำหนดรู้ความจริงของสิ่งเหล่านั้น
ทรงสอนให้ปรับใจให้ยอมรับความจริงว่า ชีวิตแต่ละชีวิต ซึ่งเกิด
มาในโลกนี้ เมื่อเกิดมาแล้วจะต้องมีความแก่ ความเจ็บ ความตาย
และการพลัดพรากเป็นธรรมดา ทุกชีวิตจึงไม่มีใครสามารถที่จะ
หลีกเลี่ยง ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และการพลัดพราก
สูญเสียไปได้ เพราะว่าธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต

เป็นอย่างนั้นเอง สภาวะของมันเป็นอย่างนั้นไม่มีใครที่จะผ่านพ้น
ความเป็นอย่างนั้นไปได้ และทรงสอนให้บุคคลปรับใจยอมรับถึง
ความจริงแห่งกฎของกรรมว่าคนเรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน จะต้อง
เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่า
พันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยใครทำกรรมอะไรไว้ จะดีหรือชั่ว
ก็ตามก็ต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

เมื่อพิจารณาอยู่สม่ำเสมอเช่นนี้ เวลาสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นแก่
ตน หรือคนอื่นเป็นที่รักของตน หรือแม้แต่คนที่ศัตรูของตน
ก็จะปรับใจ ทำใจได้ ไม่ปล่อยให้ความโศกเศร้าเสียใจ เพราะ
การที่ตนและคนอื่นเป็นที่รัก ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย ต้อง
พลัดพรากสูญเสียไป เมื่อเข้าใจและยอมรับในกฎของกรรม
จะไม่มีทั้งดีใจและเสียใจ ในกรณีที่คนซึ่งเป็นมิตรและเป็นศัตรู
ต้องประสบกับความวิบัติเพราะกรรมอันเป็นการกระทำของตนเอง

กลุ่มธรรมเหล่าใดที่ทรงสอนให้บุคคลพยายามลดละบรรเทา
สงบระงับ หรือดับไป ก็ลงมือปฏิบัติตามนั้น เช่น ทรงสอนให้
ละอบายมุขก็ละ ทรงสอนให้บุคคลงดเว้นจากการเบียดเบียน
กันทางร่างกาย ทรัพย์สิน คู่ครอง การพูดเท็จ พูดส่อเสียด
พูดคำหยาบ พูดเหลวไหล ให้งดเว้นจากการมอมเมาตนเองด้วย
สิ่งเสพติดให้โทษมีประการต่าง ๆ ก็นงดเว้นไม่กระทำเช่นนั้น
ธรรมะก็จะช่วยรักษาคู่ครองบุคคลผู้กำหนดรู้ ผู้งดเว้นเอาไว้ได้
และจะต้องเป็นเช่นนี้เรื่อยไป ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า

พระธรรมย่อรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่มไม้ใหญ่ ป้องกันคน ไม่ให้เปียกฝนในเวลาที่ฝนตก

กลุ่มธรรมเหล่าใดที่ทรงสอนไว้ในฐานะเป็นเป้าหมาย ซึ่งบุคคลจะต้องมุ่งมั่นเพียรพยายาม ประพฤติปฏิบัติเพื่อให้สัมผัสเป้าหมายเหล่านั้นได้ในชั้นใดชั้นหนึ่ง เมื่อบุคคลสามารถปฏิบัติจนสละกิเลสได้บ้าง ถ้ายถอนกิเลสออกไปจากใจเสียบ้าง ก็จะสัมผัสสิ่งที่เป็นความสุข ความสงบในฐานะนั้น ๆ

ข้อใดที่ทรงสอนให้ลงมือประพฤติปฏิบัติ เช่น ทรงสอนให้บุคคลมีเมตตาต่อกันทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ คือจะทำอะไร จะพูดอะไร จะคิดอะไร ก็ให้ทำพูดคิดไปด้วยเมตตา เลี้ยงชีวิตของตนเองด้วยสัมมาชีพ ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดจารีตแบบแผนประเพณี ฝ่ายสามีก็ยินดีเฉพาภรรยาของตน ฝ่ายภรรยาก็จงรักภักดีในสามี และเป็นผู้พูดคำสัตย์คำจริงตามที่ได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มา เมื่อไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้ทราบ ไม่ได้รู้ก็บอกไปตามนั้น พูดเสริมสร้างสามัคคี ประสานสามัคคี กระชับสามัคคีตามสมควรแก่กรณีของบุคคล พูดถ้อยคำที่ประกอบด้วยเมตตาต่อผู้ฟัง ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน สร้างความเป็นมิตรสนิทสนมให้บังเกิดขึ้น และพูดในเรื่องที่เป็นสาระประโยชน์เป็นต้น บุคคลก็จะได้รับการคุ้มครองรักษาจากธรรมะปฏิบัติเหล่านั้น

คำสอนในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้า ทรงแสดงเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก เพื่อให้ชาวโลกได้รับ

ความสุขตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติของเขา และเมื่อเขาน้อมนำธรรมะเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่กลุ่มธรรมที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็จะได้เห็นผลของธรรมะเหล่านั้นด้วยตนเอง เหมือนบุคคลรับประทานอาหารจะรู้รสชาติของความเปรี้ยวหวานมันเค็มของอาหารเหล่านั้นด้วยตนเอง ดังนั้นจึงเป็นเรื่องแน่นอนเหลือเกินว่า ธรรมะนั้นจะช่วยบุคคลทุกระดับ เพราะพระพุทธรศาสนาเป็นศาสนาเดียวเท่านั้น ที่ไม่พุดถึงคนในลักษณะเป็นชาติชาติอินเดีย ชาติลังกา ชาติไทย ชาติพม่า ลาว ญวน เขมรเป็นต้น แต่พระพุทธรเจ้าทรงดำรงพระองค์ในฐานะเป็น

โลกเชษฐ คือเป็นพี่คนโตของชาวโลก
เป็นโลกนาถ คือเป็นที่พึ่งของชาวโลก

เป็นโลกนายกคือเป็นผู้นำของชาวโลก จากคำว่าชาวโลกหรือสัตว์ทั้งหลายนั้น ไม่ได้เจาะจงชาติพันธุ์ชนเผ่าของมนุษย์แต่ประการใด แต่ถ้าหากว่า จะเป็นการเจาะจงก็จะเป็นการเจาะจงเฉพาะคนที่มีศรัทธายอมรับ นับถือ เชื่อฟังคำสั่งสอนในทางพระพุทธรศาสนา และน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติ โดยนัยที่กล่าวแล้วเท่านั้น เพราะพระธรรมนั้นเปรียบเหมือนยาที่เป็นสุดยอดของยา ที่สามารถบำบัดทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางจิตใจ ทุกข์ทางวิญญูญาณ และทุกข์ในสังสารวัฏ จนช่วยให้บุคคลหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริงและถาวรตลอดไป แต่ว่าพระธรรมจะอำนวยผลให้เฉพาะแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมเท่านั้น เช่นเดียวกับยาจะดีวิเศษ

อย่างไรก็จะช่วยบำบัดโรคให้แก่บุคคลผู้ไข้ยาถูกต้องตามสมุฏฐาน
ของโรคที่เกิดขึ้นในกรณีนั้น ๆ เท่านั้น คำสอนในพระพุทธศาสนา
จึงเป็นสมบัติของมนุษยชาติที่ผู้ฉลาดสามารถ อาจจะมีสัมผัสผล
ของธรรมะเหล่านั้นได้ ทุกกาลทุกสมัย โดยอาศัยการศึกษา
การพิจารณาพิจารณาและน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ ถ้าทำได้เช่นนี้
พระธรรมจะอำนวยผลให้แก่บุคคลนั้น ๆ ทั้งในกาลปัจจุบัน ภาย
ภาคหน้าแล้วอำนวยประโยชน์สูงสุดที่ศาสนาอื่นไม่สามารถจะ
อำนวยให้ได้ นั่นคือการบรรลุมรรคผลนิพพานอันเป็นเป้าหมาย
สูงสุดในพระพุทธศาสนา อันเป็นการช่วยให้บุคคลหลุดพ้นจาก
ความทุกข์ในสังสารวัฏ ที่อาศัยกิเลสเป็นเหตุให้เกิด

การครองชีวิต การครองเรือน ครองสุข ตามหลักของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

อันที่จริงการครองชีวิต การครองเรือนและการครองสุขนั้น เป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันและกันที่สำคัญจริง ๆ จึงอยู่ที่การครองชีวิต เมื่อบุคคลสามารถครองชีวิตได้ดี ย่อมจะช่วยให้บุคคลผู้นั้นครองเรือนได้ดี และเมื่อครองชีวิตได้ดีครองเรือนได้ดี การครองสุขก็จะบังเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติ แต่เมื่อว่าโดยหลักของการปฏิบัติแล้ว พระพุทธศาสนาก็แสดงไว้ทั้ง ๓ ระดับ

๑. ระดับของการครองชีวิต

บุคคลจะต้องอาศัยหลักของ **อหัตถัญญตา** คือความเป็นผู้รู้จักตน โดยฐานะ โดยหน้าที่ โดยอาชีพ โดยการทำงาน แล้วปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่ฐานะที่ตนเป็นอยู่ อย่างน้อยที่สุดให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตัวเอง พร้อม ๆ กับเคารพสิทธิและหน้าที่ของบุคคลอื่น ไม่ทำตนให้เป็นพิษเป็นภัยต่อตนเองและบุคคลอื่นเป็นเบื้องต้น และจะต้องสามารถขยายผลแห่งการประพฤติปฏิบัติในฐานะ

ที่เป็นลูกของสกุล เป็นสมาชิกของสังคม เป็นประชากรภายในประเทศ เป็นศาสนิกในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว ต่อสกุลวงศ์ ต่อสังคม ต่อประเทศชาติและต่อพระศาสนา อันเป็นส่วนรวมด้วย การที่จะปฏิบัติความดีละเว้นความชั่วนั้น ท่านสอนให้บุคคลตระหนักว่า ตนเป็นที่พึ่งของตน แม้บุคคลอื่นจะเป็นที่พึ่งเราได้บ้าง แต่ไม่ใช่เป็นที่พึ่งซึ่งสามารถขจัดปัดเป่าความทุกข์ให้แก่เราได้อย่างสิ้นเชิงจะเป็นได้ก็เพียงปัจจัยส่งเสริม สนับสนุนให้เราอยู่ดีมีสุขเพิ่มขึ้นเท่านั้น ดังนั้นท่านจึงสอนในชั้นของการตักเตือนตนด้วยตน พิจารณาตนด้วยตน ตรวจสอบตนด้วยตนแล้วตัดสินใจดีชอบชั่วดีของตนด้วยตนเอง ดังที่ท่านแปลคำกลอนเข้าใจอย่างง่ายว่า

ตนเตือนตนของตนให้พ้นผิด

ตนเตือนจิตตน ได้ใครจะเหมือน

ตนเตือนตน ไม่ได้ใครจะเตือน

อย่าแซ่เขื่อนเตือนตนให้พ้นภัย

ประเด็นที่สำคัญในการครองชีวิตนั้น การใดก็ตามเมื่อทำไปแล้วเป็นการเบียดเบียนตนเองให้เดือดร้อน เบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน ทรงสอนให้บุคคลลงตมวันไม่กระทำสิ่งนั้น การใดก็ตามที่ทำไปแล้ว เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ตนเอง เป็นประโยชน์แก่กุลแก่บุคคลอื่นทรงสอนให้ประพฤติกระทำสิ่งนั้น ซึ่งแน่นอนเหลือเกิน เมื่อกล่าวโดยสรุปก็ได้แก่การละความชั่วประพฤติความดีนั่นเอง ให้บุคคลอยู่ในโลกอย่างมีธรรมะ อย่างที่ท่านประพันธ์ไว้เป็นคำกลอนว่า

อยู่ที่มีธรรมคำขุจิต ก็จะติดทนตั้งเมื่อยังอยู่
ไปที่มีธรรมช่วยคำขุ ก็จะอยู่ยามพรากรเมื่อจากไป

หลักการพัฒนาตนเอง จะเป็นหลักการครองชีวิตที่สำคัญของบุคคล แต่หลักใจที่เป็นพื้นฐานเพื่อให้เกิดความรับผิดชอบในตนเองนั้น บุคคลจะต้องมีศรัทธาคือความเชื่อมั่น ในกฎเกณฑ์ของเหตุผลที่จะกระทบต่อตนเอง และบุคคลอื่นทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยพยายามปลูกฝังศรัทธาคือความเชื่อมั่น ในคุณของพระพุทธเจ้าไว้เป็นภาคพื้น เพราะพระธรรมพระสงฆ์และไตรสิกขาเป็นต้นนั้น ล้วนแล้วแต่เกี่ยวเนื่องมาจากพระผู้มีพระภาคเจ้า

ถ้าหากบุคคลสามารถปลูกฝังให้เกิดศรัทธาในองค์พระพุทธเจ้า โดยเฉพาะในพระคุณของพระพุทธเจ้าอย่างที่สวยงามสรรเสริญกันแพร่หลายทั่ว ๆ ไปว่า

แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาคือความรู้และจรณะคือความประพฤติ เสด็จมาดีเสด็จอยู่ดีและเสด็จไปดี เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นสารดีผู้ฝึกคนอย่างยอดเยี่ยม ไม่มีสารดีอื่นจะยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบานและสอนบุคคลอื่นให้รู้ ให้ตื่น ให้เบิกบานด้วย เป็นผู้มีโชคเป็นผู้จำแนกธรรมดังนี้

ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็ได้แก่ ความเชื่อในปัญญาการ
ครัสรู้ของพระพุทธเจ้า

เชื่อในความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้า

เชื่อในความกรุณาของพระพุทธเจ้า ที่ทรงมีต่อโลกอย่าง
แท้จริง

เมื่อเป็นเช่นนี้จะนำไปสู่

กัมมัลลัทธิ ความเชื่อในกฎของกรรม คือสิ่งที่บุคคลมีเจตนา
กระทำลงไป จะเป็นทางกายทางวาจาหรือทางใจก็ตาม ว่าเป็นสิ่ง
ที่บุคคลนั้นจะต้องรับผิดชอบ

วิปากัลลัทธิ เมื่อสัมผัสผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตน
จะเป็นด้านดีหรือด้านไม่ดีก็ตาม หรือเป็นสุขเป็นทุกข์ก็ตาม
ก็ยอมรับว่าผลเหล่านั้นเกิดมาจากเหตุคือการกระทำของตนเอง
คือความเชื่อในผลของกรรม

กัมมัสสกตลัทธิ เชื่อว่า ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำนั้น
จะดีหรือไม่ดีก็ตาม จะต้องเป็นของ ๆ เรา เช่นเดียวกับใครอ่าน
หนังสือคนนั้นรู้ ใครอาบน้ำคนนั้นสะอาด ใครทำดีคนนั้นได้รับความ
สุข ใครทำความชั่วคนนั้นได้รับความทุกข์ ใครขี้เกียจคนนั้น
ไม่รู้เป็นต้นนั่นเอง

แต่เมื่อกล่าวโดยหลักรวม ๆ การครองชีวิตในฐานะของ
ชาวบ้าน หรือบุคคลทั่ว ๆ ไปนั้น อาจจะทำหลักธรรมะเพียง
๕ ประการ เป็นแนวในการดำเนินชีวิตของตนได้ คือ

๑. **สัตย์** ความสัตย์ซื่อ ความซื่อตรง และความซื่อสัตย์
ต่อตนเองเป็นเบื้องต้น ต่อบุคคลอื่น ต่อภารกิจการทำงานอันเป็น
หน้าที่ของตนเป็นต้น

๒. **ทมะ** การฝึกปรืออบรมควบคุมตนเอง จนสามารถ
หักห้ามใจตนเอง ช่มใจตนเองเอาไว้ได้ ไม่กระทำอะไรไปตาม
อำนาจของอารมณ์ ที่เกิดขึ้นภายในใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน
กรณีของอารมณ์ซึ่งถ้าทำตามแล้วจะมีผลเป็นความทุกข์ความ
เดือดร้อนแก่ตนและแก่บุคคลอื่น สามารถหักห้ามความคิดที่จะทำ
ที่จะพุดไปตามอารมณ์เหล่านั้นได้

๓. **ขันติ** คือความอดกลั้น ความอดทน ความอดออม
สามารถอดทนต่อความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติที่เกิดขึ้น
อดทนต่อความเหนื่อยยากลำบากตรากตรำในกิจการงานต่าง ๆ
อดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นภายในร่างกาย เพราะโรคภัย
ไข้เจ็บหรืออันตรายจากภายนอก และอดกลั้นอดทนต่อการกระทำ
ในลักษณะที่ยั่วยุ ให้เกิดความขัดเคือง ยั่ววนให้เกิดความ
รักใคร่หลงใหลที่เกิดขึ้นได้

๔. **จาคะ** การสละให้ปัน อันเป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์
ต่อบุคคลอื่น จนถึงสามารถสละความสุขสำราญเพียงเล็ก ๆ
น้อย ๆ เพื่อไปทำงานในสิ่งที่มีประโยชน์มากกว่า การครองตน
ที่ถือว่าเป็นการครองตนในทางที่ชอบนั้น นอกจากจะเป็นการ
คุ้มครองรักษาตน โดยอาศัยปัญญาเป็นหลักแล้ว บุคคลยังต้อง
เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอีกเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นหลักการ
ครองตนที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไปกว่านั้น บุคคลจะต้องอาศัยปฏิบัติ

ตามหลักของสัปปริสธรรม คือ ธรรมะของคนดีทั้ง ๗ ประการ
ซึ่งได้แก่

ความเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จัก
กาล รู้จักกลุ่มคน รู้จักบุคคล และปฏิบัติตนให้เหมาะสมสอดคล้อง
แก่เหตุผลกาลบุคคลและกลุ่มคนเหล่านั้น

๒. การครองเรือน

การครองเรือนที่จริงแล้วจะต้องอาศัยปัจจัย ๒ ประการ
ด้วยกัน คือ

๑. ปัจจัยในอดีตที่ท่านเรียกว่าบุพเพสันนิวาส คือการเคย
อยู่ร่วมกันมาในชาติปางก่อน ในฐานะที่เป็นภรรยาสามีกัน
ญาติสนิทมิตรสหายกันเป็นต้น จะเป็นสายใยแห่งความรัก ความ
เยื่อใย ส่วนหนึ่งยังมีอยู่ภายในจิตสำนึกของบุคคลเหล่านั้น ที่จะทำ
ให้เกิดผูกพันมีความรัก มีความสนิทสนมกัน

๒. การปฏิบัติตนในลักษณะเกื้อกูลแก่กันในปัจจุบัน ซึ่งอาจ
จะเริ่มต้นจากการปรับ

ศรัทธา คือความเชื่อมั่นและสิ่งที่ตนเชื่อมั่น อยู่ในระดับ
ใกล้เคียงกันหรือเสมอกัน

ศีล คือความอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ
เสมอกันหรือใกล้เคียงกัน

จาคะ ความเสียสละให้ปัน ตลอดถึงสละความเห็นแก่ตัว
ผลประโยชน์ของตัว สละประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วน
ใหญ่ได้ในระดับใกล้เคียงกันหรือเสมอกัน

ปัญญา ความรอบรู้ มีเหตุมีผลที่สามารถพูดจากันและเข้าใจกันได้ หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความบกพร่อง อีกฝ่ายหนึ่งชี้แจงแก้ไข ก็ปรับใจให้ยอมรับกันได้ นี่ถือว่าเป็นคุณธรรมหลักที่ทำให้บุคคลอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขได้ แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงประเภทคู่ครองในโลกเอาไว้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. เป็นการอยู่ร่วมของยักษ์กับยักษ์ คือตัวก็เป็นคนไม่ดี เมียก็เป็นคนไม่ดี ที่จริงเขาก็พออยู่กันได้ในฐานะเป็นยักษ์กับยักษ์นี่

๒. เป็นการอยู่ร่วมระหว่างยักษ์กับเทพธิดา ซึ่งหมายความว่าสามีเป็นคนไม่ดี ภรรยาเป็นคนดี คู่ครองในลักษณะนี้ ภรรยาจะหาความสุขใจได้ยากมักจะถูกสามีซึ่งอหังการตัณหาตัณหาตัณหาเบียดเบียน หรือทำลายสุขภาพกายสุขภาพจิตเอาได้

๓. เทพบุตรอยู่ร่วมกับยักษ์ หมายความว่าสามีนั้นเป็นคนดี แต่ภรรยาเป็นคนไม่ดี ที่ท่านใช้ โดยสรุปว่าไม่มีศีล ไม่มีกัลยาณธรรม ฝ่ายสามีก็ต้องเดือดร้อนเป็นธรรมดา

๔. เป็นการอยู่ร่วมของเทพบุตรกับเทพธิดา ทั้งสามีทั้งภรรยามีศีลมีกัลยาณธรรมเสมอกันหรือใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะคือมีคุณธรรม ทั้ง ๔ ประการดังกล่าวแล้ว จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันมีความปกติสุขได้

เนื่องจากการครองเรือนเป็นปัญหาใหญ่ มีปัญหาทางเศรษฐกิจทางสังคม ทางครอบครัว ทางจิตวิทยา และทางญาติพี่น้องของบุคคลทั้ง ๒ ฝ่าย ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีความ

เชื่อถือในด้านต่าง ๆ ซึ่งบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายจะต้องมีความรู้สึกเป็นมิตรกัน ที่เรียกว่าเป็นการอยู่ร่วมกันของกัลยาณมิตร คือแต่ละฝ่ายจะต้องมีความรู้สึกผูกพันต่อกัน ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ด้วยการปรับจิตให้อยู่ร่วมกันเหมือนมารดาบิดาอยู่ร่วมกับบุตรธิดา

เหมือนพี่ชายน้องชายอยู่ร่วมกับพี่สาวน้องสาว

เหมือนเพื่อนอยู่ร่วมกับเพื่อน

เหมือนทาสทาสีอยู่ร่วมกับนายของตน

ถ้าหากว่าทั้งสองฝ่ายพยายามปฏิบัติตนได้เช่นนี้ การครองเรือนก็จะเป็นไปโดยความสุขเพิ่มขึ้น แต่ข้อที่ควรตระหนักก็คือว่า ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นจะต้องมีความรักใคร่กันอย่างจริง ๆ จัง ๆ ประพฤติกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน มีจิตคิดอุปการะส่งเสริมสนับสนุนต่อกัน พร้อมทั้งจะร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน แม้ในยามที่มีอันตรายเกิดขึ้นก็ไม่ทอดทิ้งกัน การครองเรือนที่ถูกต้องตามหลักของพระพุทธานุศาสนานี้จะนำผู้ครองเรือนไปสู่ความสุขนั้น ก็คือการทำที่บุคคลหนึ่งมีความตระหนักแน่ชัดถึงภาระหน้าที่ของตน ที่มีอยู่และจะต้องทำต่อครอบครัว แล้วพยายามปฏิบัติภารกิจหน้าที่ของตนให้ดีด้วยกันทุกฝ่าย อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในเรื่องของทิศ ๖ เป็นต้น การครองเรือนของบุคคลนั้นก็จะเป็นการครองสุข

๓. การครองสุข

การครองสุขที่จริงก็เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษา การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเอาไว้ เช่นในการครองเรือน พระพุทธเจ้าทรงแสดงสุขที่เกิดขึ้นจากการครองเรือนไว้โดยสรุปว่า

ความสุขที่เกิดขึ้นจากการมีทรัพย์ทั้งเคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้

ความสุขที่เกิดจากการสามารถซื้อหาจับจ่ายตอบสนองความต้องการของตนได้

ความสุขที่เกิดขึ้นจากการที่ไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินใคร
ความสุขที่เกิดขึ้นจากการทำการทำงานที่ไม่ผิดกฎหมาย
ไม่ผิดศีลธรรม

เมื่อหวังผลต้องสร้างเหตุเพื่อให้เกิดผล ๕ ประการที่เราเรียกว่าหัวใจเศรษฐี คือมีความหมั่นขยันในกิจการงาน รู้จักเก็บออมถนอมใช้ คบหาสมาคม คบคนดีเป็นมิตรเป็นสหาย และรู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์สินสมบัติ ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป นี่ก็เป็นความสุขในระดับการครองเรือน เมื่อเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ควรมีน้ำใจสงเคราะห์ อนุเคราะห์ต่อบุคคลอื่น ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นมิตรสนิทสนมกัน และจะก่อให้เกิดเป็นความสุข เพราะอาศัยการสงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงหลักของศีลทั้ง ๕ ประการ นั้นเอง ว่าเป็นการงดเว้น

จากเวรภัยอันตรายใน ๕ ทาง เพราะถ้าเราไม่ละเมียดที่เกี่ยวกับร่างกาย ทรัพย์สิน คู่ครองผลประโยชน์ ไม่ตกเป็นทาสสิ่งเสพติดแล้ว สิ่งเหล่านี้ก็จะช่วยปิดกั้นเวรภัยอันตรายไม่ให้เกิดขึ้น บุคคลก็ได้รับความสุขได้ เมื่อกล่าวโดยสรุป ความสุขในการครองเรือนครองชีวิต ความสุขในระดับที่เรียกว่าทิพย์สุข คือความสุขที่เป็นทิพย์ ความสุขในระดับของพรหม คือระดับของสมาธิ ตลอดถึงความสุขที่เกิดขึ้นจากการขจัดกิเลสให้หมดไปสิ้นไปอย่างแท้จริง เนื่องจากการครองสุขเป็นเป้าหมาย ในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นจากโครงสร้างของอริยสังคังกล่าวแล้วในตอนต้น ถ้าบุคคลปรับใจให้ยอมรับความจริงในทุกขสัจได้ ก็จะเป็นความสุข บุคคลละกิเลสอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ได้ก็จะเกิดความสุข บุคคลสามารถสัมผัสผลจากการปฏิบัติการละความชั่วประพฤติกวามดีได้ จะได้ความสุขที่แท้จริง เมื่อบุคคลปฏิบัติในหลักธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าสอนให้ลงมือประพฤติกปฏิบัติได้ บุคคลก็จะรับความสุขในฐานะนั้น ๆ

หน้าที่ของมารดาบิดา ตามหลักของพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนาได้ยกย่องมารดาบิดาไว้ในฐานะสูงสุด สำหรับบุตรธิดาทั้งหลาย ข้อนี้พึงสังเกตว่าบาปกรรมที่บุคคลกระทำไป ที่จัดเป็นอนันตริยกรรมที่แปลว่ากรรมหนัก จะทำให้บุคคลผู้กระทำความผิดในลักษณะนั้นประสบความทุกข์ตลอดกาลยาวนาน ทั้งในชาติปัจจุบันและในชาติต่อ ๆ ไป อนันตริยกรรมนั้นมีอยู่ ๕ ประการ คือ

การฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้า จนถึงหื้อพระโลหิตและสังฆเภทคือยุยงให้สงฆ์เกิดความแตกแยกกัน

จะเห็นว่า การปฏิบัติผิดในมารดาบิดา มีโทษสูงสุดสำหรับมนุษยชาติ ดังนั้น การปฏิบัติชอบในมารดาบิดา จึงได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติสูงสุดของบุตรธิดาประการหนึ่ง เพราะเหตุนี้ มารดาบิดาท่านถึงเรียกว่า ชนกชนนี ชนกก็คือผู้ให้เกิด ชนนีก็คือผู้เกิด

เป็นอาจารย์คนแรกของลูก สั่งสอนให้ลูกเกิดความรู้ความเข้าใจ
ในเรื่องต่าง ๆ เป็นผู้แสดงโลกนี้ต่อลูกของตน และชื่อว่าเป็น
พรหม เพราะแม้ท่านจะมีกิเลสเยี่ยงสามัญชนทั่ว ๆ ไป แต่สำหรับ
ลูกของท่านแล้ว ท่านจะมีความรู้สึกเมตตาเสมอทั้ง ยามลูกเจ็บ
ไข้ได้ป่วยประสบภัยอันตรายก็จะเกิดความกรุณาขจัดบำบัดเป่า
ภัยอันตรายให้ ลูกหายป่วย จบการศึกษา ประสบความสำเร็จ
มีความเจริญก้าวหน้า มารดาบิดาก็พร้อมที่จะแสดงมุทิตาจิต
คือความพร้อมที่จะแสดงความชื่นชมยินดีอย่างจริงใจ เมื่อลูก
ตั้งตัวได้เป็นหลักเป็นฐาน จนมั่นใจว่าปัญหาอันตรายที่จะเกิดขึ้น
แก่ลูกนั้นน้อยลง ท่านจะมองดูลูกด้วยอุเบกขา คือทำใจเป็นกลาง
ไม่ไปวุ่นวายกับวิถีชีวิตของลูก ประเด็นที่สำคัญนั้น เช่น ยกย่อง
ว่าเป็นพระอรหันต์ของลูก เพราะท่านมีจิตใจบริสุทธิ์ต่อลูก
พระอรหันต์นั้นท่านมีบริสุทธิ์คุณ คือความบริสุทธิ์ภายในใจอย่าง
แท้จริง มารดาบิดานั้น สำหรับบุคคลอื่นอาจจะไม่บริสุทธิ์
ใจ แต่สำหรับลูกแล้ว จะมีความบริสุทธิ์ใจอย่างแท้จริง จึงได้ชื่อว่า
เป็นพระอรหันต์ของลูก ยังได้แสดงว่าเป็นมิตรภายในเรือนของ
บุคคลแต่ละคน ซึ่งเป็นมิตรที่ไว้ใจได้วางใจได้ และเชื่อมั่นใน
ตัวท่านได้อย่างเต็มที่ เมื่อมารดาบิดาอยู่ในฐานะสูงสุดเช่นนี้
พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงภาระหน้าที่ที่มารดาบิดาจะต้องทำต่อ
บุตรธิดาของตน โดยสรุปก็เป็น ๕ ข้อ คือ

๑. ชี้แจง ห้ามปราม แนะนำไม่ให้เขากระทำความชั่ว
ซึ่งจะมีผลเป็นความทุกข์แก่เขาเอง

๒. ชี้แจงแสดงแนะนำพร้าสอนอบรมตักเตือนให้ลูกประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม อันจะนำความสุข ความเจริญ ความก้าวหน้า ความเกษมเปรมปรีดีในชีวิตให้เกิดขึ้นแก่ลูกของตน

๓. ให้ลูกได้เข้าศึกษาศิลปวิทยาการต่าง ๆ ตามควรแก่ระดับสติปัญญาของเขา และกำลังทรัพย์ที่มารดาบิดาจะส่งเสริมสนับสนุนได้

๔. เมื่อลูกชายหญิงเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว สมควรแก่การครองเรือน มีครอบครัวเป็นฝั่งเป็นฝา เป็นภาระหน้าที่ของมารดาบิดาจะต้องปลูกฝังให้ลูกมีครอบครัวเป็นหลักเป็นฐาน

๕. เมื่อเห็นว่าลูกเป็นผู้ใหญ่ที่สามารถวางใจได้ ก็มอบทรัพย์สมบัติให้แก่ลูกในเวลาอันเหมาะสมสมควร ซึ่งการมอบทรัพย์มรดกในรูปของทรัพย์สมบัตินั้น สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นมรดกในด้านความรู้ได้ เพราะว่าวิชาความรู้นั้นเป็นมรดกที่ใช้จ่ายไม่หมดไม่สิ้น ผิดกับมรดกที่เป็นทรัพย์สินเงินทอง ยิ่งใช้ก็ยิ่งหมดไปสิ้นเปลืองไป ทั้งจะเป็นสื่อนำภัยอันตรายมาสู่บุคคลผู้รับทรัพย์มรดกนั้นก็ได้ แต่ปัญญาความรอบรู้ที่เป็นมรดกนั้น จะทำหน้าที่คุ้มครอบป้องกันสร้างสรรค์พัฒนาบุคคลผู้นั้นให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปได้โดยส่วนเดียว เนื่องจากมารดาบิดา อยู่ในฐานะกัลยาณมิตรหรือสุดยอดของกัลยาณมิตรสำหรับบุตรธิดา การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของท่าน ก็จะต้องแสดงออกซึ่งความรักใคร่ มุ่งดีปรารถนาดีต่อบุตรธิดาของตนให้เป็นที่ประจักษ์ จะประพฤติกระทำอะไรก็ตาม ต้องนึกอยู่เสมอว่า จะทำอะไร ทำเพื่อใคร และทำไปแล้วลูกได้ประโยชน์อย่างไร เมื่อได้คำตอบ

ว่า ทำอะไร ทำเพื่อลูก และเมื่อทำไปแล้ว ลูกจะได้ประโยชน์
อย่างไร ก็ประพฤติกะทำในสิ่งนั้น มีจิตคิดอุปการะส่งเสริม
สนับสนุนลูกอย่างต่อเนื่องยาวนาน พร้อมทั้งจะเผชิญอุปสรรค
อันตรายปัญหาต่าง ๆ และยามที่มีภัยอันตรายก็ไม่ทอดทิ้งลูกอัน
เป็นดวงตาดวงใจของตน นั่นก็คือ วิญญาณของผู้เป็นมารดาบิดา
ผู้บริหารโลก และเป็นผู้สร้างโลกแม้ความยิ่งใหญ่ ทั้งหลายที่
บุคคลสัมผัสได้หรือเป็นได้ในโลกนี้ ล้วนเกิดขึ้นมาจากมืออันไกว
เปลของมารดาบิดานั้นเอง ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า

*แม้จะลูกผาดแผลงแรงจากอาสน์
 ด้วยอำนาจกำแหงแรงยิ่งกว่า
 อันมือ ไกวเปล ไซ้แต่ไรมา
 คือหัตถาครองพิภพอบสากล*

บุตร ธิดา

ควรกตัญญูกตเวทิต่อ บิดา มารดาอย่างไร

บุตรธิดานั้นได้ชีวิตมาทั้งชีวิต เพราะอาศัยบิดามารดา มารดาบิดาจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้บังเกิดเกล้า ดังนั้น บุตรธิดาที่ดี จะต้องสำนึกคุณของท่าน ในฐานะผู้บังเกิดเกล้า ผู้เป็นอาจารย์ คนแรก ผู้เป็นพรหมของบุตรธิดา เป็นมิตรภายในเรือนของบุตรธิดา ตลอดถึงเป็นพระอรหันต์ของบุตรธิดา โดยแสดงออกซึ่งความ กตัญญูกตเวทิตี

คำว่ากตัญญูแปลว่ารู้อุปการะคุณที่ท่านได้กระทำต่อตน หรือมีต่อตน ได้แก่จิตใจยอมรับนับถือว่า มารดาบิดาเป็นผู้มี บุญคุณต่อตนเอง แต่ถ้าหยุดเพียงเท่านั้น ก็ไม่ได้ชื่อว่าเป็นการ แสดงกตเวทิตี กตเวทิตีก็คือ ตอบแทนบุญคุณของท่านผู้เป็นมารดา บิดา ในข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพียง ๕ ข้อ แต่ในเชิงการ ประพฤติปฏิบัติแล้ว มีขอบข่ายกว้างไกล และจะต้องรับผิดชอบ ต่อภาระหน้าที่เหล่านั้นอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ทรงแสดงไว้ ว่า

๑. ท่านเลี้ยงตนมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ

ให้สำนึกว่า ชีวิตของเรานั้นท่านให้มา ท่านเลี้ยงดูมา ความเจริญเติบโตเนื้อหนังมังสาทุกสัดส่วนของเรา มาจากท่านเป็นส่วนหนึ่งของท่าน เพราะฉะนั้นจะต้องเลี้ยงดูท่านผู้เป็นมารดาบิดา การเลี้ยงดูนั้น จะต้องตระหนักให้ชัดว่า ชีวิตนั้นมีทั้งกายและใจประกอบกัน จึงถือว่าเป็นชีวิต ความเป็นมารดาบิดาจึงเป็นทั้งกายทั้งใจ ดังนั้นเมื่อจะเลี้ยงดูท่านก็ต้องให้การบำรุงรักษาทั้งกายและใจของท่าน ให้ท่านมีความสุขกายมีความสบายใจ มีปีติเอิบอิมใจจากการประพฤติปฏิบัติตนของลูก ไม่ใช่ว่าถึงเดือนก็ส่งเงินเดือนไปให้จำนวนหนึ่ง หรือส่งเสื้อผ้า ส่งอาหารไปให้ นั้นเป็นส่วนกาย และจะต้องทะนุถนอมรักษาจิตใจของท่าน โดยอาศัยการเชื่อฟังคำสั่งสอนของท่าน เพราะบรรดาลูกทั้งหลายนั้น ลูกที่อยู่ในโอวาทเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ และสร้างความปลาบปลื้มใจความสุขใจให้เกิดขึ้นแก่พ่อแม่ เป็นยอดของลูก

๒. ช่วยทำกิจของท่าน

ช่วยเหลือในกิจการงานต่าง ๆ ของท่าน ไม่ว่าจะป็นงานที่ท่านสั่งให้ทำ บอกให้ทำ แนะนำให้ทำ หรือว่าอาสาสมัครเข้าไปแบ่งเบาภาระหน้าที่ของท่าน และจะต้องทำงานนั้นด้วยความสำนึกรับผิดชอบ ไม่ให้เกิดผลเสียหายกระทบถึงมารดาบิดา

๓. ดำรงวงศ์สกุล ข้อนี้พึงสังเกตว่า บุตรธิดาในโลกนั้นสามารถจำแนกได้ออกไปเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๓.๑ บุตรธิดาที่เกิดขึ้นมาแล้วล้างผลาญสกุล ทำสกุลให้ตกต่ำเสื่อมเสียชื่อเสียง

๓.๒ บุตรที่สืบต่อรักษาสกุลวงศ์ไว้ได้ แม้จะไม่สามารถสร้างสรรค์พัฒนาให้สกุลมีความเจริญก้าวหน้า เขาก็มีความสามารถในชั้นรักษาดำรงวงศ์สกุล สืบต่อสกุลของท่านไว้ได้ ไม่ให้ตกต่ำเสื่อมเสียเพราะการกระทำของตนเป็นเหตุ

๓.๓ บุตรที่เกิดมาเชิดชูสกุลวงศ์ ท่านเรียกว่าเป็นบุรุษอาชาไนยคือเกิดมาภายในสกุลใดก็ตาม แม้เพียงคนเดียวก็สามารถจะเชิดชูสกุลนั้นให้เป็นที่ยอมรับนับถือ ยกย่องของบุคคลทั้งหลาย ดังนั้น บุตรธิดาที่ดี ปราารถนาจะแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดาแห่งตน จะต้องไม่เป็นบุตรธิดาประเภทผลาญสกุล อย่างน้อยที่สุดก็ให้เป็นบุตรธิดาประเภทสืบต่อดำรงรักษาสกุลวงศ์เอาไว้ และถ้าหากว่ามีความสามารถควรจะใช้ความเพียรพยายาม ในการยกระดับชีวิตฐานะชื่อเสียงของตนให้สูงขึ้น ถือเป็นการเชิดชูสกุลให้เด่นขึ้น เป็นที่ยอมรับนับถือ ยกย่องของบุคคลทั้งหลาย ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“มีลูกก็เป็นศรีสง่าหน้า ญาติวงศ์หงสาพลอยผ่องใส”

เนื่องจากคนเรา เมื่อเกิดมาแล้วต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลเป็นอันมาก การประพฤติปฏิบัติของบุคคลแต่ละคนไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ตาม ไม่ใช่เขาผู้นั้นจะรับด้วยตัวเองเพียงอย่างเดียว แต่ความเสื่อมเสียและความเจริญที่เกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคลภายในสกุลใดก็ตาม จะมีผลกระทบต่อผู้ร่วมสกุลด้วย ดังนั้น บุตรธิดาที่ดีสมควรที่จะดำรงวงศ์สกุล และสร้างสรรค์พัฒนาสกุลให้มีความเจริญก้าวหน้า เพื่อเป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรี

แก่ตนเองแก่สกุลวงศ์ โบราณท่านแสดงไว้ว่าในชีวิตของบุคคล
แต่ละคนนั้น

ไม่มีลูก ๑ มีลูกแล้วแต่ตายไป ๑ มีลูกแล้ว ๑ ทั้ง ๓ ประการ
นี้ ถ้าจำเป็นจะต้องเลือก คนฉลาดจะเลือกเอาการไม่มีลูกเสียเลย
จะดีกว่า เพราะฉะนั้น ลูกที่ผลาญสกุลจึงไม่มีใครต้องการ
ปรารถนา เพราะเกิดมาทำลายล้างสร้างความเสื่อมเสีย ความ
ตกต่ำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง แก่มารดาบิดาแก่ผู้ร่วมสกุล ตลอดถึง
สังคมที่บุคคลเหล่านั้นเป็นสมาชิกอยู่ประเทศชาติที่เขาเป็นราษฎร
อยู่ และศาสนาที่เขาเป็นศาสนิกอยู่ด้วย

๔. ทำคนให้เหมาะสมแก่ผู้จะรับทรัพย์มรดก

บุตรธิดานั้นได้ชื่อว่าเป็นทายาทของสกุล คือผู้รับมรดกของ
สกุล ทั้งส่วนที่เป็นทรัพย์สินเงินทอง ขนบธรรมเนียมประเพณี
แบบแผนของสกุล เพราะฉะนั้นลูกที่ดีจะต้องวางตนให้เป็นที่ไว้
เนื้อเชื่อใจของมารดาบิดาว่า แม้ท่านจะตายจากไป ลูกของท่าน
จะสามารถดำรงรักษาสกุลวงศ์ไว้ได้ ดังที่ท่านกล่าวความ
ต้องการของมารดาบิดาโดยสรุปไว้ว่า

เมื่อแก่แต่หวังเจ้าเฝ้ารับใช้
เมื่อป่วยไข้หวังเจ้าเฝ้ารักษา
เมื่อยามจะต้องตายวายชีวา
หวังลูกช่วยปิดตาเมื่อสิ้นใจ

การบิดตาให้พ่อแม่อนตายนอนตายตาหลับนั้น ก็ได้แก่การสร้าง
ความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของพ่อแม่ว่า แม้ท่านจะตาย
ไป ลูกที่อยู่ข้างหลังก็สามารถสืบต่อดำรงสกุลเอาไว้ได้

๕. เมื่อท่านทำกาลกิริยาจากไปแล้ว ทำบุญอุทิศ กุศลส่งไปให้ท่าน

การบำเพ็ญบุญกุศลส่วนนี้ท่านเรียกว่า ทักษิณานุประทาน
คือการเพิ่มส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่วายชนม์ มีประเพณีที่
ประพฤติปฏิบัติกันทุกชาติทุกภาษาในโลกนี้ แม้จะแตกต่างกัน
โดยรูปแบบ แต่โดยเจตจำนงแล้วก็ต้องการให้เกิดผล เป็นความ
สุขความเจริญแก่ผู้วายชนม์ไป และตนเองก็ได้แสดงความกตัญญู
กตเวทิต ความเมตตากรุณา ความรักใคร่สนิทสนมเป็นต้น ตาม
สมควรแก่กรณีที่ท่านเกี่ยวข้องกับผู้ที่วายชนม์ ในฐานะของบุตร
ธิดาที่ดีนั้น เมื่อมารดาบิดาจากไป ก็ตั้งใจทำบุญอุทิศส่วนกุศล
ให้แก่ท่าน ซึ่งการบำเพ็ญกุศลส่วนนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
อานิสงส์โดยสรุปเอาไว้เป็น ๔ ประการ คือ

๑. **เป็นการแสดงออกซึ่งญาติธรรม** คือธรรมะที่บุคคลผู้
เกี่ยวข้องกับฉันญาติ จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อ
ในช่องทางที่ทั้ง ๒ ฝ่ายยังมีชีวิตอยู่ ก็ทรงสอนให้ปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน
อย่างถูกต้องเหมาะสมแก่ฐานะที่ท่านเกี่ยวข้องกับท่าน และเมื่อ
ท่านทำกาลกิริยาจากไป ทุกคนที่เกี่ยวข้องกับคนตาย จะต้อง
บำเพ็ญบุญอุทิศกุศลส่งไปให้ท่าน อันเป็นการแสดงออกซึ่ง
ญาติธรรม สำหรับผู้ที่มีชีวิตอยู่กับผู้ที่จากไปแล้ว

๒. เป็นการบูชาคุณงามความดีของมารดาบิดา อันเป็นการบูชาด้วยการสืบทอดสกุลวงศ์ สืบทอดหลักการดำรงชีวิตที่ถูกต้องดีงามของท่านเอาไว้ สืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีของสกุลเอาไว้ และการประกอบพิธีกรรมอุทิศกุศลส่งให้ท่านด้วยรูปแบบต่าง ๆ นั้น ก็เป็นการบูชาอีกวิธีหนึ่ง

๓. ในกรณีที่เป็นการให้ทาน ก็จะเป็นการให้กำลังแก่ภิกษุในพระพุทธศาสนา หรือเป็นการบำรุงพระพุทธศาสนา ทั้งในรูปของศาสนพิธี ศาสนบุคคลและศาสนธรรม ตลอดถึงศาสนวัตถุ ตามสมควรแก่กรณีนั้น ๆ

๔. ทรงแสดงว่าบุญไม่ใช่บุญที่ทำกันทั้งหลายได้กระทำแล้ว ข้อนี้พึงเข้าใจว่าการบำเพ็ญบุญส่วนที่เรียกว่าทักษิณานุประทาน คืออุทิศผลบุญให้แก่มารดาบิดาเป็นต้น ที่จากไปนั้น เป็นการเพิ่มบุญให้แก่ตน ไม่ใช่เป็นการลดบุญของตน เพราะเรื่องของบุญ เป็นเช่นเดียวกับเรื่องของปัญญา เรื่องของความรู้ ซึ่งเรายิ่งให้เท่าไรจะยิ่งเพิ่มขึ้นเท่านั้น การบำเพ็ญบุญอุทิศส่วนกุศลแก่มารดาบิดาก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ผลจะเกิดขึ้นแก่บุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายก็ต่อเมื่อประกอบด้วยบุญ ๓ ประการ คือ

๑. บุตรธิดาเป็นต้น ที่ยังมีชีวิตอยู่ บำเพ็ญบุญกุศลมีการให้ทานรักษาศีลเป็นต้น

๒. เมื่อทำแล้วตั้งใจ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลแก่มารดาบิดา และญาติสนิทมิตรสหายที่จากไป

๓. ท่านผู้ตายไปแล้วได้ทราบถึงกุศลกรรมที่เรากระทำ
เอาไว้ มีความชื่นชมยินดีและอนุโมทนาในส่วนบุญเหล่านั้น เมื่อ
เป็นเช่นนี้ ผู้ที่จากไปก็ได้รับบุญอันเกิดขึ้นจากการอนุโมทนา
ส่วนบุญที่ท่านเรียกว่า **ปัตตานุโมทนา** คือบุญซึ่งสำเร็จด้วย
การอนุโมทนาส่วนบุญ บุตรธิดาเป็นต้น ก็ได้เพิ่มบุญ จากการ
ให้ท่านรักษาศีลฟังธรรมเป็นต้นแล้ว ก็ยังเพิ่ม**ปัตติทาน** คือ
คือบุญที่สำเร็จด้วยการอุทิศส่วนบุญแก่ผู้ที่ยายชนม์

ดังนั้น บุตรธิดาซึ่งมีความกตัญญูรู้คุณของมารดาบิดา
จะต้องปฏิบัติธรรมะอันเป็นหน้าที่ของตน ต่อมารดาบิดา ด้วย
ความสำนึกที่ประกอบด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม อันเป็นนิมิต
เครื่องหมายเป็นสัญลักษณ์ของคนดีในโลกนี้ ด้วยความเพียร
พยายามที่กระทำให้สมบูรณ์ในธรรมะอันเป็นหน้าที่ทั้ง ๕ ประ-
การนี้ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นบุตรธิดาที่กตัญญูกตเวทิตต่อมารดา-
บิดาอย่างแท้จริง

การปฏิบัติต่อผู้สูงวัยในวงศ์สกุล ตามหลักของพระพุทธศาสนา

ผู้สูงวัยนั้น พระพุทธศาสนาเรียกว่ากุลเชษฐ์ คือผู้ใหญ่ภายในสกุล โดยหลักการปฏิบัติแล้ว ท่านให้ประพฤตินต่อท่านเหล่านั้นด้วยความอ่อนน้อม มีสัมมาคารวะต่อท่าน หลักการแสดงความอ่อนน้อมก็คือคารวะ ให้ความเคารพนับถือท่าน ประพฤตินอ่อนน้อมต่อท่าน ให้ความยกย่องนับถือตามสมควรแก่ฐานะ โดยหลักการปฏิบัติแล้วท่านเริ่มต้นไปจากคนที่เป็นพี่ซึ่งติดกับตนเป็นต้นไป คือสูงขึ้นโดยลำดับ การแสดงความอ่อนน้อมต่อมตน การแสดงความเคารพนับถืออ่อนน้อมต่อมตน ต่อผู้ใหญ่ภายในสกุลนั้น ก็จะออกมาในหลักต่าง ๆ เป็นอันมาก เป็นทำนองเดียวกับหลักที่ปฏิบัติต่อมารดาบิดา ดังที่กล่าวมาแล้วใน ๕ ข้อ นั้นประการหนึ่ง มีอีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงแสดงกลุ่มธรรม ที่เรียกว่าวัตตบท มีอยู่ ๗ ประการด้วยกัน คือ

๑. อุปรากบารุงมารดาบิดา
๒. ประพฤติน อ่อนน้อมต่อมตนต่อผู้ใหญ่ภายในสกุล

๓. เมื่อเจรจากับมารดาบิดาผู้ใหญ่ภายในสกุลและบุคคล
ทั้งหลาย ให้ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน

๔. งตเว้นการพูดวาจาสื่อเสียดต่อท่านเหล่านั้นและบุคคล
ทั้งหลาย เมื่อจะพูดกับท่านก็ต้องพูดด้วยหลักของวจีสุจริตทั้ง
๔ ประการ คือพูดคำสัตย์คำจริง คำเสริมสร้างสามัคคีกระชั้น
สามัคคี ประสานสามัคคี คำไพเราะอ่อนหวาน คำที่มีประโยชน์

๕. ขจัดความตระหนี่ออกจากใจ ในเมื่อต้องเกี่ยวข้องกับ
ท่าน พร้อมทั้งจะสละให้ปันหรือบูชาคุณความดีของท่านด้วย
วัตถุสิ่งของบ้าง ด้วยสถานที่อยู่ที่อาศัยบ้าง ด้วยประเพณีปฏิบัติ
เป็นสมาชิกที่ดีของสกุลบ้าง ด้วยการไม่ให้เกิดเป็นการแบ่งพรรค
แบ่งพวกบ้าง ตลอดจนโดยการให้ความรู้ ให้ความเข้าใจแก่ท่าน
ในด้านต่าง ๆ ยามเมื่อท่านถามหรือสนทนากับท่าน

๖. พูดจาคำสัตย์คำจริง ตามที่ได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้
มาอย่างไรก็พูดกับท่านอย่างนั้น

๗. แม้บางครั้ง การกระทำคำพูดของท่านอาจจะสร้างความ
ไม่พอใจให้ แต่ก็ต้องข่มใจ หักห้ามความโกรธเอาไว้ อย่าแสดง
ความโกรธให้ปรากฏ ให้ถือว่าโอวาทคำแนะนำ สั่งสอนของ
ผู้ใหญ่ภายในสกุลนั้น เป็นเหมือนกับท่านชี้บอกขุมทรัพย์ให้
พร้อมที่จะน้อมรับด้วยความเต็มใจ และนำไปประเพณีปฏิบัติด้วย
ความเอื้อเฟื้อ

ผู้สืบสกุล ซึ่งบำเพ็ญวัตรบททั้ง ๗ ประการนี้ได้ เทวดาชั้น
ดาวดึงส์เรียกบุคคลเช่นนี้ว่าเป็นผู้สงบในโลกนี้ ดังนั้น ในฐานะที่

เป็นสมาชิกของสกุลที่มีผู้ใหญ่ภายในสกุล ตั้งแต่พี่ ป้า น้า อา
ลุง ตา ย่า ยาย ปู่ ตลอดถึงทวด เป็นบุคคลที่เป็นปูชนียบุคคล
ของสกุล ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อท่านด้วยความเคารพเอื้อเฟื้อ
ดังที่กล่าวมาแล้ว การปฏิบัติในลักษณะนี้เชื่อว่าเป็นการสร้างอุดม
มงคลให้เกิดขึ้นภายในชีวิต

หน้าที่ของครูอาจารย์ และลูกศิษย์ ฟังปฏิบัติต่อกัน ตามหลักของพระพุทธศาสนา

อาจารย์กับศิษย์นั้น เป็นบุคคลที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกันมาก่อน เพราะฉะนั้นธรรมเนียมปฏิบัติที่จะต้องมีต่อกันจึงเป็นเรื่องของความสมัครใจ ความยินยอมพร้อมใจของบุคคลทั้งสองฝ่าย อาจารย์ก็พร้อมที่จะยอมรับบุคคลผู้นั้นเป็นศิษย์ และศิษย์ก็พร้อมที่จะยอมรับนับถือว่าท่านผู้นั้นเป็นครูเป็นอาจารย์ของตน ในข้อนี้ท่านได้แสดงคุณธรรมของครูอาจารย์ไว้เป็นพิเศษ น่าจะมองย้อนไปที่คำว่าครูเสียก่อน คำว่าครูหรืออาจารย์ที่ใช้เรียกกันอยู่นั้น โดยหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว เรามีคำเรียกอยู่ ๔ คำด้วยกัน จะเรียงจากสูงสุดมาหาต่ำสุด ชื่อแรกก็คือ

๑. ศาสดา บางครั้งเราเรียกว่าพระบรมครู ถือเป็นสุดยอดของครู คุณธรรมของพระบรมศาสดาคือ ทรงสมบูรณ์ด้วยพระคุณทั้ง ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ อย่างยอดเยี่ยมและเต็มเปี่ยมจริง ๆ

๒. ครู ความหมายของคำ บางครั้งเราก็ใช้แทนศาสดาก็มี เช่นครูทั้ง ๖ ท่านเรียกว่าฉะฉัตถาโร แปลว่า ศาสดาทั้ง ๖ ก็มี เป็นคำที่ใช้ในระดับสูง ใช้แทนคำว่าศาสดาก็ได้ คำว่าครูออกมา จากธาตุ ๓ ธาตุด้วยกัน คือ

ครูธาตุ เป็นไปในความหนัก คนเป็นครูจะต้องหนักด้วย วิชาความรู้ ความคิด ความสามารถและคุณธรรมของความเป็นครู

ครธาตุ ที่แปลว่าเซ็ดชุกยกย่อง หมายถึงครูได้แก่ผู้ชุบชีวิต ของศิษย์ ยกย่องศิษย์จากไม่รู้ให้เป็นผู้รู้ จากไม่สามารถให้เป็นผู้ สามารถ จากคิดไม่ได้ไม่เป็น ให้คิดได้ คิดเป็น คิดชอบ ยกศิษย์ ไปสู่ความเป็นผู้มีคุณธรรมที่ติงาม

คริธาตุ เป็นไปในความเปล่ง คือหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน ลูกศิษย์ มีความเอื้อเฟื้อตั้งใจจริง ๆ

ในทิส ๖ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหน้าที่ของครูที่จะพึง ปฏิบัติต่อศิษย์ของตนไว้ ๕ ข้อ คือ

๑. แนะนำดี หมายถึงมีอุบายวิธีในการแนะนำชี้แจงสั่งสอน ลูกศิษย์ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องเหล่านั้น ตามปกติ หลักการแนะนำนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ เป็น อันมาก เช่น

สอนเรื่องเหล่านั้นไปตามลำดับความยากง่าย เริ่มจาก ไกลไปหาใกล้ จากง่ายไปหายาก จากต้นไปหาลึก จากรูปธรรม ไปหานามธรรม จากที่เป็นนิทานบุคคลเรื่องราวต่าง ๆ ไปหาองค์ ธรรมเป็นต้น

พยายามอ้างเหตุผลชี้แจงแนะนำ ด้วยอุปมาอุปไมยตัว- อย่างเทียบเคียง เพื่อให้นักเรียนได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ

มุ่งจะให้เกิดประโยชน์แก่นักเรียนของตนเป็นประการสำคัญ เช่นตั้งคำถามว่า จะสอนอะไร จะสอนแก่ใคร จะสอนอย่างไร เมื่อสอนไปแล้วผู้ฟังจะได้ประโยชน์โดยวิธีใด หรือได้ประโยชน์อย่างไร เป็นต้น

งานของครู เป็นงานที่จะต้องทำด้วยความเมตตากรุณา มุ่งอนุเคราะห์ต่อศิษย์ เพราะฉะนั้น การแนะนำที่ดีจึงไม่ได้มุ่งในสิ่งที่ตนจะได้ แต่มุ่งไปถึงสิ่งที่นักเรียนจะได้ และในการอบรมชี้แจงแนะนำสั่งสอนนั้น จะไม่ให้นักเรียนมีความรู้สึกในทางลบ มีความโกรธ ความไม่พอใจ เพราะการกระทำที่เรียกว่าไม่ยุติธรรมต่อนักเรียน เป็นต้น

๒. **ให้เรียนดี** หมายถึงเนื้อหาวิชาเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำมาอบรมสั่งสอนแก่นักเรียนนั้นจะว่ากันตามหลักความเป็นจริงในปัจจุบัน มีกำหนดเป็นเนื้อหาเป็นหลักสูตรเอาไว้แล้ว วิชาความรู้ต่าง ๆ ที่นำมาศึกษานั้นจะต้องเน้นไปในด้านพัฒนาการ ความรู้ ความคิด ความสามารถและคุณธรรมของนักเรียน เพื่อให้นักเรียนแต่ละคนมีความเจริญเติบโตรอบด้าน ซึ่งเมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้วก็คือเรื่องให้มีหลัก มีเครื่องมือในการดำรงชีพเป็นสัมมาชีพ ให้มีหลักใจในการดำรงชีวิตที่เรียกว่าสัมมาปฏิบัติ

๓. **บอกศิลปวิทยาการต่าง ๆ** ที่นักเรียนในชั้นนั้น ๆ จำเป็นที่จะต้องรู้ ให้สิ้นเชิง ไม่ปกปิดเอาไว้

ข้อนี้เป็นเรื่องของยุคสมัย ในสมัยโบราณการสั่งสอนลูกศิษย์ เมื่อจบชั้นสูงสุดแล้ว อาจารย์จะปกปิดความรู้พิเศษเอาไว้ บางประการไม่บอกให้ศิษย์ของตนรู้ เป็นเรื่องของการตระหนี่

ความรู้ประการหนึ่ง และเป็นเรื่องที่เคยเกิดปัญหาลูกศิษย์ติด
ล้างครุ ใช้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ของตนไปในทางทำลาย อาศัย
ที่มีความรู้ความสามารถซึ่งศึกษามาดีแล้ว บางทีก็ไม่มีใคร
ปราบปรามได้ อาจารย์จะปกปิดความรู้ส่วนหนึ่งเอาไว้เพื่อสำหรับ
ปราบศิษย์เมื่อเขาไปใช้ศิลปวิทยาการในทางที่เป็นพิษเป็นภัย
แต่ในยุคสมัยปัจจุบันนั้น เนื้อหาวิชาตำรับตำราต่าง ๆ ก็มีบ่งบอก
ไปแล้วเป็นภาระหน้าที่ของผู้ที่เป็นครูบาอาจารย์ จะต้องให้
ความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาเหล่านั้นอย่างสิ้นเชิง จะโดย
วิธีใดก็ตาม

๔. การให้การศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา นั้น เป็นงาน
พัฒนาคน เป็นงานสร้างคน ซึ่งว่าที่จริงก็เป็นเรื่องของการ
ฝึกปรือคน แนวเดียวกับสารตีฝึกม้า พระพุทธเจ้าทรงฝึกคน
นั่นเอง ซึ่งในการฝึกคนของพระพุทธเจ้า ก็จะออกมา ๒ ทาง
คือ

ในกรณีที่มีความกระด้าง ความบกพร่องในด้านต่าง ๆ
จะมีการตำหนิ

เมื่อเขามีการกระทำที่ควรตำหนิ แต่เมื่อเขาประพฤติปฏิบัติ
ในทางที่ดีงาม เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองและแก่บุคคลอื่น
ก็ยกย่องให้ปรากฏ เพราะฉะนั้นเมื่อนำมาใช้ในการอบรมสั่งสอน
นักเรียนในกรณีที่นักเรียนทำความดี ประพฤติปฏิบัติดี มีความรู้
ความสามารถสูง ครูบาอาจารย์ก็ต้องยกย่องนักเรียนเหล่านั้น
ให้เป็นที่ยกย่องแก่บุคคลทั้งหลาย การยกย่องนั้น เพื่อให้เกิด
ขวัญกำลังใจแก่นักเรียนคนนั้นและเป็นการกระตุ้นเตือนให้

นักเรียนเหล่านี้ ซึ่งยังมีความดีไม่เข้าขั้นควรแก่การยกย่อง
ใช้ความเพียรพยายามเพื่อกระทำ^{ดี}ความดีให้เป็นที่ยกย่องแก่
ครูบาอาจารย์ด้วย

และประการที่สำคัญก็คือว่า ทำให้คนตระหนักว่า การทำ
ความดีนั้นเป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั้งหลาย ไม่ว่าในยุค
สมัยใดก็ตาม แต่ในทำนองตรงกันข้าม หากว่านักเรียนทำตน
ผิดพลาด บกพร่อง สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง แก่ส่วนรวม
ก็จะต้องลงโทษดำเนินตามสมควรแก่กรณี เพื่อให้นักเรียนคนนั้น
เกิดความหลาบจำ ได้สำรวมระวัง ได้ตระหนักว่าอันความชั่วร้าย
นั้น จะทำโดยใครที่ไหนอย่างไรก็ตาม ย่อมจะต้องมีคนดำเนิน
มีการรับโทษตามสมควรแก่กรณีของความผิดที่ได้กระทำ
เอาไว้

๕. ให้การป้องกันรักษาในที่ทั้งปวง ท่านถือว่าการเป็น
ครูบาอาจารย์และเป็นศิษย์กันนั้น แม้จะเป็นกันเพียงวันเดียว
แต่ก็ถือว่าเป็นเหมือนพ่อแม่คนที่ ๒ ตลอดชีวิตผู้เป็นครูบาอาจารย์
จะต้องให้ความเมตตาอนุเคราะห์ส่งเสริมสนับสนุนแก่ศิษย์ของตน
ในทางที่เหมาะสม ยามลูกศิษย์ไปในสถานที่ใด อยู่ในวิสัยที่
จะส่งเสริมสนับสนุนฝากฝังได้ ก็ให้การส่งเสริมสนับสนุน และ
แม้แต่ลูกศิษย์จบการศึกษาไปแล้ว ทราบข่าวการกระทำผิดพลาด
บกพร่อง ซึ่งเสี่ยงต่อความเดือดร้อนของศิษย์ อาจารย์ก็อาจจะ
แสดงเมตตาจิตให้ข้อสังเกตแนะนำเพื่อศิษย์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่แล้ว
ได้นำไปวินิจฉัยพิจารณาปรับปรุงแก้ไขตนเอง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิด
อันตราย

๓. อุปัชฌาย์ แปลว่าผู้ตรวจสอบโทษน้อยใหญ่ หรือเป็น
ครูทางจิตวิญญาณ ทำหน้าที่ของตนต่อศิษย์เหมือนพ่อแม่ปฏิบัติ
ต่อลูก

๔. อาจารย์ ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ ดูแลควบคุมให้ศิษย์
ประพฤติปฏิบัติชอบ

ภารกิจเหล่านี้ เป็นภารกิจที่จะต้องทำด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย
เมื่อฝ่ายหนึ่งกระทำที่เป็นอุปการะ ฝ่ายหนึ่งก็ต้องทำในลักษณะ
ที่เป็นปฏิการะ ครูบาอาจารย์อยู่ในกลุ่มของกัลยาณมิตร ที่จะต้อง
มีความรักใคร่ประพฤติกกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อศิษย์
มีจิตคิดอุปการะต่อศิษย์ พร้อมทั้งจะร่วมทุกข์ร่วมสุขกับศิษย์
ศิษย์ก็ควรจะตระหนักถึงคุณลักษณะของกัลยาณมิตร ทำตนเป็น
กัลยาณมิตรของครูบาอาจารย์ของตนเช่นเดียวกัน เมื่อแต่ละฝ่าย
ต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความเอื้อเฟื้อเช่นนี้ จะเป็นการ
ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน สร้างความยอมรับนับถือเชื่อฟัง
ศรัทธาให้บังเกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลแต่ละฝ่าย

พระพุทธศาสนาได้แนะนำ วิธีการเลือกคู่ครองไว้อย่างไร

ปัญหาเรื่องของคู่ครองนั้น เป็นเรื่องของชาวโลกเขา พระพุทธเจ้าไม่ได้แสดงโดยตรง แต่จะทรงสะท้อนภาพของคู่ครองในโลกให้ดูไว้ในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ทรงแสดงประเภทคู่ครอง ๔ ประเภทเอาไว้โดยใช้คำว่า

๑. ชากศพอยู่ร่วมกับชากศพ คือตัวก็เลวเมียก็เลว
๒. เป็นชากศพอยู่ร่วมกับเทพธิดา คือชายชากศพอยู่ร่วมกับหญิงเทพธิดา หมายถึงว่าภรรยาเป็นคนดีมีศีลมีกัลยาณธรรม แต่สามีเป็นคนเลวไม่มีศีลไม่มีกัลยาณธรรม
๓. ชายเทพบุตรอยู่ร่วมกับหญิงที่เป็นชากศพ ซึ่งหมายความว่า ชายสามีนั้นเป็นคนดี มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่ภรรยาเป็นคนเลว ไม่มีศีล ไม่มีกัลยาณธรรม
๔. เทพบุตรอยู่ร่วมกับเทพธิดา คือ ทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นคนดี มีศีลธรรม แต่แน่นอนคู่ครองในลักษณะนี้ ก็มีอยู่ในโลกนี้ ไม่ว่าในยุคใดสมัยใดก็ตาม คู่ครองในโลกก็จะอยู่ในลักษณะทั้ง ๔

ประการนี้ ไม่คู่ใดก็คู่หนึ่ง บางครั้งก็อาจจะสลับสับเปลี่ยนกันไป เป็นช่วงเป็นขณะของอารมณ์ก็ได้ และในขณะที่เดียวกันก็ทรงแสดง ประเภทของสามีภรรยาเอาไว้ฝ่ายละ ๗ ประเภท เพื่อให้บุคคลที่จะเป็นคู่ครองกันได้พิจารณาเลือกเอาเอง ว่าจะเป็นผู้เป็นสามีภรรยา ประเภทไหน สามีภรรยา ๗ ประเภทนั้น คือ

๑. ภรรยาที่เสมอด้วยเพชรฆาต ได้แก่ภรรยาที่คิดร้ายต่อสามี มิได้อยู่กินกับสามีด้วยความรักความพอใจที่แท้จริง มักจะไปใส่ใจกับชายอื่น จะดูหมิ่นสามีของตนเอง เป็นเหตุให้สามีของตัวเองต้องตายไปหรือจะฆ่าสามีเองก็ได้

๒. ภรรยาที่เสมอด้วยโจร ได้แก่ภรรยาที่ล้างผลาญทรัพย์สินเงินทองของสามีไปในทางที่ไม่เหมาะไม่ควร

๓. ภรรยาที่เสมอด้วยนาย ได้แก่พวกภรรยาที่ชอบวางอำนาจกับสามี เกียจคร้านในกิจการงาน ไม่เอาใจใส่ในการงาน รับประทานอาหารมาก ปากร้าย มีจิตใจเหี้ยมเกรียม ชอบข่มขู่ตะคอกสามีของตนเอง

๔. ภรรยาที่เสมอด้วยมารดา ได้แก่ภรรยาที่เป็นกัลยาณมิตรของสามี มีความรัก ความหวังดี ความห่วงใยต่อสามีของตน เหมือนมารดาที่รักบุตร ปกป้องรักษาบุตรของตน เมื่อสามีทำงานได้ทรัพย์สินเงินทองมาก็ประหยัดเก็บออมไว้ ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยจนเกินไป

๕. ภรรยาที่เสมอด้วยพี่สาว น้องสาว ได้แก่ภรรยาที่มีความเคารพสามีเหมือนพี่น้องมีน้ำใจอ่อนโยนต่อสามี รู้จักเกรงอกเกรงใจต่อสามีตนเอง

๖. ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน ได้แก่ภรรยาที่มีความรู้สึกว่ามีสามีนั้นคือเพื่อนร่วมทุกข์กับตน เมื่อพบหน้าสามีก็แสดงความชื่นชมยินดี เพื่อนฝูงของสามีมาที่บ้านก็มีหน้าตาแจ่มชื่นยินดีต้อนรับ เป็นคนที่มีการศึกษาอบรมมาดี มีกิริยามารยาทดี สามารถรักษาควบคุมความประพฤติของตนไว้ในทางที่เหมาะสมที่ควร

๗. ภรรยาที่เสมอด้วยทาสี ได้แก่ภรรยาที่ยอมเป็นข้างต่ำหลังของสามีอย่างแท้จริง แม้บางครั้งอาจจะไปอยู่ร่วมกับสามีที่ชอบตะคอกข่มขู่คุกคามก็ตาม แต่ไม่แสดงอาการโกรธออกมาสำหรับสามีนั้นก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือสามีบางคนก็ทำตนเสมอเพศฆมาต เสมอกับโจร เสมอกับนาย เสมอกับพ่อ พี่น้อง เหมือนกับเพื่อน เหมือนทาสของภรรยา ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้ว เพียงแต่เปลี่ยนจากสามีเป็นภรรยาเท่านั้น และยังขึ้นไปกว่านั้น ท่านได้แสดงถึงเหตุปัจจัยที่ให้สามีภรรยามีความรักอยู่ร่วมกันอย่างยืนนานว่า เพราะอาศัยปัจจัย ๒ ประการคือ

เคยทำบุญร่วมกันไว้ในชาติปางก่อน ซึ่งอาจจะเคยเป็นญาติสนิทมิตรสหาย เป็นสามีภรรยาเพื่อนฝูงกันมาในชาติปางก่อน โดยในชาติก่อนนั้นคนทั้งคู่มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีความเสียสละเสมอกัน มีปัญญาเสมอกัน หรือแม้แต่ใกล้เคียงกัน

ปฏิบัติเกื้อกูลกันในปัจจุบัน คือแต่ละฝ่ายได้ปฏิบัติหน้าที่ของภรรยา ของสามีที่ดี อย่างที่ทรงแสดงไว้ในเรื่องทิศหก ทรงจำแนกหน้าที่ของสามีภรรยาไว้ฝ่ายละ ๕ ข้อ

หน้าที่ของสามีที่พึงปฏิบัติต่อภรรยา

๑. ยกย่องนับถือสถานะของภรรยา ไม่ว่าจะโดยรูปร่าง ความรู้ ฝีมือ สกูลวงศ์ และความสามารถในด้านต่าง ๆ ให้ยอมรับตามความเป็นจริง

๒. ไม่แสดงอาการดูหมิ่นภรรยาของตนเอง ไม่ว่าจะในด้านใดก็ตาม เมื่อไปในที่ใด พร้อมทั้งจะแนะนำบุคคลอื่นให้รู้จักเธอในฐานะของภรรยา

๓. ไม่ประพฤตินอกใจภรรยาของตนเอง คือไม่มีหญิงอื่นนอกจากภรรยาของตน ได้แก่ไม่ยกย่องผู้หญิงอื่นเสมอกับภรรยาของตน

๔. มอบความเป็นใหญ่ในฐานะแม่เรือนให้แก่ภรรยา เป็นผู้รับผิดชอบสิทธิ์ขาดไปในฐานะที่เป็นแม่เรือน ที่โบราณท่านใช้คำว่า พ่อบ้าน แม่เรือน คือความรับผิดชอบภายในเรือนเป็นเรื่องของแม่เรือน ส่วนความรับผิดชอบในกิจการของบ้านเป็นเรื่องของพ่อบ้าน

๕. แสดงความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อโดยทางมอบทรัพย์สินสมบัติ ให้ดูแลรักษา ให้ของขวัญ ให้รางวัล มีสิ่งเตือนใจให้เกิดความรู้สึกถึงกันเป็นต้น ในโอกาสอันควร

หน้าที่ของภรรยาที่พึงปฏิบัติชอบต่อสามี

ฝ่ายภรรยาที่ดี เมื่อสามีมีน้ำใจต่อตนเช่นนี้ ก็แสดงไมตรีตอบด้วย

๑. จัดการงานภายในขอบข่ายความรับผิดชอบของตนได้ เป็นอย่างดี ไม่มีความบกพร่อง

๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี ได้แก่มีน้ำใจต่อใน ครอบครัวของสามี ญาติพี่น้องของสามี ให้ความรักยอมรับ นับถือเช่นเดียวกับพ่อแม่ ญาติพี่น้องของตน เพราะที่จริงคนที่ เป็นสามีภรรยาภักดิ์นั้น ก็คือคนที่มีสองสกุล เรานับถือคนในสกุล ของเราอย่างไร จะต้องนับถือคนในสกุลของภรรยาของสามี เช่นเดียวกัน

๓. ไม่นอกใจสามีโดยการมีชู้กับชายอื่น หรือมีความเกี่ยว ข้องทางเพศกับชายอื่น

รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหาได้มาหรือตนหาได้มา เอาไว้ การเก็บรักษาทรัพย์สมบัตินั้น ถ้าถือตามหลักที่ทรงแสดง ไว้ก็คือ แบ่งเป็น ๔ ส่วน เอาส่วนหนึ่งใช้จ่ายภายในครอบครัว ส่วนหนึ่งเก็บออมเอาไว้เพื่อเป็นหลักประกันชีวิตในอนาคต และ แก้ปัญหาซึ่งอาจจะเกิดขึ้น อีกสองส่วนใช้ประกอบธุรกิจการงาน ต่าง ๆ ตามหน้าที่ของตน

๔. เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการงานทุกอย่าง งานของ แม่เรือนนั้นเป็นงานจุกจิก ต้องการคนมีความละเอียด แม่เรือน จะต้องเป็นผู้ไม่ละเลยกิจการงานภายในบ้าน โดยสร้างบ้านให้ เป็นสวรรค์วิมาน และที่โบราณท่านสั่งสอนไว้ว่า

บ้านเรือนสะอาด นักปราชญ์จะมาเกิด

บ้านเรือนสกปรก สัตว์นรกจะมาเกิด

หมายความว่า ถ้าบ้านเรือนสะอาดแล้ว ผู้ที่อยู่ภายในบ้านก็
จะมีความชื่นบานดีใจ แต่ถ้าบ้านเรือนสกปรกอารมณ์ของผู้อยู่
ก็จะหงุดหงิดแต่อาจจะเป็นสื่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ด้วย

อีกประการหนึ่ง ถ้าหมายถึงเรือนใจของสามีและภรรยา
มีความสะอาด จะเป็นฐานรองรับให้ได้ลูกที่ดี มาสืบสกุล เพราะ
ตามปกติแล้ว คนที่จะเกิดร่วมกันนั้น ไม่ว่าจะเกิดร่วมกันในฐาณะ
อะไรก็ตาม ต้องอาศัยพื้นฐานของ ศรัทธาความเชื่อ ศิลปะความ
รักษากายวาจาเรียบร้อย จาคะความเสียสละ ปัญญาความ
รอบรู้ในระดับใกล้เคียงกัน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ครอบครัว
แต่ละครอบครัวนั้น นอกจากสามารถเลือกเพศของลูกตามหลัก
ของวิทยาศาสตร์แล้ว ยังสามารถเลือกลูกที่ดีได้ด้วย โดยการ
ประพฤติกปฏิบัติตนให้เป็นฐานรองรับ การอุบัติบังเกิดของลูกที่ดี
เช่นการรักษาศีลของพระนางสิริมหามายา จนกลายเป็นครรภ์
ที่รองรับพระโพธิสัตว์ และยิ่งขึ้นไปกว่านั้นคัมภีร์ทางพระพุทธ-
ศาสนา ยังได้แสดงหน้าที่ของภรรยาที่ดีเอาไว้ ๑๐ ประการ คือ

๑. ไม่นำไฟภายในออกไป ได้แก่เรื่องเสียหายร้ายแรง
ไม่เหมาะไม่ควร ภายในบ้าน ภายในครอบครัว ไม่นำไปพูด
ข้างนอก

๒. ไฟนอกไม่นำเข้า เรื่องอะไรก็ตามที่เป็นเรื่องเสื่อมเสีย
สร้างปัญหาความไม่สบายใจเกิดขึ้นแก่คนภายในครอบครัวของ
ตนได้ยินมาจากข้างนอก ก็ไม่ควรนำเรื่องนั้นมาแล้ว

๓. จงให้แก่คนที่ให้ หมายความว่าใครหยิบยืมข้าวของอะไร
ไปแล้วคืนให้ในโอกาสต่อไป เมื่อเขามาเยี่ยมอีกก็ควรจะสงเคราะห์
เขาไป

๔. อย่าให้แก่คนที่ไม่ให้ จะเป็นใครก็ตามที่หยิบยืมอะไร
ไปแล้วไม่ยอมส่งคืน ก็ไม่ควรให้เขาอีก

๕. จงให้ทั้งแก่คนที่ให้และไม่ให้ คือในกรณีของญาติพี่น้อง
ซึ่งอยู่ในฐานะยากไร้ ขัดสน อนาคต เป็นหน้าที่ของคนที่จะต้อง
สงเคราะห์ญาติ เพราะเป็นอุดมมงคลในการดำรงชีวิต ดังนั้นถ้า
เป็นญาติพี่น้องกัน แม้เขาจะคืนหรือไม่คืนก็ควรจะสงเคราะห์เขา

๖. จงนั่งให้เป็นสุข หมายความว่าภารกิจหน้าที่ของแม่เรือน
ที่ตนจะต้องจัดจะต้องทำก็จัดทำเสียเสร็จ จึงมานั่งพักผ่อน ไม่ใช่
ต้องผุ่ดลุ่กผุ่ดลุ่กนั่งอยู่เรื่อยไป

๗. จงบริโภคให้เป็นสุข คือหมายความว่าให้ดูแลความ
เรียบร้อยภายในบ้าน ให้บุคคลที่ตนเองรับผิดชอบได้รับประทาน
อาหารทั่วหน้ากัน

๘. จงนอนเป็นสุข นอนเมื่อเสร็จภารกิจการทำงานที่ตนต้อง
รับผิดชอบไปแล้ว จิตใจจะไม่ต้องพะวักพะวนเรื่องประตูหน้าต่าง
การถอดปลั๊กไฟ เป็นต้น

๙. จงนอบน้อมเทวดาภายในเรือน ได้แก่ผู้หลักผู้ใหญ่ภายใน
เรือนของตน มีสามี พ่อแม่สามี พ่อแม่ของตนเอง ก็ให้ความเคารพ
นับถือต่อท่านเหล่านั้น

๑๐. จงบูชาไฟ ได้แก่ปฏิบัติอุปัชฌาย์บารุงผู้ใหญ่ภายในสกุล
ตลอดถึงรักษาจารีตแบบแผนของสกุลวงศ์เอาไว้ เป็นต้น

นี่ก็เป็นเรื่องของหลักการครองเรือนที่ดี ซึ่งเป็นข้อเสนอ
ให้คนผู้ปรารถนาครองเรือนได้เลือกเฟ้นพิจารณาเอาเองว่า

จะเลือกคู่ครองกันอย่างไร เมื่อเลือกคู่ครองมาแล้ว แต่ละฝ่ายควร
จะปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะสามารถสร้างบ้านให้เป็นสวรรค์วิมาน
เพราะการอยู่ร่วมกันของเทพบุตรและเทพธิดาภายในเรือน
จนเป็นการครองรัก ครองเรือน ครองสุข ได้ในที่สุด

สำหรับการแก้ปัญหาครอบครัวนั้น จะเห็นว่าครอบครัว
ที่เล็กที่สุดมีบุคคลที่เกี่ยวข้องอยู่ ๒ คน คือ สามีกับภรรยา
ถ้าหากว่าสามีภรรยาได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้องสมบูรณ์
ทั้ง ๕ ข้อ ก็จะเป็นหลักประกันได้ว่า ครอบครัวนั้นจะไม่มีปัญหา
และยิ่งขึ้นไปกว่านั้น จะสามารถสร้างบ้านให้เป็นสวรรค์วิมาน
อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขได้ แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากประเภทของ
สามีภรรยามีปัญหาอยู่ถึง ๓ ประเภทด้วยกัน ภรรยาสามีประเภท
ที่เป็นยักษ์อยู่ร่วมกับยักษ์ ซึ่งตามปกติในความรู้สึกของคนเหล่า
นั้นมันก็เหมือนกับว่าดำด้วยกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ สิ่ง
ที่คนดีทั่ว ๆ ไป อาจจะไม่มองเห็นเป็นปัญหา เขาอาจจะมองไม่เห็น
ว่าเป็นปัญหาก็ได้ ก็เหมือนกับคนที่อยู่ในที่มืดก็มีมืดด้วยกัน แต่
สามีภรรยาประเภทที่เป็นเทพบุตรอยู่ร่วมกับยักษ์นี้ กับเทพธิดา
อยู่ร่วมกับยักษ์ คือฝ่ายหนึ่งดีฝ่ายหนึ่งไม่ดี หรือแม้แต่พื้นฐาน
ทางความดีอยู่ในระดับที่ห่างกัน ก็อาจจะมีปัญหาขึ้นได้ในบาง
โอกาสบางครั้ง

ฉะนั้น การอยู่ร่วมกันถ้าจะมองในแนวของคู่ชีวิต คือคู่ทุกข์
คู่ยากหรือคู่สร้างคู่สม บุคคลปลุกฝังความรู้สึกว่าเป็นกัลยาณมิตร
กัน โดยอาศัยคุณธรรม ๔ ประการ คือ

มีความรักใคร่กันอย่างจริงจังและจริงใจ
ประพฤติกกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน
การกระทำทุกอย่างต้องเป็นการอุปการะเกื้อกูลกัน
พร้อมที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ถ้าพื้นฐานทางจิตใจของ
คนทั้งสองฝ่ายได้ตั้งไว้อย่างนี้ จะเป็นเหมือนน้ำสะอาดจำนวนมาก
แม้จะมีสิ่งสกปรกบังเกิดขึ้น น้ำสะอาดก็สลายออกไปได้ แต่ก็
คงจะมีปัญหาอีกเช่นเคย เพราะปัญหาเรื่องการครองเรือนเป็น
ปัญหาที่ออกจะถาวร ดังนั้นจึงได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า พระพุทธ-
ศาสนาได้แสดงพื้นฐานของคนที่อยู่ครองคู่เป็นสามีภรรยา
ให้พยายามปรับพื้นฐานทางศรัทธาคือความเชื่อในเรื่องเดียวกัน
ในระดับที่ใกล้เคียงกัน ถ้าหากว่าคนหนึ่งเชื่ออย่างหนึ่ง คนหนึ่ง
เชื่ออีกอย่างหนึ่งก็就会有ความขัดแย้งกัน เพราะตามปกติแล้วใน
ความเชื่อไม่ค่อยจะมีเหตุผลอยู่ บางทีก็อาจจะกลายเป็นพวก
ศรัทธาจริต คือเชื่อง่ายก็ได้

ฉะนั้น ตามปกติแล้ว คนที่จะอยู่ครองเป็นสามีภรรยา
จึงควรจะนับถือศาสนาเดียวกัน อยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี
วัฒนธรรมและก็มีพื้นฐานทางสังคมในระดับเดียวกัน จึงสามารถ
พูดจากันรู้เรื่องได้ และแต่ละคนจะต้องอยู่ในศีล ในระเบียบวินัย
ในกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ด้วยกัน ข้อนี้พึงสังเกตว่าอาชีพของสามี
ภรรยาควรอยู่ในประเภทอาชีพกลุ่มเดียวกัน คืออาชีพส่วนตัว
หรือราชการด้วยกัน เพราะอะไร เพราะว่าโครงสร้างทางอาชีพ
นั้นจะมีความแตกต่างกัน เช่น ข้าราชการส่วนใหญ่ประชาชน
จะต้องเข้าไปหา แต่พ่อค้านักธุรกิจนั้นจะต้องเข้าไปหาประชาชน

และต้องเกี่ยวข้องผูกพันสร้างมิตรไมตรีกับบุคคลทั้งหลายไม่เลือกหน้า ซึ่งในกรณีนี้ก็คงจะมีทั้งผู้หญิงผู้ชาย โอกาสที่ฝ่ายหนึ่งซึ่งไม่เข้าใจเพราะอยู่ในโครงสร้างคนละโครงสร้างกัน อาจจะทำให้เกิดการหึงหวงขึ้นมาและนำมาไปสู่ความแตกแยกได้ ดังนั้นการอยู่ในโครงสร้างของสังคมเดียวกัน จึงถือว่าเป็นฐานสำคัญประการหนึ่ง

จากะ คือหัวใจเสียสละให้ปัน ควรอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน ไม่ใช่ภรรยาเป็นคนขี้เหนียวสามีเป็นคนใจกว้างหรือภรรยาเป็นคนใจกว้างสามีเป็นคนขี้เหนียว แต่ควรจะอยู่ในระดับที่ใช้เหตุผลด้วยกัน มีปัญญาในการคุ้มครองตน รักษาตน บริหารครอบครัวให้ได้รับความสุข นี่คือฐานของธรรมะ ถ้ามีปัญหา จะมีปัญหาในด้านความคิด ด้านอภิปรัชญา ด้านเศรษฐกิจ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอก เช่น ญาติพี่น้องของบุคคลฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรืออาจจะทั้ง ๒ ฝ่าย ปัญหาเหล่านี้ที่จริงถ้าทั้ง ๒ ฝ่าย ยังคงอาศัยพื้นฐานความรักอย่างสุจริตใจบนพื้นฐานธรรมะดังกล่าว จะมีการประนีประนอมกันได้ หนักนิดเบาหน่อยก็ต้องทนกันได้ อย่างที่ท่านอุปมาสามีภรรยาว่า เหมือนลื่นกับพื้นคงจะกระทบกันบ้าง แต่มันก็ต้องอยู่ด้วยกัน

กรณีที่สองฝ่ายหนึ่งแสดงอาการรุนแรง จะในเรื่องอะไรก็ตามอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องเป็นสิ่งตรงกันข้าม ข้อนี้ก็คือกฎของธรรมชาติ ฝ่ายหนึ่งร้อน ฝ่ายหนึ่งต้องเย็น เพราะถ้าร้อนด้วยกันก็แก้ปัญหไม่ได้ ฝ่ายหนึ่งมืดฝ่ายหนึ่งก็ต้องสว่าง ก็จึงจะสามารถแก้ไขความมืดได้ อย่างที่โบราณท่านสอนว่า ฝ่ายหนึ่งเป็นไฟ ฝ่ายหนึ่ง

เป็นน้ำดับไฟ ถ้ายังทำไม่ได้ก็ให้ถอยห่างไปก่อน เพื่อให้จิตใจของอีกฝ่ายหนึ่งพร้อมที่จะฟังเหตุผล แล้วหันหน้าเข้าหากัน ฉันทูทุกข์คู่ยาก หรือเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ปัญหานั้นไม่ได้อยู่นอกวิสัยที่จะแก้ไข ถ้าหากว่าพื้นฐานใจของบุคคลมีความรักอีกฝ่ายหนึ่งอย่างสุจริตใจจริง ๆ จากพื้นฐานความรักความเมตตาตนเอง จะก่อให้เกิดเป็นความอดทน การให้อภัย การไม่ผูกโกรธหรือผูกใจเจ็บ ที่จริงโครงสร้างของครอบครัวนั้นมีสายใยเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่มาก ต้องคิดหน้าคิดหลังกันให้ดี

อีกประการหนึ่ง คือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการชู้สาว ส่วนใหญ่ก็มักมาจากผู้ชายนอกใจภรรยา ไปมีหญิงอื่นนอกจากภรรยาของตนเอง แต่บางครั้งมีผู้หญิงไปสร้างปัญหาขึ้นในลักษณะนี้เหมือนกัน ในกรณีนี้ ถ้าหากว่าปัญหานั้นได้เกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องหาทางลดความรุนแรง โดยให้มีความสูญเสียน้อยที่สุด จึงจะเกิดการประนีประนอมกันได้ แต่ถ้าหากว่าใช้วิธีการรุนแรง ก็คงจะจบลงด้วยความแตกแยก อาจจะเป็นสภาพบ้านแตกเกิดขึ้นได้ แต่เมื่อกกล่าวโดยสรุปก็คือ ขอให้ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดี ตามที่ทรงแสดงไว้นั่นเอง และก็ปรับพื้นฐานความรู้สึกเป็นมิตร กับอาศัยฐานใจ ๔ อย่าง คือ ศรัทธา ศีล ความเสียสละ และปัญญาให้อยู่ระดับใกล้เคียงกัน แม้ปัญหาจะเกิดขึ้นอย่างไร ก็อยู่ในวิสัยที่พอแก้ไขกันได้

หลักพระพุทธศาสนา กับการแก้ปัญหาสังคมในยุคปัจจุบัน

ที่จริงเรื่องของสังคมนั้น ถ้าหากว่าโลกและสังคมไม่มีปัญหาอะไร ศาสนาทุกศาสนาในโลกไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นมา การที่โลกต้องมีศาสนาเกิดขึ้นมาในระดับต่าง ๆ ตามพื้นฐานของสติปัญญา ความสามารถ สภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดศาสนาเหล่านั้นก็เพราะสังคมมีปัญหา เพราะฉะนั้น ปัญหาสังคมไม่ใช่ปัญหาปัจจุบัน แต่เป็นปัญหาถาวร มนุษย์ในยุคต้นเคยมีปัญหามาอย่างไร มนุษย์ในยุคปัจจุบันก็คงมีปัญหาอย่างนั้น เพียงแต่หลากหลายในเชิงรูปแบบเท่านั้นเอง แต่มูลเหตุของปัญหามาจากเรื่องเดียวกัน แม้ในอนาคตกาลก็คงเป็นเช่นนั้น ดังนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวกไปประกาศพระศาสนาในครั้งแรก ๖๐ รูป ซึ่งเป็นพระอรหันต์ล้วน ๆ นั้น เมื่อต้องการขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกในสังคมนั้นเอง ซึ่งถ้าหากว่าเรามองปัญหาในรูปของอาการที่ปรากฏ ก็จะพบว่าปัญหาใหญ่ในสังคมก็คือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทุกข์ เกี่ยวกับภัยและเกี่ยวกับโรคทุกข์นั้น

ก็เป็นทางทุกข์กายและก็ทุกข์ใจ ภัยนั้นก็เกิดขึ้นจากทั้งภายในและ
ก็เกิดขึ้นทั้งภายนอก โรคนั้นก็มิทั้งร่างกายและด้านจิตใจ

พระพุทธศาสนามุ่งที่จะขจัดทุกข์ภัยโรคในระดับต่าง ๆ
พระพุทธดำรัสที่ทรงแสดงไว้นั้นเป็นหลักที่พุทธสาวกจะต้อง
ยึดถือประพฤติปฏิบัติตาม โดยการนำเอาธรรมะในทางพระพุทธ-
ศาสนา ไปกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่มหาชน เพื่อ
ความสุขแก่มหาชน เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อ
ประโยชน์แก่อกุล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เพราะฉะนั้น หลักธรรมทั้งหมดจึงเป็นหลักธรรมสำหรับแก้ปัญหา
ของสังคม ซึ่งเมื่อเรามองปัญหาสังคมรวม ๆ จะพบว่า สังคมมี
ปัญหาทางชีวิตร่างกาย มีปัญหาที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน มีปัญหาที่
เกี่ยวกับครอบครัว ปัญหาที่เกี่ยวกับการติดต่อคบหาสมาคมกับ
คนทั้งหลาย และปัญหาที่เกี่ยวกับสิ่งเสพติดให้โทษในด้านต่าง ๆ
ซึ่งแน่นอน แต่ละอย่างนั้นได้มีผลกระทบต่อสังคมอย่างรุนแรง
และได้สร้างปัญหาต่อเนื่องไปจากจุดนั้น เพราะปัญหาเหล่านี้
พระพุทธศาสนาจึงได้แสดงหลักของศีลทั้ง ๕ ประการไว้ ซึ่ง
จะเห็นว่าปัญหาเหล่านี้ออกมาในรูปของอาชญากรรม เราพูดว่า
อาชญากรรมเกี่ยวกับชีวิตร่างกาย อาชญากรรมที่เกี่ยวกับ
ทรัพย์สิน อาชญากรรมทางเพศ อาชญากรรมที่เกี่ยวกับการ
หลอกลวง ใส่ร้ายป้ายสี ยุให้เกิดความแตกแยก การโจมตีการ
กล่าวหาทำลายล้างกันด้วยวิธีต่าง ๆ และปัญหาที่เกี่ยวกับสิ่ง
เสพติดให้โทษ ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ พระพุทธศาสนาสอนให้
คนเข้าใจมองเห็นโทษของการกระทำเช่นนั้น และมองเห็นความดี

ของการงดเว้น เพราะฉะนั้น พื้นฐานเบื้องต้นจึงสอนในระดับการ
งดเว้น งดเว้นให้ได้ก่อน งดเว้นเกี่ยวกับการฆ่าการทำลายชีวิต
ของกันและกัน งดเว้นการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้
ด้วยอาการขโมย งดเว้นจากการประพฤตินิดในทางเพศ งดเว้น
จากการพูดเท็จ ขยายออกไปเป็นงดเว้นจากการส่อเสียด ยุยง
ให้เกิดความแตกแยก งดเว้นจากการพูดคำหยาบคายร้ายกาจ
ต่าง ๆ งดเว้นจากการพูดเรื่องเพ้อเจ้อเหลวไหล และถึงงดเว้น
จากสิ่งเสพติดให้โทษต่าง ๆ และสิ่งที่เป็นปัญหาในสังคมนั้น
คือปัญหาเรื่องของอบายมุขอันเป็นทางแห่งความเสื่อม ซึ่งเป็น
ทางของความเสื่อม ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต กับทรัพย์สิน ครอบครัว
ก็เรื่องของสิ่งเสพติดนั่นเอง นั่นคือ

**ความเป็นนักเลงหญิง ความเป็นนักเลงสุรา ความเป็น
นักเลงการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร และเกือจคร้านทำการทำงาน
เที่ยวกลางคืน ดันการเล่นการแสดกต่าง ๆ** ซึ่งในสังคมไทย
เรานั้น ปัญหาเรื่องอบายมุขเป็นปัญหาใหญ่ที่มีผลกระทบ
กระเทือนเป็นปฏิภิริยาลูกโซ่อย่างต่อเนื่องกันไป และออก
มาในรูปของอาชญากรรมทั้ง ๕ ประการดังกล่าว เช่น คน
มีปัญหาในทางเล่นการพนัน จะนำไปสู่การทุจริต คอร์ปชั่น
ยกยอกทรัพย์สินสมบัติของบุคคลอื่นจนถึงลักขโมยทรัพย์สินสมบัติของ
บุคคลอื่น เพื่อมาแก้ตัวเมื่อเล่นการพนันเสียไป บางครั้งจะนำไปสู่
การฆ่ากัน อาจจะมีการมั่วสุมในทางเพศ ในทางไม่เหมาะไม่ควร
และในจุดนั้นเองจะมีการหลอกลวง มีการกล่าวร้ายกัน และก็นำ
ไปสู่สิ่งเสพติดต่าง ๆ อย่างที่พูดกัน สุรานารีพาศึกษาปฏิบัติ ชีวิต

ก็หมุนเข้าสู่วงจรอุบาทว์ เพิ่มทุกข์ภัยโรคให้แก่ตน ครอบครัว
สังคม ชาติบ้านเมืองในที่สุด

โดยทั่วไปพระพุทธศาสนาจึงไม่เน้นเรื่องเหล่านี้ เพราะเป็น
ผลพวงมาเกี่ยวเนื่องถึงกัน แต่จะเน้นไปที่เรื่องศีลเสียก่อน เมื่อ
บุคคลงดเว้นไม่ละเมิดศีลได้ ก็เป็นการงดเว้นอบายมุขไปด้วย
ในตัว เพราะอะไร เพราะว่าอบายมุขเหล่านั้นก็คือการผิดศีล
นั่นเอง และเมื่อบุคคลได้รักษาศีลที่ประณีตขึ้นไป ท่านก็สอนขึ้นไป
ไประดับของกัลยาณธรรม เพื่อให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อ
ตนเองและสังคมสูงขึ้น นั่นก็คือให้มีเมตตาจิตต่อคนและสัตว์ทั้ง
หลาย เมื่อประกอบอาชีพอะไรก็ตาม ให้เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ
ที่ควร ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรมจารีตประเพณีอันดีงาม
มีความเคารพสิทธิในคุ้มครองของกันและกัน สามีแต่ละคนก็ยินดี
ในภรรยาของตนเอง ภรรยาแต่ละคนก็ให้ความจงรักภักดีดีต่อ
สามีของตน ไม่นอกใจกัน พูดเฉพาะคำที่เป็นคำสัตย์คำจริง
นั่นเองก็จะขยายผลออกไปเป็นการพูดเสริมสร้างให้เกิดความ
สามัคคี กระชับความสามัคคี และประสานความสามัคคีให้เกิดขึ้น
ในหมู่คณะ ถ้อยคำที่พูดก็เป็นคำที่ไพเราะอ่อนหวานประกอบ
ด้วยเมตตาจิตต่อผู้ที่ตนพูดด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นเรื่องที่พูดก็กลายเป็น
เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ นอกจากงดเว้นจากสิ่งเสพติดแล้วยังมี
สติสัมปชัญญะในการดำรงชีวิต จะทำ จะพูด จะคิดอะไรก็
ระลึกเสียก่อนจะทำ ก่อนจะพูด ก่อนจะคิด ขณะทำขณะพูดขณะคิด
และหลังจากทำพูดคิดไปแล้ว ข้อนี้จะกินได้รอบตัว บุคคลบางคน
อาจจะขยายต่อจำนวนธรรมะที่รู้สึกว่ามีมากไป อาจจะใช้คำง่าย ๆ

เช่น สอนให้คนมีหิริ คือ ความละอายต่อบาป โอตตปปะ คือความ
สะดุ้งกลัวต่อบาป โดยเสริมสร้างจิตสำนึกขึ้นภายในใจตนเอง
มีความรับผิดชอบในตนเอง โดยมีชาติสกุลของตนบ้าง อายุที่เพิ่มให้
ขึ้นบ้าง การศึกษาที่สูงขึ้นบ้าง และจิตใจที่เข้มแข็งบ้าง เสริมสร้าง
หิริคือความละอายต่อบาป ความสะดุ้งกลัวต่อบาปอาจจะคิดถึง
สิ่งที่ตนกระทำว่า ถ้ากระทำไปเช่นนั้นแม้ตนเองก็จะติเตียนตนเอง
ได้ หรือท่านผู้รู้เป็นนักปราชญ์เป็นบัณฑิตทราบเรื่องเข้า ใคร
ตรวจพินิจพิจารณาแล้วก็อาจจะติเตียนได้ หรืออาจจะคิดถึงโทษ
ที่ตนจะได้รับ เพราะการกระทำผิดกฎหมาย หรืออาจจะนึกถึง
โทษภัยที่ตนจะได้รับในทุกคติ คือในอบายหลังจากได้ตายไปแล้ว
เพราะอาศัยคุณธรรมเพียง ๒ ประการ คือหิริโอตตปปะ ซึ่ง
เป็นธรรมะค้ำครองโลก คนจะไม่มีพฤติกรรมในทางทำลายสังคม
อย่างน้อยที่สุดก็จะเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม และพร้อมที่จะทำ
สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่อกุลต่อสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ หรือ
ไม่อย่างนั้นก็ใช้หลักของเมตตา คือปรับใจของตนเองให้มีเมตตา
เป็นหลักใจ ที่เรียกว่าเมตตาวิหารี คือ เมตตาเป็นจุดยึดเหนี่ยว
ทางใจอย่างต่อเนื่อง สังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ก็就会有ความสงบ
เพราะเมตตาที่มีอยู่ภายในใจของบุคคลแต่ละคนนั้น จะค้ำครอง
รักษาใจของบุคคลไว้ไม่ให้กระทำอะไรเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม
เนื่องจากเมตตาธรรมเป็นธรรมะที่ค้ำจุนโลกเอาไว้ หลักธรรม
แต่ละอย่างแม้จะมีการจำแนกแสดงออกไปพิสดาร แต่ตัวการ
สำคัญก็คือ บุคคลจะเข้าใจถึงความจริงในสังคม ว่า

อะไรคือปัญหา

ปัญหาเหล่านั้นเกิดมาจากอะไร

อะไรคือความสงบระงับของปัญหา

อะไรคือหลักวิธีการในการที่จะแก้ปัญหานั้น

หลักเหล่านี้ เป็นหลักที่บุคคลจะต้องเข้าใจทุกขั้นตอน หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้เพื่อแก้ปัญหาคือทั้งที่เป็นทุกข์ ที่เป็นภัย ที่เป็นโรคเอาไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือโรคจิต แต่บุคคลจะต้องศึกษาให้เข้าใจทุกขั้นตอนดังกล่าวแล้ว ว่าอะไรคือปัญหา ปัญหานั้นมาจากไหน ความดับปัญหามีลักษณะอย่างไร และมีหลักการวิธีการซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไรเพื่อแก้ปัญหานั้น แล้วนำธรรมะเหล่านั้นไปใช้ให้เหมาะสมแก่สาเหตุของปัญหา ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับทุกข์ ด้วยภัย ด้วยโรคก็ตาม ปัญหาเหล่านั้นก็จะบรรเทาเบาบางลงไปได้โดยลำดับ แต่จะต้องยอมรับความจริงว่า ตราบใดที่โลกยังเป็นโลกตราบนั้นโลกก็ต้องมีปัญหา เพราะยามใดที่โลกหมดปัญหาโลกก็หมดจากสภาพความเป็นโลกไปแล้ว เพราะนั่นคือโลกุตระคือพ้นจากโลกไปแล้ว หลักธรรมชั้นนี้จึงมุ่งที่จะลดความรุนแรงของปัญหาลงไป อยู่ในวิสัยที่คนภายในสังคมสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข ซึ่งเป็นการสร้างความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะวิวาท ความสามัคคีและเอกภาพให้เกิดขึ้นภายในสังคมระดับที่เรียกว่าอยู่เย็นเป็นสุขได้ ซึ่งธรรมะเหล่านั้นทรงจำแนกแสดงไว้โดยปริยายต่าง ๆ เช่นที่กล่าวมาแล้ว

หลักเศรษฐศาสตร์ ในพระพุทธศาสนามีสอนไว้หรือไม่

ที่จริงศาสตร์ทั้งหลายเดิมทีเดียวก็ไม่มี มาจากระบบความคิดทางศาสนาบ้าง ทางปรัชญาบ้าง และเมื่อมีการพิสูจน์ทดสอบว่าได้ผลเช่นนั้นจริง ๆ ก็กำหนดเนื้อหาวิชาเหล่านั้นขึ้นเป็นศาสตร์นั้น ๆ และความเป็นศาสนานั้นเอง ก็ยังไม่มีศาสตร์อะไรที่เข้าถึงความสมบูรณ์ นอกจากพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า สิ่งอะไรที่ทรงแสดงไว้อย่างไร ก็คงต้องเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึงหลักเศรษฐศาสตร์ บุคคลจะต้องมองไปที่โครงสร้างหลักของเศรษฐศาสตร์ ที่มีกิจกรรมการศึกษาการแพร่หลายออกไปโดยวิจิตรพิสดาร แต่มองเป็นภาพรวม ๆ ได้ว่า

๑ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธศาสนานั้น คือการเฉลี่ยแบ่งปันจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อสนองตอบความต้องการของคน ซึ่งมีอยู่อย่างไม่จำกัด

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธศาสน์จึงต้องมีหลักของศีลธรรม เข้าควบคุมไว้ทุกจุด ของโครงสร้างทางเศรษฐศาสตร์ ที่ท่านสรุปไว้เป็นหัวข้อเป็น ๔ หลักใหญ่ ๆ ซึ่งในพระพุทธศาสนา แสดงไว้ประณีตกว่าวิชาเศรษฐศาสตร์ในโลกปัจจุบัน เพราะวิชาเศรษฐศาสตร์นั้นมุ่งในขั้นของการตอบสนอง เรียกว่ามุ่งในการบำรุงแต่พระพุทธศาสนาจะมีเศรษฐศาสตร์ ๒ ชั้น คือ

๑. เศรษฐศาสตร์ในการบำรุง ได้แก่โครงสร้างหลักของเศรษฐศาสตร์ ๔ ประการ คือ

๑ ผลิตรกรรม ปัญหาที่เกี่ยวกับการผลิต

การผลิตถือว่าเป็นศิลปะประการหนึ่งที่จะต้องอาศัยความรอบรู้เฉลียวฉลาดในกิจการงานเหล่านั้น ผู้ผลิตจะต้องเข้าใจว่าตนจะผลิตอะไร ผลิตอย่างไร ลงทุนไปเท่าไร และเมื่อลงทุนไปแล้วจะได้ผลคุ้มทุนหรือไม่จะต้องมองได้ไกล ครบวงจรของสิ่งที่ตนผลิต เพราะถ้าหากว่าไปติดอยู่ในจุดใดจุดหนึ่งผลจากสิ่งที่ตนผลิตอาจจะกลายเป็นอันตรายก็ได้ ดังนั้น ในขั้นของการผลิตจึงสอนให้งดเว้นจากความเกียจคร้านเป็นเบื้องต้น เพราะความเกียจคร้านเป็นศัตรูต่อการผลิตคนที่ทำหน้าที่ผลิตอะไรถ้ายังมีความเกียจคร้านอยู่ โอกาสที่จะเจริญก้าวหน้าก็ไม่มีได้ ผู้ทำหน้าที่ผลิต โดยมีปัญญาเป็นเครื่องกำหนดพิจารณาศึกษาหาข้อมูลในด้านต่าง ๆ จะต้องไม่อ้างสิ่งต่าง ๆ จากภายนอกหรือภายในก็ตามมาเป็นเหตุให้ตนไม่ต้องทำการงาน ในการผลิตพระพุทธศาสนาสอนให้มี

อุฏฐานสัมปทา ให้สมบูรณ์ด้วยความหมั่นขยันในการปฏิบัติภารกิจงานอันเป็นหน้าที่ของตน หลังจากได้ใช้ปัญญาพิจารณาถึงผลดีจากสิ่งที่คุณจะกระทำแล้ว ก็ให้ทำงานนั้นด้วยความหมั่นขยันอย่างเอาจริงเอาจัง บางครั้งงานแทรกซ้อนเข้ามา ควรทำงานเหล่านั้นให้สำเร็จ อย่าปล่อยคั่งค้างอาทูลไว้ เพราะการงานที่คั่งค้างอาทูลนั้นเป็นอุปมงคลสำหรับผู้ประสงค์ความเจริญก้าวหน้า เมื่องานมีทั้งงานประจำและงานจรเช่นนี้ ทรงสอนให้บุคคลเหล่านั้นทำงานอย่างเอาจริงเอาจัง โดยทรงเน้นไว้ว่า ถ้าจะทำการงานให้กระทำงานนั้นจริง ๆ ให้บากบั่น ให้ความพยายามในการงานนั้นให้มาก และมีความเพียรอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดสายจนกว่าจะบรรลุเป้าหมายในสิ่งที่คุณกระทำเอาไว้

นี่คือเรื่องของผลิตรกรรม จะใช้ไปทางภาคเกษตรกรรม กสิกรรม หรือว่าอุตสาหกรรมก็ตาม ก็คงอาศัยโครงสร้างของปัญญา ของความเพียรในการทำงาน ของแต่ละบุคคลที่มีหน้าที่ในกิจการงานเหล่านั้น

๒ บริโภคกรรม การบริโภคใช้สอย ทรัพย์สินเงินทองที่คุณประกอบสัมมาชีพได้มาในทางที่ชอบธรรม ปัญหาเรื่องการบริโภคที่เราพูดกันว่าปัญหาเรื่องปากท้องนั้น เป็นปัญหาถาวรในหมู่สัตว์โลกทั้งหลาย ดังนั้นทำอย่างไรจึงจะมีปัญหาในการบริโภคน้อยลง ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงประเภทของบุคคลที่ทำงานและบริโภคใช้สอยทรัพย์สมบัติเอาไว้ถึง ๑๐ ประเภทด้วยกัน เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ

กลุ่มแรกประกอบอาชีพในทางทุจริต อันมีลักษณะทารุณ
โหดร้าย มีการเบียดเบียนประทุษร้ายต่อตนเองและบุคคลอื่น
เมื่อได้ทรัพย์สมบัติมาแล้ว บางพวกก็เลี้ยงดูตนเอง เลี้ยงดู
ครอบครัว บางพวกไม่เลี้ยงดูทั้งตนเอง ไม่เลี้ยงดูครอบครัว
ไม่แจกแบ่งและไม่ใช้ทรัพย์สมบัติอันเป็นเครื่องมือกระทำความดี
บางพวกอาจจะเลี้ยงดูตนเองแต่ไม่เลี้ยงดูครอบครัว ไม่แบ่งปัน
ไม่ใช้ทรัพย์เหล่านั้นทำความดี บางพวกอาจจะเลี้ยงดูตนเอง
เลี้ยงครอบครัวแบ่งปัน และก็ใช้ทรัพย์เป็นเครื่องมือในการกระทำ
ความดี ซึ่งจะพบว่าในกลุ่มนี้ มีปัญหาในชั้นการแสวงหา กับ
บางพวกมีปัญหาทั้งในชั้นการใช้สอย การบริโภค

กลุ่มหนึ่งประกอบอาชีพในทางที่ชอบธรรมบ้าง ไม่
ชอบธรรมบ้าง สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนและบุคคลอื่นบ้าง
ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนและบุคคลอื่นบ้าง แต่เมื่อได้
ทรัพย์สมบัติมาแล้ว พวกหนึ่งไม่บริโภคด้วยตนเอง ไม่เลี้ยง
ดูครอบครัว ไม่แบ่งปัน ไม่ใช้เป็นเครื่องมือในการทำความดี
บางพวกเลี้ยงดูตนเองแต่ไม่มีการช่วยเหลือแบ่งปัน และไม่ใช้เป็น
เครื่องมือในการประกอบความดี บางพวกเลี้ยงดูตนเอง เลี้ยงดู
ครอบครัว มีการเฉลี่ยแบ่งปัน และก็ใช้ทรัพย์สมบัติเหล่านั้น
เป็นเครื่องมือในการทำความดี แสดงว่าคนกลุ่มนี้มีปัญหาในกรณี
ที่บางช่วงหากินในทางที่ผิด ไม่เลี้ยงดูตนเอง ไม่เลี้ยงดูครอบครัว
ไม่มีการเฉลี่ยแบ่งปันแก่บุคคลอื่นและไม่ใช้ทรัพย์สมบัติเป็น
เครื่องมือในการประกอบความดี แต่ก็มีส่วนดีในกรณีที่ ไม่เบียด
เบียนตนเองไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น นำทรัพย์สมบัติเหล่านั้นมาเลี้ยง

ดูตนเองเลี้ยงดูครอบครัวโดยเฉลี่ยแบ่งปัน และใช้เป็นเครื่องมือใน
การทำความดี

กลุ่มที่สาม หากินในทางที่ชอบธรรม ไม่ผิดกฎหมาย ไม่
ผิดศีลธรรม ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น แต่
บางพวกได้มาแล้วก็ตระหนี่ ไม่เลี้ยงดูตนเอง ไม่เลี้ยงดูครอบครัว
ไม่เฉลี่ยแบ่งปัน ไม่ใช้เป็นเครื่องมือในการทำบุญ อีกพวกหนึ่ง
เลี้ยงดูตนเองแต่ไม่มีการเฉลี่ยแบ่งปัน ไม่ใช้เป็นเครื่องมือใน
การทำบุญ อีกพวกหนึ่งกระทำสมบุรณ์ถูกต้องทั้ง ๓ อย่าง แต่ก็
ยังหวงยังตระหนี่ยังเป็นทาสสยบติดอยู่กับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งไม่มี
ปัญหาในแง่ของเศรษฐกิจระดับการบำรุง แต่มีปัญหาทาง
เศรษฐกิจในระดับของการบำบัด ซึ่งจะกล่าวในโอกาสต่อไป
ฉะนั้นการบริโภคใช้สอยทรัพย์สินสมบัติหรือบริโภคใช้สอยเศรษฐกิจ
ทรัพย์สินในหลักของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าสอนให้มีหลัก
ของ

อารักขสัมปทา คือรู้จักรักษาทรัพย์สินสมบัติที่ตนหาได้มาเอา
ไว้คือได้มาแล้วก็ให้แบ่งทรัพย์สินสมบัติออกเป็น ๔ ส่วน ส่วนหนึ่ง
เลี้ยงดูตนเอง เลี้ยงดูครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหาย บำรุงพระ-
ศาสนา เสียภาษีให้แก่รัฐเป็นต้น อีกส่วนหนึ่งเก็บออมถนอมไว้
เพื่อใช้แก้ปัญหา ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในครอบครัวของตน อีก ๒
ส่วนนำไปประกอบธุรกิจในการลงทุนเป็นการเพิ่มพูนทรัพย์สินสมบัติ
ขึ้นและในขณะเดียวกันก็ทรงสอนหลักของ

สมปปีวิตา คือให้บุคคลเลี้ยงชีวิตในทางที่เหมาะสมสมควร ไม่
ฟุ่มเฟือยและผิดเคืองจนเกินไป โดยซื้อหาจับจ่ายตามเหมาะสมตาม

ควรแก้กำลังทรัพย์ กำลังความจำเป็นที่บังเกิดขึ้น ไม่ให้มีปัญหา
ทั้งที่ด้านน้อยเกินไปและมากเกินไป ข้อนี้ก็เกินไปตามหลักที่ใน
สุภาสิตสอนหญิงที่ว่า

มีน้อยจ่ายน้อยค่อยบรรจง อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ไม่ควรซื้อถืออย่าไปพิไรซื้อ ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งคราวหวาน

๓ ปรีวัตกรรม ที่จริงแล้วการตลาดเป็นเรื่องของ
คน ๒ กลุ่ม คือผู้ซื้อกับผู้ขาย บุคคลทั้งสองฝ่ายนี้ จะต้องอิง
อาศัยซึ่งกันและกัน ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะอยู่ตามลำพังตนเองไม่ได้
ผู้ซื้อที่ไม่มีผู้ขายก็อยู่ไม่ได้ ผู้ขายที่ไม่มีผู้ซื้อก็อยู่ไม่ได้ ดังนั้น
ท่านจึงสอนจุดกลางทางความคิดในการที่จะประสานประโยชน์
กัน โดยไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องประสบความเดือดร้อนมาก
จนเกินไปเพราะตามปกติแล้วในด้านการตลาดนั้น

ผู้ขายจะมีความรู้ดีกว่าขายของได้กำไรน้อยอยู่เสมอ

ผู้ซื้อจะมีความรู้ดีกว่าของแพงอยู่เสมอ

ผู้ขายนั่นเอง ถ้าหากว่าไปซื้อของนอกจากที่ตนขายก็จะมี
ความรู้ดีกว่าของนั้นแพงไป

ผู้ซื้อถ้าจะขายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตนมี ก็จะมีความรู้ดีกว่า
ขายได้กำไรน้อยเสมอไป

ถ้าจะถามว่าเป็นเพราะเหตุใด

เพราะคนแต่ละคนนั้นมีความเห็นแก่ตัว มีความโลภฝังแน่น
อยู่ในจิตใจ ในฐานะผู้ซื้อจึงต้องการจะจ่ายเงินน้อย ๆ แต่ได้ของ
มาก ๆ ในฐานะผู้ขายต้องการขายของน้อย ๆ แต่ได้เงินมาก ๆ

ซึ่งเป็นความต้องการที่ขัดแย้งกันตั้งแต่เดิมมาแล้ว แต่ที่กลุ่มผลประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้จะต้องอิงอาศัยกันเหมือนลงเรือลำเดียวกัน ไม่มีใครที่จะคัดค้าน้อยแต่พอตัวแล้วจะไปรอดได้ พระพุทธศาสนาจึงสอนหลักของกัลยาณมิตตตา คือความรู้สึกร่วมมิตรสนิทสนมกัน ให้เป็นจุดยึดเหนี่ยวใจของบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายไว้ แม้แต่ปัญหาที่เราเรียกว่าวิภาคกรรม คือปัญหาเรื่องแรงงานในปัจจุบันก็คือปัญหาการซื้อขาย เพราะพนักงานหรือคนงานนั้นคือผู้ขายความรู้ ความสามารถฝีมือแก่นายจ้างของตน นายจ้างก็ซื้อความรู้ความสามารถฝีมือของบุคคลเหล่านั้นในรูปของเงินเดือน หรือค่าจ้างรายวันก็ตาม แต่นั่นก็คือเรื่องของการแลกเปลี่ยน กลุ่มผลประโยชน์ ๒ ฝ่ายนี้ มีความรู้สึกขัดแย้งกันมาตั้งแต่ต้น คือฝ่ายผู้รับจ้างนั้น ต้องการจะทำงานน้อย ๆ แต่ได้เงินเดือนมาก ๆ และผู้จ้างนั้นต้องการให้ลูกจ้างทำงานมาก ๆ แต่ให้เงินเดือนน้อย ๆ ซึ่งเป็นความต้องการที่สวนกัน เช่นเดียวกับผู้ซื้อกับผู้ขายดังกล่าวแล้ว สาเหตุก็คงมาจากความเห็นแก่ตัวของบุคคลแต่ละฝ่าย อันเกิดจากความโลภจนเกินเหตุไป มุ่งแต่จะได้ถ่ายเดียว ไม่แลเหลือไปถึงสิ่งที่คนอื่นจะได้ ทั้ง ๆ ที่ในแง่ธรรมชาติแล้ว โลกเรานั้นต้องมีรับมีให้ มีได้มีเสียเสมอไป ใครจะได้เพียงอย่างเดียวหรือเสียเพียงอย่างเดียวก็จะอยู่ไม่ได้ คือรับเพียงอย่างเดียวโดยไม่มีให้ หรือให้เพียงอย่างเดียวโดยไม่ได้รับก็อยู่ไม่ได้ โครงสร้างของสังคมนั้น เราสามารถเรียนรู้ได้จากการสืบสายสัมพันธ์ของสกุล จะพบว่าพ่อแม่เป็นผู้ให้ในช่วงต้นลูกเป็นผู้รับในช่วงนั้น ลูกเป็นผู้ให้ในช่วงหลัง พ่อแม่เป็นผู้รับในช่วงนั้น

โลกจึงดำเนินมาได้ตลอดกาลอันยาวนาน แต่ถ้าเวลาใดก็ตาม พ่อแม่เกิดมาแล้วไม่ยอมให้ คือไม่ยอมเลี้ยงดูลูกโลกก็จบสิ้นกัน หรือลูกได้รับอุปการคุณจากพ่อแม่แล้ว ไม่มีการเลี้ยงท่านตอบ คือไม่ให้ท่านในโอกาสต่อไป เด็กรุ่นใหม่ที่ได้พบเห็นพฤติกรรม เช่นนั้น ก็ไม่ได้แบบฉบับในการเลี้ยงดูมารดาบิดา พ่อคนเหล่านั้น แก่เฒ่าลงไป เด็กก็ทอดทิ้ง เพราะแก่ไม่มีแบบแผนในการเลี้ยงดู โลกก็ยุติ . ก้าวไปไม่รอดเหมือนกัน ข้อนี้ท่านได้เล่าไว้ว่ามี ครอบครัว ๆ หนึ่ง อยู่ร่วมกัน มีปู่ มีพ่อ และมีหลาน หลานนั้นเป็นที่สนิทเสน่หาของปู่ ปู่ก็รักหลาน หลานก็รักปู่ ปู่กับหลานมีความผูกพัน มีความห่วงใยกันอย่างลึกซึ้ง แต่พ่อของเด็กนั้น ไม่ชอบปู่ พ่อมักจะรังแกปู่ซึ่งเป็นผู้เฒ่า เลี้ยงดูไว้อด ๆ ยอยาก ๆ เครื่องนุ่งห่มก็ขาดกะรุ่งกะริ่งไม่เรียบร้อย แม้แต่ผ้าห่มก็ไม่สามารถบรรเทาความหนาวได้ ที่ร้ายยิ่งก็คือให้ปู่กินข้าวกับกะลามะพร้าว แต่ปู่ก็ไม่ได้แสดงอาการอะไรให้หลานชายได้ทราบ เด็กเกิดความเข้าใจว่า เมื่อพ่อแม่ของตัวเองแก่เฒ่าลง ลูกจะต้องเลี้ยงดูพ่อแม่อย่างที่พ่อของเธอเลี้ยงดูปู่ของเธอนั่นเอง

วันหนึ่งจึงได้เอากะลามะพร้าว พ่อมาเห็นเข้าสอบถามว่า ขูดกะลาไปทำอะไร

แกบอกพ่อว่า ขูดเพื่อเตรียมไว้สำหรับพ่อกินข้าวเวลาพ่อแก่เหมือนปู่

พ่อเด็กก็ได้สำนึก ว่าขึ้นทำเช่นนี้ต่อไปตนก็คงอยู่สภาพเดียวกับพ่อของคนในขณะนี้ จึงได้ปฏิบัติบำรุงพ่อของตนด้วยความเคารพนับถือ ลูกชายก็ได้แบบในการประพฤติปฏิบัติต่อ

พ่อผู้ชราใหม่ เมื่อพ่อของตนแก่เฒ่าลง ก็รับการอุปฐากบำรุงเลี้ยง
ดูเป็นอย่างดี

นี่คือโครงสร้างสังคม ที่สืบทอดกันมาโดยการให้และการรับ
มีได้และมีเสีย แม้แต่ลมหายใจเข้าออกของคน ก็เป็นบทเรียนได้
อย่างดีว่า สัดส่วนของการรับและการให้ กับการได้ และการเสีย
นั้นจะต้องใกล้เคียงกัน ถ้าหากว่าห่างกันจะอยู่ไม่ได้ เราหายใจ
เข้าเป็นได้ หายใจออกเป็นเสีย ถ้าหายใจเข้าไปมากโดยไม่ออกมา
เลยก็ตาย ออกมาจนหมดโดยไม่เข้าไปก็ตาย เพราะฉะนั้นสัดส่วน
ของการหายใจเข้าและหายใจออกจึงต้องอยู่ในลักษณะใกล้เคียงกัน
ในแต่ละขณะของลมหายใจเข้าออก จึงเป็นบทเรียนสอนให้คน
ทราบในชีวิตเป็นเช่นนี้เอง คือต้องมีการรับ มีการให้ มีการได้
มีการเสีย เมื่อมีการเสียต้องมีการได้

เพราะฉะนั้น กลุ่มผลประโยชน์ ๒ ฝ่ายคือเรื่องของการ
ตลาดและเรื่องของแรงงาน ทุกฝ่ายจะต้องไม่มุ่งที่จะได้ถ่ายเดียว
แต่ต้องพร้อมทั้งรับและทั้งให้ เพื่อให้แต่ละฝ่ายอยู่ได้ ผู้ซื้อก็ไม่มุ่ง
ที่จะได้มากเกินไป ผู้ขายก็ไม่มุ่งแต่กำไรเกินไป ลูกจ้างพนักงาน
ไม่มุ่งที่จะได้แค่เงินเดือน เจ้าของธุรกิจก็ไม่มุ่งแต่จะได้อำนาจเพียง
อย่างเดียว แต่ต้องมุ่งถึงสิ่งที่ตนจะให้แก่พนักงานและคนงานของ
ตนด้วย ถ้าแต่ละฝ่ายมีความรู้สึก ว่า พวกกลุ่มผลประโยชน์ทั้งสอง
นั้นเป็นผู้อยู่ในเรือที่เผชิญกับคลื่นลมมาด้วยกัน จะต้องช่วยกัน
และมีน้ำใจต่อกัน โดยอาศัยคุณธรรมของกัลยาณมิตร ๔ ประการ
คือ

มีความรักใคร่ต่อกัน ยอมรับนับถือสถานะของอีกฝ่ายหนึ่ง
ประพฤติกกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน โดยอีกฝ่ายหนึ่ง
ไม่รู้ว่าเสียเปรียบมากเกินไป ถูกขูดรีดมากเกินไป

พยายามกระทำในสิ่งที่เป็นอุปการคุณต่อกัน เพราะเมื่อเรา
ต้องการผลตอบแทน เราจะต้องทำอุปการะต่อเขาก่อนพร้อมที่
จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน เป็นสูตรของโลกของสังคมเป็นเช่นนั้น
เอง เหมือนการมองเงาหน้าในกระจก ถ้าเราต้องการให้เงาใน
กระจกยิ้ม เราเองต้องยิ้มก่อน ถ้าเราไม่ยิ้มก่อน เงาก็จะยิ้ม
ไม่ได้ สูตรนี้จึงเป็นไปตามคำโคลงที่ว่า

ให้ท่านท่านจักให้	ตอบสนอง
นบท่านท่านจักปอง	นบไหว้
รักท่านท่านจะครอง	ความรัก เรานา
สามสิ่งนี้เว้นไว้	แต่ผู้ทรน

ดังนั้น เมื่อมีความรู้สึกเป็นกัลยาณมิตรที่แสดงออกมาได้
ดังกล่าวนั้น ก็จะต้องพร้อมที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน เมื่อสุข
ก็ร่วมกัน ของถูกต้นทุนถูกก็ต้องขายถูก ต้นทุนแพงก็ต้องขายแพง
ผู้ซื้อก็ต้องยอมรับความจริง เพราะถ้าหากว่าเขาซื้อมาแพงจะให้
ขายถูกเขาก็ตาย เขาก็อยู่ไม่ได้ เขาลงทุนไปมาก มาเรียกค่าแรง
สูงเกินเหตุเขาก็อยู่ไม่ได้ ข้อนี้ถ้าแต่ละฝ่ายมีความรู้สึกเป็นมิตร
ต่อกันแล้ว ปัญหาเศรษฐกิจที่กระจายออกไปหลากหลายโดย
เชิงรูปแบบอย่างไรก็ตาม ในชั้นของการตอบสนอง ถ้าบุคคล
อาศัยหลักธรรมะที่ทรงแสดงไว้เรียกข้อสั้น ๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ

คือประโยชน์ที่บุคคลจะพึงได้ในปัจจุบันดังกล่าวแล้ว คนก็จะ
ครองชีวิตหรือความสุขโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความสุขจากการ
ครองเรือนที่เรียกว่า

สุขของคฤหัสถ์ คือผู้อยู่ครอบครองเรือน แม้จะมีการพูด
เอาไว้โดยเป็นอันมากก็ตาม แต่เมื่อมองโดยสรุป พระพุทธศาสนา
ได้แสดงความสุขของคฤหัสถ์ไว้เป็น ๔ ประการ คือ

๑. สุขที่เกิดขึ้นจากการมีทรัพย์ ทั้งที่เคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่
ไม่ได้

แน่นอนว่าทรัพย์สมบัติเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นมาจากการ
ประกอบสัมมาชีพ คือการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ โดยการ
ปฏิบัติตามหลักของทิวฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบันทั้ง
๔ ประการดังที่กล่าวแล้ว

๒. สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ เพื่อสนองตอบความ
ต้องการของคน

ในเรื่องของปัจจัย ๔ เป็นต้น ด้วยความสะดวกสบายใน
ด้านต่าง ๆ ซึ่งข้อนี้จะเห็นได้ว่า การใช้จ่ายทรัพย์นั้น ถ้าหาก
ว่าขาดการควบคุมตัวเอง หรือบังคับบัญชาตัวเองได้ ตามหลัก
ของอารักขสัมปทา คือการรู้จักรักษาทรัพย์สมบัติ และสมชีวิตา
โดยการเลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่ตนหามาได้แล้ว
บุคคลก็จะต้องประสบปัญหาในการซื้อหาจับจ่ายใช้สอย
ทรัพย์สมบัติเหล่านั้น ดังนั้น ความสุขเหล่านี้จึงเป็นผลที่สืบเนื่อง
มาจาก ทิวฐธัมมิกัตถะ ข้อที่ ๒ และข้อที่ ๔

๓. ความสุขที่เกิดขึ้นจากการที่ไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินใคร
แน่นอนในปัจจุบันนั้น บุคคลบางกลุ่มอาจจะมีความรู้สึกว่าการกู้หนี้ยืมสินของบุคคลอื่นมาลงทุนในกิจการต่าง ๆ นั้น เป็นความจำเป็น แต่ถ้ามองให้ซึ่งลงไปอีกชั้นหนึ่ง ถ้าหากว่าไม่ต้องกู้หนี้ยืมสินใคร แล้วมาประกอบกิจการงานโดยทรัพย์สินเป็นต้นทุนของตนก็คงจะดีกว่าเป็นธรรมดา ในกรณีของการกู้หนี้ยืมสินของบุคคลอื่น ก็จะต้องแน่ใจว่าสามารถใช้คืนเขาได้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็จะเพิ่มความทุกข์ให้มากยิ่งขึ้น และแม้เราจะมีความรู้สึกว่า อาจใช้คืนทุนได้แต่ในช่วงระยะเวลาที่เป็นหนี้อยู่ บุคคลก็ย่อมไม่ได้รับความสุขใจอยู่ดี

๔. ความสุขที่เกิดขึ้นจากการทำการทำงานที่ปราศจากโทษ ซึ่งเป็นความสุขที่เข้าถึงใจ หลักของเศรษฐกิจศาสตร์ไม่เข้าถึงเนื้อหาเหล่านี้ เพราะจะมองในแง่ของการผลิตคือการได้มา การบริโภคอย่างเดียว ในการผลิตหรือการได้มานั้นจะได้อะไรก็ตาม ถ้าหากว่าเป็นการได้ก็ถือว่าเป็นเรื่องของเศรษฐกิจทรัพย์ แต่ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นไปที่จะเป็นทรัพย์เคลื่อนที่ได้ หรือเคลื่อนที่ไม่ได้ก็ตาม จะต้องเป็นการได้มาในทางที่ชอบธรรม คือไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือว่า ไม่เบียดเบียนตัวเอง หรือบุคคลอื่น แล้วได้ทรัพย์สมบัติเหล่านั้นมา

นี่ถือว่าเป็นผลดีในการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจศาสตร์ในทางพระพุทธศาสนา และยิ่งขึ้นไปกว่านั้น พระพุทธศาสนายังได้

แสดงถึงหลักการปฏิบัติที่จะเสริมสถานะของบุคคลให้มีความ
มั่นคงทางเศรษฐกิจ ในการครองเรือน โดยสอนให้ฉลาดในการ
ครองเรือนด้วย

- ของใดหายไปพยายามหากลับคืนมา
- ของสิ่งใดชำรุดทรุดโทรม ให้บูรณะซ่อมแซมขึ้นใช้ใน
ฐานะเดิม หรือปรับใช้ในฐานะอื่น
- คนที่เป็นหัวหน้าครอบครัว และคนในครอบครัว ควร
เป็นคนมีศีลมีกัลยาณธรรมอันดีงาม
- รู้จักพอใจ พอดี พอประมาณ พอควร ในการบริโภค
ใช้สอย ทรัพย์สินสมบัติ โดยอาศัยหลักสมชีวิตา คือการเลี้ยงชีวิต
พอสมควรแก่กำลังทรัพย์ ที่ตนหาได้มา มีอยู่ ไม่ให้ฝืดเคืองหรือ
ฟุ่มเฟือยจนเกินไป

๒. เศรษฐศาสตร์ในทางปฏิบัติ

หลักเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไป เน้นไปที่การพยายาม
ตอบสนอง ความต้องการของบุคคล แต่เพราะความต้องการ
ของบุคคล ไม่มีใครสามารถตอบสนองให้รู้สึกว่ามีแล้ว อิ่มแล้ว
เพราะธรรมชาติของชาวโลกนั้นท่านแสดงว่า

**“สัตว์โลกปรองอองอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เพราะเป็น
ทาสของความอยาก”**

ดังนั้น หลักการของพระพุทธศาสนา จึงเน้นไปที่การ
พยายามตอบสนองในตอนต้น จนคนสามารถมีปัจจัย ๔ ในการ
ดำรงชีวิตแล้ว ควรจะบรรเทาความอยากลงเสียบ้าง ดังนั้น

พระพุทธศาสนาจึงมีหลักคำสอนระดับบำบัดความต้องการ ด้วยการสอนให้มีความสันโดษ คือความยินดีตามมีตามได้ เพราะความสันโดษนี้เองที่เป็นทรัพย์ นำความปลื้มใจมาให้เป็นอย่างดี ท่านจำแนกสันโดษออกไป ๓ ช่วง คือ

๑. **ยถาผลสันโดษ** ยินดีตามกำลังของตน ซึ่งใช้ในขั้นของการแสวงหา ให้บุคคลยินดีในการใช้กำลังทรัพย์ กำลังความคิด กำลังความสามารถ กำลังคนเป็นต้นของตน ทุ่มเทลงไปใน การแสวงหาด้วยความหมั่นขยันอย่างฉลาดดังกล่าว โดยให้ควบคุม การแสวงหาในทางที่ชอบธรรม ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม

๒. **ยถาลาภสันโดษ** เมื่อแสวงหาได้แล้วได้มากหรือน้อย ก็ตาม ให้ทำใจของตนให้ยินดีเฉพาะเท่าที่ตนได้มา เพื่อให้สามารถหาประโยชน์ และความสุขจากทรัพย์นั้นให้ได้

๓. **ยถาสารูปสันโดษ** ในการบริโภคใช้สอย ให้ยินดีตามสมควรแก่ฐานะ ความจำเป็น กำลังทรัพย์ของตน โดยยึดหลักสมชีวิตาดังกล่าว

เพื่อให้เศรษฐกิจศาสตร์ขั้นบำบัดได้ผลจริง ๆ พระพุทธเจ้า ทรงแสดงหลัก “อริยทรัพย์” คือทรัพย์อันประเสริฐจริง ๆ เพราะเป็นทรัพย์ที่ติดตัวไปได้ โจรขโมยไปไม่ได้ สามารถเป็นที่พึ่ง พำนักทั้งในชาติปัจจุบัน และในชาติต่อ ๆ ไปด้วย อริยทรัพย์ ๗ ประการ คือ

๑. สทุธาณํ ทรัพย์คือศรัทธาความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ

๒. สีลธณํ ทรัพย์คือศีลการรักษากาย วาจาของตนให้เรียบร้อยไม่มีโทษ

๓. หิริธัมม์ ทรัพย์คือหิริความละอายต่อบาปอกุศลต่าง ๆ
๔. โอตตปฺปฐณฺ์ ทรัพย์คือโอตตปฺปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาปและผลของบาป
๕. พาหุสจุจฺจนฺ์ ทรัพย์คือการศึกษาเล่าเรียน มีความรอบรู้มาก
๖. จาคธณฺ์ ทรัพย์คือการบริจาคเสียสละ
๗. ปญฺญานณฺ์ ทรัพย์คือปัญญาความรอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

ทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนี้ได้ชื่อว่าเป็นอริยทรัพย์ ที่สามารถสร้าง รักษา บริโภคใช้สอยทรัพย์ทั่วไป และยังเป็นปัจจัยในการยกระดับชีวิตคน ให้รอดพ้นจากการตกเป็นทาสของตัณหา และกลับเป็นนายบังคับใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนก้าวไปสู่ขั้นของการดำรงชีวิต ที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญของวิญญูชน และสร้างความสวัสดิให้แก่อนจนถึงขั้นพิเศษของประเภทคนที่เกิดมา ตามที่ทรงแสดงไว้ในสพายตนวรรค สังยุตตนิกาย ข้อสุดท้ายที่ว่า

“พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์ในทางที่ชอบธรรม ไม่ทารุณข่มขี่ ได้มาแล้วเลี้ยงตนเอง ครอบครัวให้เป็นสุข แจกแบ่งปันแก่คนอื่น ใช้เป็นเครื่องมือในการทำความดี ไม่สยบ มัวเมา ไม่หมกมุ่น บริโภคโมคชะเหล่านั้น โดยรู้เท่าทันเห็นโทษ มีปัญญาทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโภคทรัพย์เหล่านั้น”

ชีวิตระดับนี้ก็คือชีวิตของเศรษฐีใจบุญที่มีอยู่มากในโลกพระพุทธศาสนา เพราะท่านเหล่านี้มีปัญญาในการดำรงชีวิต

สามารถแสวงหาประโยชน์สูงสุด จากสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืนได้ เพราะ
เข้าใจความจริงที่ว่า

“ยศและลาภหาบ ไปมิได้แน่

มีเพียงแต่ต้นทุนบุญกุศล

ทรัพย์สมบัติทิ้งไว้ให้ปวงชน

แม้ร่างตนเขายังเอาไปเผาไฟ

เมื่อเจ้ามามีอะไรมาด้วยเจ้า

เจ้าจะเอาแต่สุขสนุกใจ

เจ้ามามีเปล่าเจ้าจะเอาอะไร

เจ้าก็ไปมือเปล่าเหมือนเจ้ามา

หลักเศรษฐศาสตร์ในแนวพุทธศาสตร์ จึงเป็นการแสวงหา
ทรัพย์ บริโภคใช้สอยทรัพย์ ให้เกิดทั้งบุญทั้งคุณ อันอำนวย
ประโยชน์แก่ตนทั้งในกาลปัจจุบันและภายหน้า เพราะการใช้
ทรัพย์บำเพ็ญบุญเช่นนี้

“บุญนั่นเองจะเป็นที่พึ่งของคนผู้บำเพ็ญบุญ ทั้งใน
โลกนี้และในโลกหน้า”

หลักประชาธิปไตยการปกครอง และรัฐศาสตร์ ตามแนวพระพุทธศาสนา

หลักของประชาธิปไตย และหลักของการปกครองนั้น มีอยู่ก่อนพระพุทธศาสนาด้วยซ้ำไป แต่ว่าการปกครองในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่นั้นทางบ้านเมืองก็มีการปกครองออกเป็น ๒ ฝ่ายใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๑. **ราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราช** พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจเด็ดขาดในการบริหารบ้านเมือง การบริหารระดับล่างจะมีรูปเป็นสภา เขาเรียกว่าสภาคาม สภานิคม สภาชนบทและสภาราชาธานี คือลดหลั่นกันขึ้นไป สมาชิกในสภาเหล่านั้นมีกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติเคร่งครัดมากเป็นพิเศษ ถ้าใครขาดการประชุมต้องถูกปรับถึง ๕๐ กหาปณะ ต่อ ๑ ครั้ง การบริหารบ้านเมืองระดับสูงแม้จะเป็นเรื่องของราชาธิปไตย แต่ว่าพระมหากษัตริย์ก็มีที่ปรึกษาของพระองค์เอง มีปุโรหิต มีเสนาบดี มีมนตรีในด้านต่าง ๆ คอยให้คำชี้แจงแนะนำ ทำให้การบริหารบ้านเมืองยุติลงโดยธรรมได้

การบริหารบ้านเมืองที่ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่า บางยุคบางสมัย การศึกษสงครามได้เปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ จากการยกพวกเข้าห้าห้าหันต่อสู้กันเป็นศึกใหญ่ มีความสูญเสีย มีคนล้มตายลงเป็นอันมาก เปลี่ยนมาเอาจอมทัพเข้ามารบกันเพียง ๒ คน ฝ่ายใดแพ้ก็ถือว่าแพ้ไป ฝ่ายใดชนะก็กลายเป็นผู้ครอบครอง แล้วก้าวหน้ามาจนถึงชั้น หัวหน้าทั้ง ๒ ฝ่ายมาสนทนาปรัชญากัน ใครมีความคิดทางปรัชญาแหลมคมมากกว่าคนนั้นก็ชนะไป ถือว่าบ้านเมืองนั้นก็ชนะด้วย จนถึงชั้นบางเรื่องปรากฏว่า ได้นำเอาคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ แคว้นมาเทียบเคียงกัน พระมหากษัตริย์พระองค์ใดมีคุณธรรมสูงกว่าก็ถือว่าเป็นผู้ชนะในที่นั้น ลักษณะทางสังคมในด้านการบริหารบ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้ามาเป็นอย่างมาก แม้ในสมัยพุทธกาลเอง บางครั้งบางคราวปรากฏว่ามีศึกษสงคราม แต่ว่าศึกษสงครามไม่ใหญ่เป็นการรบในแนวสังฆสน ตักเตือนให้สติกันมากกว่า ไม่มีสงครามใดที่ปรากฏความสูญเสียอย่างรุนแรงตลอดพุทธสมัย คือช่วง ๔๕ ปีที่พระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ แสดงให้เห็นว่า แม้จะเป็นการบริหารระดับราชาธิปไตย หรือ สมบูรณาญาสิทธิราช แต่ก็มีรูปเป็นสภาพที่ขยายขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงสภาพของราชธานีต่าง ๆ ประกอบด้วยหลักธรรมในการบริหารสูงมาก

๒. ระบอบสามัคคีธรรม ถ้าพูดในปัจจุบันก็คืออภิชนาธิปไตยได้มีการปกครองอยู่ในแคว้นใหญ่ ๔ แคว้น คือสักกะ

โกลิยะ วัชชี และมัลละ ผู้มีอำนาจในการปกครองบ้านเมือง ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ ทั้งฝ่ายบริหารและทั้งฝ่ายตุลาการ ก็เป็นราชวงศ์ ในแคว้นเหล่านั้น เช่นในแคว้นสักกะก็มีกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นราชธานี ปกครองในรูปของสมภากษัตริย์ มีกิจการอะไรเข้าประชุมปรึกษากันเช่นเดียวกับปกครองในแคว้นโกลิยะ วัชชี มัลละ ดังนั้น ในช่วงล่างของการบริหารจะย่อยเป็นคาม นิคม ชนบท ก็มีรูปเป็นสภามีการประชุมสภากัน ส่วนสมาชิกในสภานั้นก็คงเป็นคนในราชวงศ์ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบบ้านเมืองอยู่ในขณะนั้น ๆ

เมื่อถึงหลักของพระพุทธศาสนา ถ้าจะตั้งปัญหาถามว่า พระพุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตยหรือไม่

ตอบว่าหลักการในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้แสดงอธิปไตยไว้เป็น ๓ ระดับด้วยกัน คือ

อัตตาธิปไตย ถือตนเองเป็นใหญ่ ถือความถูกต้องความควร จะกระทำอะไรก็เคารพตนเองเป็นประมาณ วินิจฉัยตัดสินโดยการเคารพตนเอง

โลกาธิปไตย มีโลกเป็นใหญ่คือถือโลก ให้ความสำคัญแก่โลก กระทำอะไรด้วยความปรารถนา ด้วยความนิยมของชาวโลก ซึ่งแบบนี้เองที่เราเรียกว่าประชาธิปไตยในตอนหลัง ซึ่งจะเห็นได้ว่า มติของคนส่วนมากนั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องถูกต้องเสมอไป ถ้าหากว่าเป็นการประชุมของมหาโจร ๕๐๐ มาประชุมแข่งกับ

นักปราชญ์ ๕๐ เวลาออกเสียงนักปราชญ์ก็คงต้องแพ้อยู่นั่นเอง
มติที่ออกมาก็ไม่แน่ว่าจะถูกต้องและยุติธรรมเสมอไป

ธัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่ กระทำด้วยความ
ปรารภ ความถูกต้อง ความจริง ความเหมาะ ความควรเป็นหลัก
เป็นประมาณในการกระทำสิ่งเหล่านั้น หลักเหล่านี้เราจะพบเห็น
ในรูปของนิติบัญญัติ คือการบัญญัติพระวินัยในทางพระพุทธ-
ศาสนา เดิมทีเดียวในตอนต้น ๆ พุทธกาล ไม่มีการบัญญัติ
พระวินัยไว้แต่ประการใด เพราะพระที่เข้ามาบวชส่วนใหญ่ก็จะ
บรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูง คือเป็นพระอรหันต์
ท่านเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ มีปัญญาเต็มที่ ไม่มีปัญหาเรื่องความ
ประพฤติกุศล ๆ ด้าน แต่ต่อมาในช่วงหลัง มีคนที่มีพื้นฐาน ไม่
ประณีตพอ เมื่อบวชเข้ามาแล้วมีการประพฤติกุศลกระทำในทางไม่
เหมาะไม่ควรเกิดขึ้น เรื่องเหล่านี้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของ
ชาวบ้าน ชาวบ้านก็ตำหนิเมื่อภิกษุสงฆ์ทั้งหลายรู้ข่าวเข้า ก็
จะตำหนิการกระทำเช่นนั้น ในที่สุดก็จะนำเรื่องราวเหล่านั้นมากราบ
ทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้าจะเรียกประชุมสงฆ์
พร้อมด้วยภิกษุทีไปประพฤติกุศลไม่เหมาะไม่ควรรูปนั้นเข้าไปอยู่
ในที่ประชุม และรับสั่งสอบถามว่าท่านมีการประพฤติกุศลกระทำ
เช่นนั้นจริงหรือไม่ ท่านเหล่านั้นจะสารภาพตามความเป็นจริง
พระพุทธเจ้าจะทรงชี้โทษของการกระทำเช่นนั้น และความดีที่
ไม่กระทำเช่นนั้น โดยวิธีการต่าง ๆ และในที่สุดก็จะบัญญัติเป็น
รูปของพระวินัย ซึ่งก็คือกฎหมายในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

ในท่ามกลางพระสงฆ์ที่มาประชุมกัน สงฆ์ที่มาประชุมจะเห็นด้วยทั้งหมดโดยไม่มี การโหวตแต่ประการใด เพียงแต่อาศัยการนั่งคือการไม่คัดค้าน เป็นทำเนียมที่ปฏิบัติกันในหมู่สงฆ์ สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ข้อนี้พึงสังเกตว่า แม้ในเรื่องอื่น ๆ เกี่ยวกับการติดต่อกับพระนั้น เช่น ชาวบ้านไปนิมนต์พระ หากว่าท่านรับท่านจะนั่ง ถ้าไม่รับก็จะบอกกล่าวชี้แจงแสดงเหตุผลไป นี่ก็เป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว

การบัญญัติพระวินัยในทางพระพุทธศาสนาจึงมีวัตถุประสงค์หลักถึง ๑๐ ประการด้วยกัน โครงสร้างในการบัญญัติก็จะมีลักษณะดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งอาจจะมองเป็นการล้อมคอกเมื่อวัวหายแล้ว เพราะปล่อยให้เรื่องเกิดขึ้นก่อน แล้วย้อนมาบัญญัติพระวินัยทีหลัง ท่านที่ทำผิดเป็นรูปแรกไม่ถือว่าเป็นความผิด เพราะยังไม่มีวินัยบัญญัติไว้ แต่ถ้าท่านทำเรื่องเดียวกันหลังจากบัญญัติพระวินัยแล้วก็ถือว่าเป็นความผิด เพราะมีการบัญญัติพระวินัยไว้แล้ว และวินัยที่บัญญัติไว้ั้น ถ้าหากว่าบัญญัติครั้งแรกเข้มงวดเกินไป ยากต่อการประพฤติปฏิบัติก็จะผ่อนให้เบาลง แต่ข้อใดที่บัญญัติไว้หย่อนไป ไม่บรรลุนิติวัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็จะมี การแก้ไขปรับปรุงให้มีความกระชับรัดกุมมากยิ่งขึ้น เพื่อรักษาเจตนารมณ์พระวินัยเอาไว้

ดังนั้น วัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยจึงสามารถ
แบ่งออกได้เป็น ๕ กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๑. เพื่อหมู่สงฆ์ ๒ ประการ คือ

เพื่อให้หมู่สงฆ์ที่มาประชุมกันทั้งหมด ยอมรับว่า
เป็นความดีงามถูกต้องที่บัญญัติพระวินัยลงไปเช่นนั้น

เพื่อให้หมู่สงฆ์อยู่ร่วมกันโดยความผาสุก

๒. เพื่อบุคคล ๒ บัณฑิต

เพื่อให้ภิกษุที่มีอัธยาศัยดีงาม อยู่ในหมู่สงฆ์อย่าง
ผาสุก

เพื่อกำหราบภิกษุผู้หวั่นไหวว่ายากสอนยากให้เกิด
ความสำนึกถึงความผิด มีความหลาบจำ ที่จะไม่ประพฤติปฏิบัติ
เช่นนั้นต่อไป

๓. เพื่อแก้ปัญหาและบัจจปัญหาในพระพุทธศาสนา ๒ บัณฑิต

เพื่อขจัดเรื่องเสื่อมเสียที่ได้เกิดขึ้นแล้ว

เพื่อป้องกันเรื่องเสื่อมเสียที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น

๔. เพื่อมหาชน ๒ บัณฑิต

เพื่อประชาชนที่ยังไม่เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระ-
พุทธศาสนา เมื่อพบเห็นการประพฤติปฏิบัติของพระที่อยู่ใน
ระเบียบวินัย เป็นที่ตั้งแห่งความศรัทธาเลื่อมใสก็จะเกิดความ
ศรัทธาเลื่อมใส

ท่านที่มีศรัทธาเลื่อมใสอยู่แล้วก็จะมี ความเลื่อมใส
ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๕. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา ๒ ข้อ

เพื่อความดำรงอยู่อย่างมั่นคงแห่งพระสังฆธรรม
คือ **ปริยัติสังฆธรรม** เรื่องที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ ได้แก่
หลักพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกนั่นเอง

ปฏิบัติสังฆธรรม คือการน้อมนำเอาหลักพระวินัย
และธรรมะที่ทรงแสดงไว้มาประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมแก่
ธรรมะเหล่านั้น

ปฏิเวธสังฆธรรม เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลที่เกิดขึ้น
จากการปฏิบัติอย่างแท้จริงเป็นการสงบระงับดับเพลิงกิเลสและ
เพลิงทุกข์ได้ ตามกำลังความสามารถของตน

เพื่อให้บุคคลถือตามปฏิบัติตามพระวินัยที่พระ-
พุทธเจ้าทรงบัญญัติเอาไว้ เป็นชั้นของ **ปาฏิโมกขสังวร** คือ
การสำรวมระวังในพระปาฏิโมกข์โดยการเว้นข้อที่พระพุทธเจ้า
ห้ามทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเอาไว้

อินทรีย์สังวรคือ สำรวมระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้
เกิดความยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น
ลิ้มรส ถูกต้อง เย็นร้อน อ่อนแข็ง ใจตรึกนึกถึงอารมณ์

ปัจฉยปัจฉเวกขณะ ให้พิจารณาเสียก่อนถึงจะ
บริโภคปัจจัย ๔ ไม่บริโภคปัจจัย ๔ ด้วยอำนาจแห่งตัณหา

อาชีวบริสุทธ ให้แต่ละรูปที่เป็นภิกษุสามเณรใน
พระพุทธศาสนาได้ สามารถเลี้ยงชีวิตของตนให้บริสุทธิ ไม่
หลอกลวงชาวบ้านเลี้ยงชีวิต

จะเห็นได้ว่า การบัญญัติพระวินัยเป็นรูปของนิติบัญญัติ เป็นโครงสร้างที่ไม่ได้เน้นที่เสียงข้างมาก แต่เน้นไปที่เสียง เอกฉันท์ ปรารภความถูกต้อง ความควรเป็นกฎเกณฑ์ในการบัญญัติ พระวินัย และสิ่งที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว จะมีความเป็นสากลในกลุ่มของพุทธบริษัท เช่นพระวินัยที่ทรงบัญญัติแก่พระภิกษุ ก็มีความเป็นสากลแก่ภิกษุทั้งหลาย คือทุกรูปจะต้องประพฤติ ปฏิบัติอย่างนั้น ในกรณีที่มีข้อเล็ก ๆ น้อย ๆ อาบัติที่ไม่รุนแรง ยกเว้นสำหรับภิกษุใช้ ยกเว้นสำหรับคนบ้า ยกเว้นสำหรับ พระอรหันต์เป็นต้น แต่โดยทั่วไปแล้วจะมีความเป็นสากล

หลักประชาธิปไตยในทางนิติบัญญัตินั้น ยังได้กล่าวถึง ลักษณะของสภา ที่มีคนมาประชุมร่วมกัน พระพุทธเจ้าทรง แสดงคุณสมบัติของสมาชิกในสภานั้น ๆ ไว้ว่า

**สภาใดไม่มีสัตบุรุษ สภานั้นไม่ชื่อว่าสภา
คนใดพูดไม่เป็นธรรม คนนั้นไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ**

สัตบุรุษจะต้องสามารถปฏิบัติลละบรรเทา ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง เป็นคณะบุคคลที่มุ่งทำงานเพื่อเสียสละแก่ ส่วนรวม คุณสมบัติของผู้ที่เป็นสัตบุรุษเมื่อก้าวโดยสรุปก็คือ ทำในเรื่องที่ดี ๆ พูดในเรื่องที่ดี ๆ และก็คิดในเรื่องที่ดี ๆ เป็น สุขจริต ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ยังได้แสดงคุณลักษณะของสัตบุรุษ ที่จะเป็สมาชิกในสภาเอาไว้เป็น ๗ ชุด คือ

๑. ประกอบด้วยสัมมัตถธรรม ๗ ประการได้แก่

- ๑.๑ ศรัทธา มีความเชื่อมั่นในคุณของพระพุทธเจ้าเป็นต้น
- ๑.๒ หิริ มีความละอายต่อบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ
- ๑.๓ โอตตัปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป และผลของบาป ที่ตนจะทำทั้งกายทั้งวาจา และแม้แต่คิดด้วยใจ
- ๑.๔ พหุสูต มีการศึกษา การสดับตรับฟังมาก ๆ
- ๑.๕ มีความเพียรอันปรารภแล้ว มีความเพียรพยายามในกิจการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ไม่ทอดทิ้งเสียในระหว่าง
- ๑.๖ สติ ความระลึกได้
- ๑.๗ ปัญญา ความรอบรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง สัมผัส

๒. คบหาสมณพราหมณ์ท่านผู้ประกอบด้วยสัมมัตถธรรมทั้ง ๗ ประการข้างต้นนั้น เป็นมิตรเป็นสหาย

๓. จะคิดอะไรก็คิดอย่างสัตบุรุษ ไม่คิดในสิ่งที่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนตนเอง และเบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน จะปรึกษาอะไรกับใครก็ปรึกษาอย่างสัตบุรุษ ไม่ปรึกษาเพื่อเบียดเบียนตนเองและเบียดเบียนบุคคลอื่น

๔. พุดอย่างสัตบุรุษ คือพุดถ้อยคำที่ถูกต้องตามหลักของวจีสุจริต ๔ ประการ ดังกล่าวแล้ว

๕. ทำอะไรก็ทำอย่างสัตบุรุษ ซึ่งได้แก่การปฏิบัติตามหลักของกายสุจริต ๓ ประการ คือ เว้นกายทุจริต ๓ ประการมา

ประพาศิกระทำในสิ่งที่เป็นสุจริต ทั้ง ๓ ประการ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ประกอบด้วยเมตตาจิตในคน ในสัตว์ทั้งหลาย

งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ดำรงชีวิตด้วยหลักของสัมมาชีพ คือเลี้ยงชีพในทางที่ชอบธรรม

งดเว้นจากการประพาศิผิดในกาม .สามีเขาก็มีสทการสันโดษ คือยินดีในภรรยาของตนเอง ภรรยาก็มีปติวัตรจงรักภักดีในสามีของตน

๖. มีความเห็นอย่างสัตบุรุษ คือมีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรมที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ เช่นเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บาปกรรมที่บุคคลใดทำเอาไว้ก็จะเป็นของ ๆ บุคคลนั้น เป็นต้น

๗. ให้ทานโดยเคารพ สมาชิกของสภาจะต้องประกอบด้วยหลักของสัปปริสธรรม มี ๗ ประการ คือ เป็นผู้รู้จักเหตุ เป็นผู้รู้จักผล เป็นผู้รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักกลุ่มชน รู้จักบุคคลที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับคบหา และปฏิบัติให้เหมาะสมสอดคล้องแก่เหตุแก่ผลเป็นต้น ในกรณีนั้น ๆ

สรุปว่า หลักนิติบัญญัติในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้เน้นไปที่บุคคลซึ่งมาทำหน้าที่นิติบัญญัติว่าจะต้องเป็นสัตบุรุษ คือประกอบด้วยสัปปริสธรรมเป็นหลัก ความเป็นสัตบุรุษของบุคคลนั้น จะต้องแสดงออกมาได้ ด้วยการพูด การกระทำ และความคิดเยี่ยงสัตบุรุษทั้งหลาย บทบัญญัติทางกฎหมายที่เกิดขึ้นจากการ

กระทำของสัตบุรุษในลักษณะนี้ ย่อมสามารถใช้บังคับความ
ประพฤติของประชาชน และสร้างการยอมรับนับถือให้เกิดขึ้น
ภายในจิตใจของประชาชน สามารถนำมาใช้ในการรักษาความ
สงบของสังคม และยกย่องลงโทษบุคคลตามสมควรแก่กรณีของ
การกระทำนั้น ๆ ได้

พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ในยุคปัจจุบันขัดกันหรือไม่

ตามหลักความเป็นจริงแล้ว พระพุทธศาสนานั้นมีหลักการและวิธีการในการสั่งสอน ตลอดจนตัวคำสอนเป็นวิทยาศาสตร์ ก่อนที่วิชาวิทยาศาสตร์จะเกิดขึ้นเป็นเนื้อเป็นตัวในโลกนี้ ซึ่งว่ากันตามความเป็นจริงแล้ว แม้ในปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์ก็กำลังเดินทาง ทฤษฎีต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ ที่คนยุคหนึ่งสมัยหนึ่งได้กำหนดขึ้น ได้มีการพิสูจน์หักล้างกันมาโดยลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า หลักการของวิทยาศาสตร์นั้น ยังไม่เข้าถึงจุดที่มีความสมบูรณ์เต็มที่ อยู่ในระยะที่มีการศึกษาพัฒนาเพื่อเข้าถึงจุดที่สมบูรณ์ทางวิทยาศาสตร์ และผลิตผลจากวิทยาศาสตร์แม้จะก่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่บุคคลทั้งหลาย แต่ทำให้ชีวิตของบุคคลในโลกมีความเสี่ยงสูงขึ้น เพราะผลิตผลทางวิทยาศาสตร์นั้น มีคุณอนันต์ แต่ก็มีโทษมหันต์อยู่ในตัวของมันเอง และพร้อมที่จะสำแดงออกได้ทั้งส่วนที่เป็นโทษ และส่วนที่เป็นคุณ

ดังนั้นผลผลิตของวิทยาศาสตร์ จึงเป็นเรื่องของโลกวัตถุที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากันไป แต่พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่เกิดขึ้นมาจากการตรัสรู้ มีความถูกต้องสมบูรณ์เต็มที่แล้ว แม้โลกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาจะไม่มี ความเปลี่ยนแปลงจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้อีก

ส่วนใดที่เป็นกุศล อำนวยผลเป็นความสุขแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติก็จะเป็นกุศลอยู่ตลอดไป

ส่วนใดเป็นอกุศล อำนวยผลเป็นความทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ ก็จะเป็นอกุศลและอำนวยผลเป็นความทุกข์เสมอไป

ส่วนใดที่เป็นกลาง ๆ คือไม่ดีไม่ชั่วด้วยตัวของมันเอง ซึ่งเป็นเนื้อหาวิชาทางวิทยาศาสตร์นั้น จะเป็นอย่างไรที่เขาเป็นอยู่เสมอไปเหมือนกัน

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมองดูหลักการของพระพุทธศาสนา และวิทยาศาสตร์แล้ว ก็จะพบว่า พระพุทธศาสนานั้น มีหลักเกณฑ์วิธีการแบบวิทยาศาสตร์หรือพูดให้ถูกต้องคือวิทยาศาสตร์ มีหลักเกณฑ์และวิธีการเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา ซึ่งข้อนี้ท่าน **อาจารย์สุชีพ ปุณฺณานุกาภ** ได้รวบรวมหลักการที่ตรงกันระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ไว้เป็นข้อ ๆ ในหนังสือที่ชื่อว่า **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้**

๑. ทางพระพุทธศาสนาสอนไม่ให้เชื่ออะไรอย่างงมงาย แต่ให้เชื่ออย่างมีเหตุผล มีการพิสูจน์ทดสอบแล้วจึงเชื่อ วิทยาศาสตร์ก็สอนไม่ให้เชื่ออะไรอย่างงมงาย ต้องมีการพิสูจน์ สังเกต ทดลองเช่นเดียวกัน

๒. ทางพระพุทธศาสนาสอนว่า ผลทุกอย่างย่อมมาจากเหตุ ไม่ใช่เกิดขึ้นลอย ๆ หรือบังเอิญ การที่โทษว่า บังเอิญเพราะยังหาสาเหตุไม่พบต่างหาก พระพุทธศาสนาจึงไม่สอนชัดไปที่เทวดา หรือพระเจ้า ว่าเป็นผู้บันดาล แต่ชี้ไปที่การกระทำของแต่ละบุคคลว่าเป็นเครื่องทำให้ดีให้ชั่ว ทางวิทยาศาสตร์ก็เชื่อว่า ผลทุกอย่างย่อมมาจากเหตุ ไม่ใช่เกิดขึ้นลอย ๆ หรือบังเอิญ หรือเพราะอำนาจบันดาลทั้งหลาย การค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์เป็นการค้นคว้าโดยสาวไปหาเหตุบ้าง ค้นเหตุแล้วสาวไปหาผลบ้าง

๓. ทางพระพุทธศาสนาสอนไม่ให้เชื่อหรือติดในโชคชะตาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งบูชาความจริงก็สอนไม่ให้เชื่อถือหรือติดในโชคชะตาต่าง ๆ เช่นกัน คือสอนอย่างตรงไปตรงมา

๔. ทางพระพุทธศาสนาสอนให้เข้าใจลักษณะ ๓ ประการ แห่งสิ่งทั้งหลาย คือไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ ไม่เป็นแก่นสาร ตัวตน เพื่อไม่ให้ติด ไม่ให้ยึด วิทยาศาสตร์ทางกายภาพและชีวภาพ ก็สอนให้เข้าใจถึงกฎเกณฑ์แห่งความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย และเมื่อวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ลงไปแล้ว ไม่ว่าจะป็นวัตถุหรือสิ่งมีชีวิตก็ไม่มีแก่นสารตัวตนอะไร ประกอบขึ้นหรือรวมขึ้นจาก ปริมาณของธาตุต่าง ๆ นั้น เมื่อวิเคราะห์ไปในถึงที่สุดแล้ว ลงสุด ท้ายก็เป็นพลังงานซึ่งไม่ใช่ตัวตนอะไรเลย การทำระเบิดปรมาณู ก็คือการแยกปรมาณูเพื่อให้เกิดพลังงานนั่นเอง

๕. ทางพระพุทธศาสนาสอนว่า ผลซึ่งเกิดจากเหตุอันหนึ่งแล้ว อาจจะเป็นเหตุของผลอันอื่นต่อไปอีกได้เช่นการแสดงเรื่องวิฏฐะคือวน ๓ ได้แยกกิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม กรรมเป็นเหตุให้เกิดวิบาก วิบากเป็นเหตุให้เกิดกิเลส กิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม จะหมุนวนกันอยู่อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุดตราบโอบที่เหตุปัจจัยเหล่านี้ไม่ถูกทำลายไป หรือทฤษฎีปัจจัยการที่ว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารซึ่งเป็นผลนั้นเองเป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ และวิญญาณซึ่งเป็นผลนั้นเอง เป็นเหตุให้เกิดนามรูป และนามรูปซึ่งเป็นผลนั้นเองก่อให้เกิดเป็นอายตนะ และอายตนะเองซึ่งเป็นผลก็จะทำหน้าที่เป็นเหตุก่อให้เกิดผัสสะเป็นต้น

ทางวิทยาศาสตร์ก็สอนถึงความมีเหตุผลเกี่ยวโยงกัน เช่นเมล็ดพืชเป็นเหตุให้เกิดต้นไม้ ต้นไม้เป็นเหตุให้เกิดเมล็ดพืช หรือในการหาเหตุผลทางตักกศาสตร์ที่เรียกว่า กระบวนการหาเหตุผลแบบลูกโซ่สืบต่อกันเป็นทอดๆ ซึ่งเข้าลักษณะปรัชญาในทางพระพุทธศาสนา

๖. พระพุทธศาสนาสอนว่าร่างกายของมนุษย์ที่รวมกันเป็นก้อนเป็นกองนั้น อาจแยกออกเป็นธาตุ ๔ คือลักษณะที่เห็นได้ง่าย ๆ ๔ อย่าง คือแข็งแข็งเป็นดิน เอบอบเป็นน้ำ อบอุ่นหรือร้อนเป็นไฟ พัดไปมาเป็นลม เพื่อสอนไม่ให้ยึดถืออะไรมากนัก

ทางวิทยาศาสตร์ก็ว่าร่างกายของมนุษย์ประกอบขึ้นด้วยธาตุต่าง ๆ มากมายหลายชนิด เป็นแต่วิธีกำหนดธาตุและทางวิทยาศาสตร์กำหนดประเภทด้วยจำนวนของปรมาณูไฟฟ้าหรือโปรตรอน อิเลคตรอน และนิวตรอน ใน ๑ ปริมาณของ

ธาตุอันมีส่วนประกอบไม่เหมือนกัน มีน้ำหนักต่างกัน เช่น ระหว่างธาตุตะกั่ว ทองแดง กับทองคำ ตะกั่วหนึ่งปรมานูมีจำนวนปรมานูไฟฟ้า ๘๒ มีน้ำหนัก ๒๐๗.๒๑ เท่ากับของไฮโดรเจน ทองแดงหนึ่งปรมานู มีจำนวนปรมานูไฟฟ้า ๒๙ มีน้ำหนัก ๖๓.๕๔ เท่าของไฮโดรเจน ทองคำหนึ่งปรมานูมีจำนวนปรมานูไฟฟ้า ๗๙ มีน้ำหนัก ๑๙๗.๒ เท่าของไฮโดรเจน

๗. พระพุทธศาสนากล่าวถึงดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และโลกที่มีมนุษย์อยู่ว่ามีใช้มีเพียงเท่าที่มองเห็นด้วยตาจากโลกเราที่ยังมีโลกที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่อีกมากมาย ดาราศาสตร์ก็กล่าวว่าดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดาวเคราะห์แบบโลกของเราที่อาจมองเห็นได้จากกล้องโทรทรรศน์นั้นมีจำนวนมาก หลักฐานทางพระพุทธศาสนาเรื่องนี้ปรากฏในสังขารูปปัติสูตร พระสุตตันตปิฎกเล่ม ๑๔ หน้า ๒๒๑ และพระสุตตันตปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า ๒๙๑-๒๙๓ พระพุทธศาสนากล่าวถึงกฎธรรมชาติของการดึงดูดว่าน้ำตกจากที่สูงย่อมไหลลงสู่ที่ต่ำ - ที่นี้กล่าวถึงเรื่องของจิตใจ พระพุทธศาสนาแสดงว่า มีจิตที่ถูกกระแสโลกดึงดูดให้ไหลไปตามโลก ซึ่งเรียกว่าโลกียจิต และจิตที่สูงเหนือโลกหรือข้ามพ้นโลก ต้องมีวิธีการอบรมฝึกหัด จิตที่สูงข้ามพ้นกระแสโลกนี้เรียกว่าโลกุตระจิต วิทยาศาสตร์กายภาพแสดงน้ำย่อมไหลลงสู่ที่ต่ำ แต่น้ำอาจไหลขึ้นสู่ที่สูงได้ ถ้ามีแรงดูดหรือแรงผลักดัน ยิ่งกว่านั้นโดยอาศัยความร้อน น้ำกลายเป็นไอลอยขึ้นสู่ที่สูงกลายเป็นเมฆได้ในวิทยาศาสตร์ชีวภาพวิชาจิตวิทยา มีการแสดงถึง

๑๒๒

การยกโลเมนให้สูงกว่าสิ่งเร้า ซึ่งพูดง่าย ๆ ก็คือยกระดับจิตใจให้สูงกว่าอำนาจฝ่ายตัวเอง

ลีลาแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงลีลาแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ ทำให้เราได้มีโอกาสพิจารณาถึงการสอนอย่างมีเหตุผลและเป็นวิทยาศาสตร์ในตัวของพระพุทธศาสนาเป็นข้อ ๆ ไป คือ

๑. ทฤษฎีเรื่องทำอย่างไรจึงจะหลุดพ้นจากทุกข์ซึ่งใช้คำว่าของจริง อันประเสริฐ ของจริงอย่างแท้จริง คืออริยสัจของพระพุทธศาสนามีลักษณะลีลา เป็นวิทยาศาสตร์โดยสมบูรณ์ คือ

๑.๑ แสดงผล คือความทุกข์ว่าได้แก่อะไร

๑.๒ แสดงเหตุ คือความทะยานอยากว่า ทำให้เกิดทุกข์

๑.๓ แสดงผล คือ ความดับทุกข์ว่าได้แก่ดับความทะยานอยากได้

๑.๔ แสดงเหตุ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ที่เรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

คุณลักษณะพิเศษในการแสดงของอริยสัจที่มีลีลาเป็นวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง ก็คือคำสรุปที่ว่า ตราบใดพระองค์ยังมีได้ปฏิบัติให้เห็นจริงในอริยสัจ ๔ ประการนี้ ตราบนั้นพระองค์ก็ยังไม่ประกาศพระองค์ว่าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อันแสดงว่าทฤษฎีอริยสัจไม่ใช่ทฤษฎีเฉย ๆ เป็นภาคปฏิบัติที่ได้ประจักษ์ผลมาแล้วด้วย ฉะนั้นการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง

อริยสัจในพระธรรมเทศนาครั้งแรกของพระองค์จึงเป็นการเริ่มต้นศักราชวิทยาศาสตร์ทางจิตใจ

๒. คำสอนเรื่องทางสายกลาง ซึ่งไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป เป็นการไม่ตกอยู่ในฝ่ายที่ สุดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ดี คำสอนเรื่องมัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือความพอเหมาะพอควรก็ดี มีลีลาเป็นวิทยาศาสตร์ ก็เพราะในทางวิทยาศาสตร์เองถึงกับมีเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อเป็นมาตรวัดความพอเหมาะพอดี เช่นวัดอุณหภูมิ วัดความเร็ว วัดความชื้น วัดกระแสไฟฟ้า และวัดความดันของไอน้ำ เป็นต้น เพราะความพอเหมาะพอดีย่อมเป็นเครื่องกันความผิดพลาดทั้งหลายได้เป็นอย่างดี

๓. คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท ซึ่งแบ่งเป็นเหตุผลสายเกิดส่วนหนึ่ง เหตุผลสายดับส่วนหนึ่งมองในแง่เกิดก็เป็นเหตุผลส่งต่อ ๆ กันไป การให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ตลอดสาย มองในแง่ดับก็เป็นเหตุผลส่งต่อ ๆ กันให้ดับสิ่งต่าง ๆ ตลอดสาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงอวิชา ความไม่รู้จักความจริงที่จะเป็นเหตุเกิดทุกข์ไว้ว่า เป็นรากเหง้าฝ่ายเวียนว่ายตายเกิด และแสดงถึงอวิชาตัวเดียวกันนั้นแหละ ว่าถ้าดับเสียได้ คือแก้ให้เป็น รู้ความจริงที่จะเป็นเหตุพ้นทุกข์ได้ ก็เป็นเหตุ ดับเหตุให้ดับเรื่องเวียนว่ายตายเกิดต่อไปเป็นทอด ๆ การแสดงอย่างนี้มีลีลาเป็นวิทยาศาสตร์ ดังได้กล่าวไว้แล้ว

จากการที่พระพุทธศาสนามีคุณลักษณะพิเศษที่มีคำสอนอันเป็นวิทยาศาสตร์ไม่เชื่ออย่างงมงาย นิยมให้มีการค้นคว้าพิสูจน์ทดลองนั้นย่อมแสดงว่า พระพุทธศาสนาได้ให้แนวทางวิทยาศาสตร์มาก่อนที่วิทยาศาสตร์ของโลกจะเกิดเป็นเนื้อเป็นตัวขึ้น

ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ย่อมทราบดีว่านักวิทยาศาสตร์
ได้ถูกทางการศาสนาจับมาเผาไฟ เพราะความเชื่อไม่ลงรอยกัน
มากต่อมาก แต่ประวัติศาสตร์การบีบบังคับความเชื่อเช่นนั้นไม่มีใน
พระพุทธศาสนา แม้ความคิดเรื่องสร้างโลก ทางพระพุทธศาสนา
จะไม่ได้สอนไว้ให้เชื่ออย่างที่บางศาสนาถือเป็นหัวใจของศาสนา
ที่จะต้องให้มนุษย์เชื่อเรื่องของพระเจ้าสร้างโลกก็ตาม แต่ในทาง
พระพุทธศาสนาก็สอนไว้เป็นกลาง ๆ ว่าสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งทั้ง
หลาย ย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัย คำว่าปัจจัยในที่นี้เป็นคำกลาง ๆ
นักวิทยาศาสตร์สาขาดาราศาสตร์เชื่อว่าหมอกเพลิงเป็นต้นเหตุให้
เกิดดวงอาทิตย์ ดวงอาทิตย์เป็นเหตุให้เกิดโลก โลกดาวเคราะห์
เป็นเหตุให้เกิดดวงจันทร์ ซึ่งเป็นการขัดกับบางศาสนา แต่ไม่ขัด
กับหลักเหตุปัจจัย

เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาถ้าสนใจวิทยาศาสตร์
ก็จะทำให้ศึกษาเปรียบเทียบได้ดียิ่งขึ้น

จากหลักที่ยกมานี้เป็นการชี้ให้เห็นว่า เมื่อวิทยาศาสตร์
ก้าวหน้าขึ้นไปมากเท่าไร พระพุทธศาสนาจะเด่นขึ้นเท่านั้น
คนยิ่งให้การศึกษาศนใจวิทยาศาสตร์มากขึ้นเท่าไร ถ้าหากว่า
เขาหันมาศึกษาค้นคว้าในทางพระพุทธศาสนาเขาก็จะพบความ
จริงว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีความเป็นวิทยา-
ศาสตร์มาตั้งแต่ต้น ก่อนที่วิทยาศาสตร์ที่เขาศึกษาค้นคว้ากัน
อยู่จะอุบัติเกิดขึ้นในโลก ข้อนี้นักปราชญ์ทางโลกตะวันตก ซึ่งได้
ศึกษาค้นคว้าทั้งด้านวิทยาศาสตร์และพระพุทธศาสนาได้ลงความ
เห็นว่า

วิชาวิทยาศาสตร์ทางโลก เป็นวิทยาศาสตร์ทางฝ่ายวัตถุ ส่วนพระพุทธศาสนา เป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตใจ

และท่านยังได้กล่าวว่า

พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายหลักทั่วไปแห่งจิตใจ ในฐานะเป็นมูลฐานแห่งคำสอนของพระองค์ ส่วนโลกทางวัตถุเป็นเขตแดนของนักวิทยาศาสตร์ในสมัยปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างโลกทางจิตกับทางวัตถุทั้งสองเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหา กับสิ่งที่สะท้อนไปจากเนื้อหา ผู้ศึกษาสิ่งหนึ่งโดยอุปมาน คือเปรียบเทียบและโดยอนุมาน คือคาดจากเหตุผล ย่อมได้รับความรู้ถึงอีกสิ่งหนึ่งด้วย เพราะฉะนั้น เพราะทั้งพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์มีรากฐานอยู่บนกาลวิเคราะห์ปรากฏการณ์ แนวทางของตนเองตามลำดับ ในการสรุปผล จึงมีสภาพอันเข้ากันได้ วิทยาศาสตร์แปลว่าความรู้ และพระพุทธเจ้าก็ทรงสั่งสอนว่าความรู้ธรรมต้องได้มาจากการวิเคราะห์ทดลองและหาเหตุผล เช่นเดียวกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ไม่ใช่ความเชื่ออย่างงมงาย เป็นลัทธิศาสนา หรือโดยความเชื่อที่ไม่ใช่เหตุผล กล่าวโดยย่อ พุทธศาสนิกชนจึงถือว่าเป็นนักวิทยาศาสตร์ทางวิญญาณหรือทางจิตใจอยู่แล้ว

ข้อที่นำศึกษาสำเนียงไว้เป็นพิเศษ คือแม้พระพุทธศาสนาจะมีหลักเกณฑ์และวิธีการเป็นวิทยาศาสตร์ จนถึงกับคำสั่งสอนส่วนมากในพระพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ก็ตาม แต่วิชาทางวิทยาศาสตร์นั้น ยิ่งศึกษาค้นคว้ามากขึ้นเท่าไร ผู้ศึกษาค้นคว้า

จะรู้จักตนเองน้อยลง แต่รู้จักสิ่งทีนอกตัวเพิ่มขึ้น ดังนั้น พัฒนาการ
ของวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าขึ้นไปจนถึงออกไปนอกโลก ไป
เหยียบดวงจันทร์ส่งยานอวกาศไปลงบนดาวพระเคราะห์หลาย
ดวงแล้วก็ตาม แต่ว่านักวิทยาศาสตร์เหล่านั้น ยังไม่สามารถแก้
ปัญหาในชีวิตของตนเองได้ ประเทศมหาอำนาจที่มีความเจริญ
รุ่งเรืองทางวิทยาศาสตร์ ยังมีการสะสมอาวุธมหาประลัย ซึ่งเป็น
ผลิตผลทางวิทยาศาสตร์ มาเพื่อเข่นฆ่าทำลายล้างโลก ล้างเพื่อน
ร่วมโลกด้วยกัน จึงเป็นการแสดงให้เห็นด้วยว่า ในยุคของ
วิทยาศาสตร์ก้าวหน้านั้น ความเสี่ยงในชีวิตของมนุษย์ในโลก
ของมนุษยชาติยิ่งมากขึ้น และทำให้โอกาสที่ควรจะใช้ไปเพื่อแก้
ปัญหาให้แก่ตนเอง ครอบครัวที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ จะห่างออกไป
คนจะหาความสะดวกสบายจากผลิตผลทางวิทยาศาสตร์ได้
แต่สิ่งที่วิทยาศาสตร์ให้ไม่ได้ คือการละความชั่วที่มีอยู่ภายใน
จิตใจ อันมีผลกระทบในการทำลายล้าง สร้างความเดือดร้อนให้
เกิดขึ้นทั้งแก่ตนและแก่บุคคลอื่น

แต่หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น ยังมีการศึกษา
ค้นคว้าประพฤติปฏิบัติมากขึ้นเท่าไร คนจะเข้าใจตนเอง รู้จัก
ตนเองมากยิ่งขึ้น จะแก้ปัญหาให้แก่ตนเองแก่ครอบครัว แก่สังคม
ที่ตนเป็นสมาชิกได้มากขึ้น อาจจะไม่ได้รับความสะดวกในการ
มากกว่าไป จากที่หนึ่งไปสู่ที่หนึ่ง แต่จะมีความสุขมากยิ่งขึ้น
จนสามารถขจัดปัดเป่า ลดละบันเทาความทุกข์ที่บังเกิดขึ้นใน
ชีวิตของตนโดยมีเป้าหมายที่กิเลสหมดไปอย่างสิ้นเชิง ซึ่งหมาย
ความว่าความทุกข์ก็ดับไปอย่างสิ้นเชิง เพราะธรรมะเกิดขึ้น

อย่างเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ บริบูรณ์ ซึ่งหมายความว่า ความสุข
ที่สมบูรณ์ก็จะบังเกิดขึ้น จุดหมายในการดำรงชีวิตของบุคคล
อยู่ที่การหลีกเลี่ยงความทุกข์ เพื่อสัมผัสความสุขในขั้นนั้น ๆ
วิทยาศาสตร์อาจจะให้ความสะดวก ความสบายได้ แต่วิทยา-
ศาสตร์จะให้ความสุขใจ ซึ่งเกิดขึ้นจากความสงบระงับดับไป
แห่งกิเลสไม่ได้ ชีวิตของบุคคล มีช่วงระยะเวลาที่อยู่ในโลก
สั้นนัก เมื่อถึงคราวจะต้องเลือกระหว่างความสะดวกสบายจาก
ผลิตผลของวิทยาศาสตร์ กับความสุข ความสงบจากเพลิงกิเลส
และเพลิงทุกข์ที่เผาดวงใจ ตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา
ผู้มีปัญญาจะต้องพิจารณาเลือกเฟ้น และให้ความสำคัญ
แก่การลดละบันเทิงความรุนแรงของกระแสกิเลสมากกว่าที่จะ
เพลิดเพลินระเริงหลงอยู่กับผลิตผลทางวิทยาศาสตร์ และใน
ขณะเดียวกัน ถ้าหากว่าบุคคลเหล่านั้นสามารถพัฒนาจิตใจ
ของตนให้อยู่สูงเหนืออำนาจของกิเลสและอำนาจของอารมณ์
ได้มากขึ้น ผลิตผลทางวิทยาศาสตร์ที่เขาเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมผัส
ก็จะถูกใช้ไปในแนวที่มีลักษณะสร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น แทนที่
คนจะผลิตอาวุธมหาประลัย มาเช่นฆ่าทำลายล้างกัน ในขณะที่
เพื่อนร่วมโลกเป็นอันมาก กำลังอดอยาก ยากจนขัดสน ขาด
อาหารอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของโลกหลายร้อยล้าน คนที่เข้าถึง
หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา และมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์
จะใช้ความรู้ ความสามารถของตนในทางวิทยาศาสตร์ ผลิตผล
งานที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแล้วอำนวยความสะดวกให้แก่โลก
มากขึ้น ความวิตกกังวล ความห่วงใยในภยันตรายต่าง ๆ ที่

กำลังวิตกกังวลกันอยู่ ก็จะบรรเทาเบาบางลงไป ผู้ฉลาดจึงควรมองวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือในการบำบัดทุกข์ ในการขจัดอุปสรรคอันตรายในการดำรงชีวิต ของผู้ที่ได้พัฒนาจิตใจ ในระดับที่อย่างน้อยที่สุดจะไม่ใช้ผลิตผลทางวิทยาศาสตร์ของตนไปในทางทำลายล้างแต่ให้ใช้ผลิตผลทางวิทยาศาสตร์ของตนไปในทางสร้างสรรค์พัฒนา ส่งเสริมความเจริญก้าวหน้า ในด้านที่อยู่อาศัย ด้านปัจจัย ๔ และในด้านความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต ถ้าคิดได้แบบนี้ และใช้กันได้อย่างนี้ ผลประโยชน์ที่บุคคลจะพึงได้จากศาสนาและวิทยาศาสตร์ก็จะเป็นปัจจัยสนับสนุนซึ่งกันและกัน ผลิตผลทางวิทยาศาสตร์ที่ถูกควบคุมไว้ด้วยหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะถูกนำมาใช้ช่วยเหลือประชาชนมากกว่า ที่จะใช้ไปในทางเป็นพิษเป็นภัยอย่างที่มีความรู้สึกกันอยู่ และเมื่อโอกาสอันมาถึงสภาพวฤกระเจิงที่มีอยู่ภายในสังคม ความสับสนในด้านความคิดจิตใจ จนเกิดอาการเซื่องซึมหงอยเหงา เศร้า เก็บกดภายในใจ ตลอดถึงอาการทางจิตประสาทก็จะผ่อนคลายบรรเทาเบาบางลงไปได้โดยลำดับ ดังนั้นจึงควรที่จะใช้ศาสนาเป็นตัวควบคุมวิทยาศาสตร์ เพื่อใช้วิทยาศาสตร์ไปในทางที่เป็นคุณ แทนที่จะมีความเสี่ยงสูงอย่างที่เป็นอยู่ภายในปัจจุบันนี้

หลักธรรมที่พุทธศาสนิกชน พึงปฏิบัติต่อพระรัตนตรัย

การปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนต่อพระรัตนตรัยนั้น ควรจะเริ่มต้นด้วยการประกาศตนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกการประกาศตนถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกนั้น ในอรรถกถาสามัญญผลสูตรท่านได้แสดงเอาไว้เป็น ๔ ระดับด้วยกัน คือ

๑. ถึงพระรัตนตรัย ด้วยการเคารพกราบไหว้ คือแสดงความเคารพนบถน้อมต่อพระรัตนตรัย... เช่น... พระพุทธรูปปฏิมา พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งจะต้องแสดงออกมาทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา

๒. ถึงพระรัตนตรัย ด้วยการถวายเป็นศิษย์ ศึกษาประพฤติปฏิบัติตามหลักของพระรัตนตรัยซึ่งในการศึกษาปฏิบัติ ตามหลักของพระรัตนตรัยนั้น มีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน เพราะเมื่อเรากล่าวถึงการปฏิบัติโดยสรุปแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นพุทธบริษัท กลุ่มใดก็ตาม ก็คงปฏิบัติตามหลักของพระสังฆคฺคุณ ๔ ข้อแรก

คือ เป็นผู้ปฏิบัติดี เป็นผู้ปฏิบัติตรง เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม และปฏิบัติสมควร

ในการปฏิบัติทั้ง ๔ ประการนั้น ก็คือการปฏิบัติตามพระธรรม คำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า และเมื่อปฏิบัติแล้ว ผลจากการปฏิบัติก็就会有ความเปลี่ยนแปลงภายในจิตของบุคคลผู้นั้น คือปัญญาความรอบรู้ก็จะเพิ่มขึ้น กิเลสประเภทต่าง ๆ ก็จะเบาบางลงไป ใจของเขาก็จะมองโลกด้วยความเมตตากรุณาสูงขึ้น ก็หมายถึงการได้สัมผัสคุณของพระพุทธเจ้า คือพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณและพระมหากรุณาคุณในระดับหนึ่ง

๓. การถึงพระรัตนตรัย กว้ยการยกย่องคุณพระรัตนตรัยไว้ในเบื้องต้น

หมายถึงการดำรงชีวิตของบุคคลที่มีความเคารพหนักแน่นในพระรัตนตรัย ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตามจะต้องรำลึกถึงพระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้น แม้แต่การวินิจฉัยถูกผิดในการพูด ความคิดและการกระทำของตน เมื่อเทียบเคียงกับหลักของศาสนธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้ การกระทำอันใดที่ไม่ตรงกับหลักซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ก็เพียรพยายามงดเว้นการใดที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ แม้คนบางกลุ่ม จะไม่เห็นด้วยหรืออาจจะค่อนข้างตำหนิในทำนองเป็นคนแก่เป็นคนเขยหรือคนล้าสมัยก็ตาม ก็จะไม่ใส่ใจถึงถ้อยคำของคนเหล่านั้น เพราะหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่ว่า

**บุคคลไม่ควรใส่ใจถึงถ้อยคำไร้สาระของบุคคลทั้งหลาย
สิ่งที่ทำแล้วและไม่ได้ทำของบุคคลเหล่านั้น แต่ให้ตรวจสอบ
ถึงสิ่งที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำของตนเท่านั้น**

**๔. การถึงพระรัตนตรัย ด้วยการมอบกายถวายชีวิตต่อ
พระรัตนตรัยจริง ๆ อย่างบททำวัตรเย็นที่มีสวดสาธยายกันใน
ปัจจุบัน โดยใช้คำว่า**

**พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นนายของข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าเป็นผู้รับใช้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในตอน
หนึ่งที่ว่า**

**ข้าพเจ้าขอมอบกายถวายชีวิตพร้อมทั้งสรีระแก่พระพุทธ
เจ้า พระธรรม พระสงฆ์**

**ไม่ใช่เป็นการพูดการสวดเพียงอย่างเดียว แต่ต้องแสดงออก
ให้ปรากฏว่า**

**๑. ศรัทธาตนมีความศรัทธามั่นคงต่อพระรัตนตรัยจริง ๆ แม้
จะถูกกล่อ ถูกจ้างด้วยผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ทำตนเป็น
ปฏิปักษ์ต่อพระรัตนตรัยก็ไม่ยอมกระทำ จนถึงกับพร้อมที่จะเสีย
สละชีวิตของตนเพื่อพระรัตนตรัย ในการปฏิบัติตนของผู้ที่เป็น
พุทธศาสนิกชนก็คงต้องเดินไปตามหลักที่เป็นพุทธศาสนิกชน
ระดับเป้าหมาย คือการเพิ่มพูนศรัทธาให้บังเกิดขึ้นต่อพระรัตนตรัย
ให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น คือเชื่อมั่นในพระคุณของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓
ประการ ที่สวดสาธยายกันว่า**

แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอรหันต์, ตรีสรูตี ตรีสรูบอบด้วยพระองค์เอง, ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและ จรรยา, ผู้เสด็จไปดีแล้ว, เป็นผู้รู้แจ้งโลก, เป็นสารดีผู้ฝึกบุรุษ อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีสารดีอื่นจะยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย, เป็นผู้รู้เป็นผู้ค้ำ เป็นผู้เบิกบาน, เป็นผู้ จำแนกธรรมหรือเป็นผู้มีโชค, ดังนี้

๒. เป็นผู้มึศีล ตามสมควรแก่ฐานะของตน ใช้ความ เพียรพยายามในการที่จะรักษาศีลของตนให้มีความบริสุทธิ์หมดจด มากยิ่งขึ้น อย่างที่ท่านแสดงไว้ในตอนท้ายของศีลว่า เพราะเหตุ นั้นขอท่านทั้งหลายจงชำระศีลของตนให้หมดจด

๓. เชื่อกฎของกรรม ตามที่สวดสาธยายกันว่า คนเรามี กรรมเป็นของ ๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรม เป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยใครทำ กรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของ กรรมนั้น แม้บางครั้งได้รับผลเป็นความทุกข์ ความเดือดร้อน ทั้ง ๆ ที่ตนกระทำความดีอยู่ ก็จะไม่เกิดความไขว่ไขว่ในกฎของ กรรม จนไปยอมรับแนวความคิดที่เป็นทฎาษิตว่า ทำดีได้ดีมี ที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป แต่ก็พร้อมที่จะมองกระบวนการของ กรรม ในแง่กรรมซึ่งเป็นอดีต มาให้ผล กฎของความจริงมีอยู่ว่า

เป็นไปไม่ได้ซึ่งคนที่ทำความดีแล้ว จะรับความทุกข์ ความ เดือดร้อนเพราะการกระทำดีของตน บางครั้งเราก็ทำความดีอยู่

แต่ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน แต่เราไม่ทราบสาเหตุ พร้อมที่จะทำใจยอมรับว่า เป็นกรรมในอดีตมาให้ผล

เมื่อพบเห็นบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ทำความชั่วเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลทั้งหลาย แต่กลับมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าก็เข้าใจว่านั่นไม่ใช่ผลของการกระทำชั่ว แต่เป็นผลของกิริยา คือการกระทำ อาจจะเป็นผลของอดีตกรรมที่ดี ๆ กำลังให้ผลแก่บุคคลผู้นั้นอยู่ แต่ยามใดที่การทำชั่วให้ผล ความเดือดร้อนจะปรากฏแน่นอนเป็นต้น

๔. ไม่แสวงหาเขตบุญและไม่กระทำสิ่งที่เรียกว่าบุญ นอกคำสอนของพระพุทธศาสนา

๕. ทำอุปการะต่อพระพุทธศาสนาคนอื่น ไม่ว่าจะเป็นการบำเพ็ญทานการปฏิบัติตามคำสอนก็ตาม จะให้ความสำคัญแก่หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นประการสำคัญ สำหรับการปฏิบัติตนต่อเพื่อนพุทธบริษัทด้วยกัน ก็ปฏิบัติตามหลักของทศ ๖ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในกรณีที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา ก็แสดงออกซึ่งเมตตาต่อภิกษุสามเณรด้วยทางกาย จะทำอะไรทางกายก็กระทำด้วยเมตตา จะพูดอะไรกับท่านจะพูดถึงท่านก็พูดกันด้วยเมตตา จะคิดอะไรเกี่ยวกับพระสงฆ์ก็คิดด้วยเมตตา พร้อมทั้งจะบำรุงด้วยจตุปัจจัยตามกำลังทรัพย์หรือกำลังศรัทธาของตน เมื่อท่านมาสู่บ้านของตนก็พร้อมที่จะต้อนรับด้วยความชื่นชมยินดี

ฝ่ายพุทธศาสนิกชนที่เป็นภิกษุสามเณร พระพุทธเจ้าก็ทรง
สอนให้ปฏิบัติตามหลักอีก ๖ ประการ คือ

๑. ห้ามปรามแนะนำไม่ให้ชาวบ้านทำความชั่ว
๒. ชี้แจงแนะนำพรา้สอนให้ประพฤติปฏิบัติความดี
๓. สงเคราะห์ชาวบ้านด้วยน้ำใจอันงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่เขายังไม่เคยฟัง
๕. พยายามอธิบายสิ่งเคยฟังแล้วให้เกิดความเข้าใจ ชัดเจน
แจ่มแจ้ง

๖. บอกรทางสุข ทางเจริญ หรือทางสวรรค์ให้
ด้วยการปฏิบัติเพียงเท่านั้น ก็เชื่อว่าเป็นการปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่งปฏิบัติตามธรรม และน้อมนำผู้
ประพฤติปฏิบัติให้สามารถสัมผัสคุณของพระรัตนตรัยได้สูงขึ้น
เมื่อนั้นสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล อันอำนวยความสะดวกสุขให้ก็จะเกิด
เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นในชีวิตของบุคคลเหล่านั้นซึ่งก็เป็นไปตามหลักที่ว่า

**พระธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่มใหญ่
ป้องกันคนไม่ให้เปียกฝนในเวลาที่ฝนตก ฉะนั้น**

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ถ้าสมัยจริงหรือไม่

คำว่าถ้าสมัยนั้นเขาใช้กับสิ่งที่มีคำว่าทันสมัยแต่หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นสัจธรรม เป็นกฎเกณฑ์ที่มีอยู่เป็นอยู่โดยธรรมชาติธรรมดา เพราะเป็นการแสดงความจริงของโลกที่ไม่มีความเป็นอย่างอื่นไปได้ ดังนั้นจึงไม่มีคำว่าถ้าสมัยและไม่มีคำว่าทันสมัย เพราะไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลาที่ชาวโลกกำหนด ข้อนี้ขอให้มองคำสอนพระพุทธศาสนาในรูปโครงสร้างหลัก คืออริยสัจทั้ง ๔ ประการ

๑. ทุกขสัจ เป็นการแสดงความจริงตามธรรมชาติของชีวิต ที่เกิดมาแล้วต้องแก่ต้องตายไป ในช่วงจากเกิดถึงตายนั้น คนก็ประสบความทุกข์นานาชนิด ในชีวิตของแต่ละบุคคล จะมีความโศก ความร่ำไร รำพัน ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ การต้องอยู่ร่วมกับคนที่เราไม่ชอบ คนที่เราชอบพลัดพรากจากไป ต้องการอะไรก็ไม่ได้สิ่งนั้นตามที่ต้องการ แต่กลับ

ได้สิ่งที่เราไม่ต้องการ จนบางครั้งเหี่ยวแห้งใจ ความทุกข์ใจที่เกิดขึ้น ในชีวิตของคนทุกข์ทุกสมัยจะเป็นเช่นนี้ เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย ไม่มีใครที่จะหลีกเลี่ยงกฎเหล่านี้ไปได้

๒. สมุทัยสัง ที่จะมีผลเป็นความทุกข์แก่บุคคลเหล่านั้น มันก็เป็นอย่างนั้น เช่น ตัณหาทั้ง ๓ ประการ

กามตัณหา อากาโรที่จิตตั้งนรณะเยอทะยานอยากในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ที่ใจของบุคคลกำหนดว่า น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ

ภวตัณหา ความอยากมีอยากเป็นในฐานะตำแหน่งชั้นยศต่าง ๆ

วิภวตัณหา ความไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น ในฐานะชั้นยศตำแหน่งเหล่านั้น ตลอดถึงต้องการจะให้ขาดสูญไป ทำลายไป จะเห็นว่าตัณหาเหล่านี้เกิดขึ้นภายในใจของบุคคลใดก็ตาม ในยุคใดสมัยใดก็ตาม ก็จะแสดงอาการออกไปในรูปที่ก่อให้เกิดความมีความเป็นที่ต่อเนื่องกันไป คืออยากได้นี้ อยากได้นั้น อยากได้โน้น จะไม่หยุดอยู่กับที่ และจิตใจของบุคคลที่ประกอบด้วยตัณหาก็น่าจะมีความเพิลิตเพิลินอยู่ในอารมณ์เหล่านั้นทั้งในช่วงที่คิดถึง ในช่วงของการแสวงหา ในช่วงของการได้มา ช่วงของการครอบครอง มีการเฉลิมฉลองด้วยความชื่นชมยินดี นาน ๆ เข้าก็เกิดเบื่อหน่าย อยากจะมีความเปลี่ยนแปลงก็กลายเป็นวิภวตัณหา จิตใจของบุคคลจะเพิลิตเพิลินมากยิ่งขึ้นในสิ่งนั้น จะเป็นเช่นนี้ตลอดไป หรือดูตัวอย่างอกุศลที่เป็นรูปธรรม เช่นทรงแสง

ว่าอบายมุขเป็นทางแห่งความเสื่อม ความเป็นนักเลงหญิง นักเลงสุรา เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านทำการงาน เกี่ยวกลางคืน ดิ้นการเล่นต่าง ๆ ก่อนพระพุทธเจ้าทรงสอน มันก็เป็นทางเสื่อม ในสมัยพุทธกาลใครตกอยู่ในหลุมบ่อของอบายมุข ก็เป็นทางเสื่อม ในปัจจุบัน ความเสื่อมที่เกิดขึ้นในชีวิตของคน โดยเฉพาะสังคมไทยส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องของอบายมุข นี่ก็คือความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลง เหมือนกับไฟยุคใดสมัยใดก็ร้อน น้ำยุคใดสมัยใดก็เย็น มันเป็นกฎของธรรมชาติอย่างหนึ่ง

๓. **นิโรธ** ความดับทุกข์ ได้แก่การดับตัณหาเสียได้ การลดตัณหาออกไปจากใจได้ การถ่ายถอนผ่อนคลายความรุนแรงของกิเลสออกไปได้ หรือจิตหลุดพ้นจากตัณหาจากอำนาจกิเลสได้ในยามใดก็ตาม บุคคลจะรับความสุขในขณะนั้น อย่างน้อยก็ในแต่ละขณะ ฉะนั้น ความสุขเหล่านี้ถ้าใครสงบกิเลสได้ก็ได้รับความสุขเหมือนกัน สงบได้ในชั้นเดียวกันก็จะสัมผัสความสุขในระดับเดียวกัน จนถึงเป็นพระอรหันต์ในชั้นนั้น ๆ เมื่อเป็นแล้วมันก็จะกิเลสได้เท่ากัน

๔. **มรรคัสถ** คำสอนที่ทรงสอนให้ประพฤติปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ใครก็ตามปฏิบัติตามองค์อริยมรรคทั้ง ๘ ประการก็จะได้รับผลเป็นความสุข ความเจริญ ความก้าวหน้าข้อนี้ยกตัวอย่างเช่น บุคคลงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ การประพฤติผิดในทางประเวณี งดเว้นจากวจีหุจริตทั้ง ๔ ประการ เลี้ยงชีพในทางที่

เป็นสัมมาชีพได้ก็จะอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีศัตรูในโลกนี้
เมื่อก่อนเป็นเช่นไรปัจจุบันก็เป็นเช่นนั้น ยิ่งในปัจจุบันได้นำเอา
โครงสร้างของอริยสัจทั้ง ๔ ประการมาใช้ในการแก้ปัญหา
การบริหารในชั้นต่าง ๆ ตลอดถึงการบริหารบ้านเมือง คือ

ศึกษาถึงลักษณะของปัญหาที่ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่ง
ก็คือ **ทุกข์สัง** วิเคราะห์สืบค้นถึงต้นเหตุของปัญหาเหล่านั้นอย่าง
ถูกต้องชัดเจนก็คือ **สมุทัยสัง** กำหนดเป้าหมายในการที่จะขจัด
บำบัดปัญหาเหล่านั้นให้ออกไปก็คือ **นิโรธสัง** หาหลักการวิธีการ
มาตรการในการที่จะขจัดสาเหตุของปัญหา ก็คือหลักของ
มรรคสัง

ดังนั้น คำสอนของพระพุทธศาสนามันเป็นผลที่เกิดขึ้นจาก
พระสัมพันธัญญุตญาณ คือการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็น
การแสดงโลกตามความเป็นจริง คำสอนของพระพุทธเจ้าก็คือ
เรื่องของโลก และพ้นจากโลก ตราบใดที่ยังมีโลกอยู่ ตราบนั้นคำ
สอนที่ทรงแสดงไว้ว่าอย่างไรก็คงเป็นอย่างนั้น จะไม่มีความ
เปลี่ยนแปลง แต่ข้อนี้พึงเข้าใจว่า

ภาษาที่ใช้เป็นสื่อในการเรียกองค์ธรรมเหล่านั้นอาจจะ
เปลี่ยนแปลงได้ แต่สภาวะของธรรมะ คือเนื้อหาของธรรมะนั้น
จะไม่มีเปลี่ยนแปลง เราอาจจะเรียกน้ำอย่างไรก็ได้ เรียกไฟ
อย่างไรก็ได้ เรียกเกลืออย่างไรก็ได้ เรียกน้ำตาลอย่างไร
ก็ได้ แต่เนื้อหาหรือสภาวะที่แท้จริงของไฟคือร้อน ของน้ำคือ

เย็น ของน้ำตาลคือหวาน ของเกลือคือเค็ม ก็คงเป็นอย่างนั้น จะไม่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เรื่องของธรรมะก็มีลักษณะ เช่นเดียวกัน

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงประกาศในท่ามกลางพุทธบริษัท ทั้งหลาย ที่เรียกว่าบรรลือเหมือนกับราชสีห์บรรลือในท่ามกลาง ป่าทรงประกาศเฉพาะธรรมะ ๒ ข้อว่า

ธรรมใดที่พระองค์ทรงแสดงไว้ว่า เป็นอันตรายแก่ผู้ ประพฤติปฏิบัติ ถ้าธรรมนั้นไม่เป็นอันตรายแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ จริงแล้ว พระองค์จะไม่ปฏิญาณว่าเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธ

ธรรมใดที่ทรงแสดงว่าจะมีประโยชน์เกื้อกูลอำนาจ ความสุขให้แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติแล้ว ถ้าธรรมะเหล่านั้นไม่อำนาจ ผลแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ ได้เช่นนั้นจริง ๆ พระองค์ก็จะไม่ปฏิญาณ ว่าเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธ

ข้อนี้ให้ลองสังเกตง่าย ๆ เช่น ทรงแสดงว่าผู้หมั่นขยันอย่าง มีความฉลาด สามารถหาทรัพย์ได้ ในทำนองตรงกันข้าม ถ้า ขี้เกียจก็หาทรัพย์ไม่ได้ จะเป็นเช่นนี้อยู่ตลอดไป หมายความว่า ความหมั่นขยันก็เป็นทางแห่งความเจริญ ความขี้เกียจก็เป็น ทางของความเสื่อม จึงเป็นกฎที่ครอบงำชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลาย ในโลก และแม้แต่ที่ทรงแสดงถึงเรื่องอื่น ๆ คือผลขั้นที่ประณีตขึ้น ไป ระดับของสมาธิ ระดับของวิปัสสนา ทรงแสดงไว้อย่างไร เมื่อปฏิบัติไปถึงขั้นตอนตามที่ทรงแสดงเอาไว้ ก็จะได้รับผลเช่น

เดียวกับที่ทรงแสดงไว้ และเช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าในอดีตได้
สัมผัสมาแล้ว ดังนั้น คำสอนในพระพุทธศาสนาจึงเป็นไปตาม
พระธรรมคุณที่ว่า

พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว เป็น
ธรรมที่ผู้ศึกษาปฏิบัติจะเห็นได้ด้วยตัวเอง ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา
ควรทำทนายเชิญชวนชักชวนให้มาดูมาชมและควรแก้การน้อมนำ
มาประพฤติปฏิบัติ และเมื่อประพฤติปฏิบัติธรรมสมควรแก่
ธรรมปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมแล้ว ผู้ปฏิบัตินั้นจะรู้เห็นผล
ของธรรมะเหล่านั้นด้วยตัวเอง

เหมือนเรารับประทานอาหารเปรี้ยวหวานมันเค็ม เราก็
รู้รสชาติของอาหารด้วยตัวเองฉันนั้น ถ้าใครต้องการรู้ก็ต้อง
รับประทานอาหารด้วยตัวของเขาเอง คือจะรู้แทนกันไม่ได้
ซึ่งกฎเหล่านี้ก็เป็นกฎเช่นเดียวกับการอ่านหนังสือ ใครอ่านคนนั้น
ก็รู้ ใครกินข้าวคนนั้นก็อิ่ม ใครอาบน้ำคนนั้นก็สะอาด มันเป็น
กฎแบบธรรมชาติแบบธรรมดา จะเป็นเช่นนี้อยู่ตลอดไป ไม่ว่าใน
ยุคใดสมัยใดก็ตาม ยิ่งวิทยาศาสตร์มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นมาก
เท่าไร สัจธรรมในพระพุทธศาสนาก็จะปรากฏเด่นชัดขึ้นมาก
เท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกลุ่มทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ
หรือมรรคสัจก็ตาม

การปฏิบัติธรรมจำเป็น ต้องเลือกกาลเวลาและสถานที่หรือไม่

เรื่องการปฏิบัติธรรมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับอกาลโกคือ ธรรมะที่ไม่ประกอบด้วยกาล คำว่าอกาลโกนั้น ความหมายที่ พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เมื่อบุคคลปฏิบัติธรรมเวลาบรรลุ มรรคผลนั้น ระหว่างมรรคกับผลจะไม่มีกาลอะไรคั่นอยู่ คือมรรค แล้วก็ผลเลย แต่โดยหลักการทั่ว ๆ ไปแล้ว ความจริงของธรรมะ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไร คงเป็นอย่างนั้น แต่เมื่อจะน้อม นำมาประพฤติปฏิบัติ นั้น จะทรงใช้คำว่า

ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติขบยั้ง ปฏิบัติตามธรรม
ซึ่งมีคำว่าธรรมอยู่ ๓ แห่ง ธรรมะข้อแรกก็คือ ธรรมะคำสอนในกลุ่ม นั้น ๆ เช่นว่าทุกข์ทรงสอนให้กำหนดรู้ เพราะฉะนั้นก็ต้องกำหนดรู้จึง ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติสมควรแก่ธรรม จะไปแก่ที่เกิด ที่แก่ ที่ตายไม่ได้ ถ้าจะแก่ก็ต้องปฏิบัติธรรมในกลุ่มการละกิเลสที่เป็นเหตุให้ต้อง เกิด เมื่อละกิเลสเป็นเหตุให้ต้องเกิดได้ ความเกิดก็ดับไป อย่างที่ พระอรหันต์ทั้งหลายท่านไม่ต้องเกิดในสังสารวัฏอีกส่วนกลุ่มของผล

ทั้งหลายนั้นก็คือผล ที่เป็นเป้าหมายเฉย ๆ ทำนองคล้าย ๆ กับผลไม้ที่
เราจะไปสร้างผลไม้อเองไม่ได้ แต่เราปลูกต้นไม้ เพื่อให้ต้นไม้ออกลูก
เป็นผลไม้ได้ มรรคสังฆทรงสอนให้ลงมือประพฤติปฏิบัติก็ปฏิบัติ
ตามที่ทรงแสดงไว้ ที่นี้เมื่อเราปฏิบัติธรรมเหมาะสมแก่กลุ่มของธรรม
อย่าให้เกิดสับสนลึกลั่น กิเลสนั้นไปเพิ่มไม่ได้เพราะทรงสอนให้
ละ คือธรรมะในพระพุทธศาสนา หรือสรุปแล้วจะมีอยู่ ๔ กลุ่ม คือ

๑. **ปริยญาทัฬพธรรม** ธรรมะที่ทรงสอนให้กำหนดรู้ ได้
แก่พวกของทุกขสังข

๒. **ปหานทัฬพธรรม** ธรรมะที่ทรงสอนให้ละ คือพวกกิเลส
ทั้งหลาย

๓. **สังนิภาทัฬพธรรม** ธรรมะที่ต้องทำให้แจ้ง คือพวกผลทั้ง
หลาย

๔. **ภาเวทัฬพธรรม** ธรรมะที่ทรงสอนให้ลงมือประพฤติปฏิบัติ
ได้แก่พวกกุศลธรรมที่เป็นเหตุทั้งหลาย ซึ่งสรุปรวมเป็น ศีล สมาธิ
ปัญญานั่นเอง เวลาจะปฏิบัติธรรมก็ต้องสมควรแก่ธรรมะเหล่านั้น
อะไรสอนให้กำหนดรู้ก็กำหนดรู้ อะไรสอนให้ละก็ละ อะไรสอนให้ทำ
ให้แจ้งก็ทำให้แจ้ง อะไรควรลงมือประพฤติปฏิบัติก็ลงมือประพฤติปฏิบัติ

การปฏิบัติธรรมนั้น จะต้องปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม
คำว่าชอบยิ่งคือไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป เป็นมัชฌิมา
ปฏิปทา คือสายกลาง เช่นเมตตาถ้ามากเกินไปก็เป็นอกติ คือ
ฉันทาคติลำเอียง เพราะรักใคร่กัน ถ้าน้อยเกินไปก็จะเป็น
กามราคะบ้าง เป็นความรักบ้าง เป็นความรักอาศัยเรือนบ้าง

คือความเป็นครอบครัว ซึ่งเป็นกรณีนี้ ถ้าสมหวังความรัก ก็จะทำให้เพิ่มขึ้น แต่ถ้าผิดหวังก็จะเกิดทุกข์ หรือเกิดโศก

ฝ่ายเมตตาถ้าไม่เป็นไปตามที่หวัง เช่นต้องการเห็นคนอื่น สัตว์ อื่นอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน แต่คนสัตว์เหล่านั้นไม่เป็นไปตามที่เราต้องการให้เป็น ก็ทำใจเป็น อุเบกขาได้ ว่าเป็นเรื่องของกรรมเพราะคนเรามีกรรมเป็นของ ๆ ตนจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ดีหรือชั่วก็ตามจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เพราะฉะนั้นใจจะไม่โศก ไม่โกรธ แต่จะอยู่ด้วยอุเบกขาธรรม คำว่าธรรมตัวที่สามหมายถึงการปฏิบัติตามหลักของสัปปริสธรรมคือรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักกลุ่มชน รู้จักบุคคลให้ปฏิบัติให้เหมาะสมสอดคล้องแก่กรณีนั้น ๆ เช่น

การนั่งสมาธิเป็นการปฏิบัติชอบ แต่ปัญหาว่า เวลาใดควรนั่งสมาธิ ถ้าไปนั่งสมาธิเวลาทำอาหาร เวลารับประทานอาหารก็ไม่ถูกต้อง เรียกว่าไม่ปฏิบัติตามธรรม เวลาใดควรทำอะไร ก็ปฏิบัติอย่างนั้น ซึ่งข้อนี้ก็เหมือนกับการรับประทานอาหาร เรามีเครื่องมือเครื่องใช้หลายอย่าง บางครั้งอาจจะใช้ช้อนโต๊ะ บางครั้งอาจจะใช้ช้อนกลาง บางครั้งอาจจะใช้ช้อน ไม้ใช้ช้อน อาจจะใช้มือ เป็นการปฏิบัติตามควรแก่กรณีนั้น ๆ ไม่ใช่ถ้าเป็นกุศลแล้วทำได้เสมอไป บางครั้งแม้จะเป็นความดี แต่ผิดกาล ผิดเวลา ผิดกลุ่มชน ผิดสถานที่ ไม่มีเหตุ ไม่มีผลก็ถือว่าไม่ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบยิ่ง ไม่ปฏิบัติตามธรรม

กล่าวโดยสรุป ในแง่ของกรรมแล้วเป็นอกาลิโก ไม่ประกอบ
ด้วยกาล ในแง่ของผลที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติแล้วก็ย่อม
จะเกิดผลโดยไม่จำกัดได้ แต่การนำกรรมมาประพจน์ปฏิบัตินั้นจะ
ต้องดูกาลเทศะ ดูกลุ่มคน ดูเหตุดูผล รู้จักประมาณ คือความเหมาะ
ความควร เรียกว่า **ทำความดีให้ถูกดี ทำความดีให้ถึงดี ทำความดี
ให้พอดี อย่าทำดีให้เกินดี** เป็นหลักที่ควรกำหนดไว้ในการกระทำ
ความดีทั้งหลาย มีคนเป็นอันมากมีความรู้สึกว่าตนทำดี แต่บางที
ก็ไม่ถึงดี บางทีก็เกินดี บางทีก็ไม่พอดี ซึ่งทั้งหมดไม่ใช่การกระทำดี
เมื่อไม่ใช่เป็นการกระทำดี การไม่ได้รับผลเป็นความสุขก็ชอบแก่
เหตุแล้ว ด้วยเหตุนี้การปฏิบัติธรรมะจึงต้องยึดหลักที่ทรงแสดง
อยู่เสมอที่ว่า **ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติ
ตามธรรม** เป็นหลักไว้แล้วจะได้รับผลจากการปฏิบัติธรรมะ
เหล่านั้นอย่างที่ทรงแสดงเอาไว้ ตามสมควรแก่การประพจน์ปฏิบัติ
แห่งตน

คำสอนของพระพุทธศาสนา
 ทำให้ผู้ปฏิบัติตามต้องแยกตัว
 ออกจากสังคมในยุคปัจจุบันจริงหรือไม่

พูดเป็นเล่นไป ฟังเข้าใจว่าการบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า
 เป็นการบังเกิดขึ้น

เพื่อกระทำสิ่งที่ประ โยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก
 เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาว
 โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์
 ทั้งหลาย

ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกไปประกาศ
 พระพุทธศาสนาชุดแรก ที่ประกอบด้วยพระอรหันต์ ๖๐ รูปนั้น
 ได้รับสั่งไว้ซึ่งถือเหมือนกับธรรมเนียมในการทำงานเผยแผ่
 พระพุทธศาสนาว่า

ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็น
 ของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจาก
 บ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์

**ขอให้เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อ
กูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อเป็น
การอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความ
สุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย**

อันเป็นการแสดงให้เห็นได้ว่า ถ้าปฏิบัติธรรมะแล้วต้องปลีก
ตัวออกจากสังคม ก็ขัดแย้งกับหลัก อันเป็นเป้าหมายในการทำงาน
ของพระพุทธศาสนาที่มุ่งประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากคือสัตว์ทั้ง
หลายทั้งปวง เรื่องของธรรมะก็คือเรื่องของชีวิต ชีวิตอยู่ในที่ใด
ธรรมะก็ต้องมีอยู่ในที่นั้น ซึ่งในแง่ของความเป็นจริงแล้ว ธรรมะ
ก็อยู่ที่คนแต่ละคนนั่นเองข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นใจ
ความว่า

**ภิกษุทั้งหลายเราแสดงโลก ความเกิดขึ้นของโลกความ
ดับของโลก และข้อปฏิบัติได้ถึงซึ่งความดับของโลก ที่สกลกาย
อันมีความยาวประมาณวาหนึ่งมีความกว้างประมาณกำมาหนึ่ง
มีความหนาประมาณคืบหนึ่ง มีใจครองนี้เอง**

ดังนั้นธรรมะจึงอยู่ที่คนทุกคน พระพุทธศาสนาจำแนกธรรมะ
ออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

กุศลธรรมอันนวยผลเป็นความสุข

อกุศลธรรมอันนวยผลเป็นความทุกข์

อัปพยากตธรรม คือเป็นสิ่งที่ตกอยู่ในกฎของไตรลักษณ์
ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา
คือเป็นกลาง ๆ

ดังนั้น ธรรมชาติเหล่านี้จึงมีอยู่แล้วที่คนแต่ละคนอวัยวะร่างกายทั้งมวลที่ประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ทั้งหมดนั้นเป็นอภิปภากตธรรม คือธรรมชาติที่เป็นกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่วด้วยตัวของมันเอง แต่ความรู้สึกซึ่งเกิดขึ้นภายในใจเรา ที่ท่านใช้คำว่า **เจตสิกธรรม** นั้นมีทั้งที่เป็นกุศลอกุศลและกลาง ๆ เช่นคนมีเมตตาแสดงว่าในเวลา นั้นจิตเขาเป็นกุศล บางครั้งมีความโกรธแสดงว่าจิตเป็นอกุศล บางครั้งก็ไม่ถึงกับโกรธ ไม่ถึงเมตตาเขาแสดงว่าจิตเป็นกลาง ๆ และจากธรรมชาติเป็น ๓ กลุ่มนี้เอง เวลาเรามองสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตของเราทางประสาทสัมผัส เราจะมีความรู้สึก ๓ ทาง คือชอบ ไม่ชอบ และก็เฉย ๆ จากความรู้สึก ๓ ทางนี้ทำให้เรามีเวทนาอยู่ ๓ ประการใหญ่ คือ

ถ้าประสบสิ่งที่ชอบก็เป็นสุข เรียกว่าสุขเวทนา ประสบกับสิ่งไม่ชอบก็เป็นทุกข์ ก็เรียกว่าทุกข์เวทนา ประสบสิ่งที่ เป็นกลาง ๆ ไม่ถึงกับชอบชังเด่นชัด ก็กลายเป็นอทุกข์ขมสุขเวทนา เพราะฉะนั้น เมื่อธรรมชาติเป็นเรื่องของชีวิตอย่างนี้ คนที่ปฏิบัติธรรมะ ยิ่งจำเป็นต้องอยู่ภายในสังขม เพราะอะไร เมื่อเรามองธรรมชาติใน กลุ่มของกุศลธรรมที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ นั้น จะพบว่าสามารถ แบ่งได้ออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ กลุ่มแรกธรรมชาติคือหน้าที่โดยสาย เลือด เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา ผู้ที่เป็นมารดาบิดานั้น ทรง สอนหน้าที่จะพึงปฏิบัติเพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อลูกด้วย

๑. ห้ามปรามไม่ให้ลูกกระทำความชั่ว

๒. อบรมชี้แจงแนะนำพร้าสอนให้ลูกประพฤติปฏิบัติความดี

๓. ให้ลูกได้ศึกษาศิลปวิทยาการต่าง ๆ ตามความสามารถ

๔. ดบแต่งให้ลูกมีครอบครัวเป็นฝั่งเป็นฝา

๕. มอบทรัพย์สินสมบัติให้ในโอกาสอันเหมาะสมสมควร

บุตรธิดาเมื่อได้รับบำรุงจากมารดาบิดาอย่างนี้แล้ว อย่างน้อยก็ควรทำตนให้เป็นอนุชาตบุตร คือลูกที่สืบต่อ รักษาสกุลวงศ์ไว้ได้ ถ้ามีความสามารถในการที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นอภิชาตบุตร คือลูกที่เกิดมาเป็นศรีสง่าของสกุลวงศ์ได้ก็จะเป็นการดี

มาตรฐานเบื้องต้นของความเป็นลูกที่ดี ที่ทรงแสดงเอาไว้ก็คือ

๑. ท่านเลี้ยงมาแล้วเราก็ก็นับท่านตอบ

๒. ช่วยเหลือในกิจการงานต่าง ๆ ของท่าน

๓. สืบต่อดำรงวงศ์สกุลเอาไว้ไม่ให้เสื่อมทราม

๔. ทำตนให้เหมาะสมแก่การที่จะรับทรัพย์มรดก

๕. เมื่อพ่อแม่ทำกาลกิรียาจากไปก็ทำบุญอุทิศกุศลส่งไปให้ท่าน

ซึ่งจะเห็นว่าธรรมะคือหน้าที่เหล่านี้ คนจะนับถือศาสนาอะไรก็ตาม จะอยู่ในส่วนใดของโลกก็ตาม ถ้าเป็นพ่อแม่ที่ดี ลูกที่ดี เมื่อตรวจสอบถึงการประพฤติปฏิบัติระหว่างกันและกัน ก็จะมีพบองค์ธรรมเหล่านี้อยู่ในที่นั้น อยู่ในครอบครัวนั้น ๆ

ธรรมะอีกกลุ่มหนึ่ง เป็นธรรมะสำหรับบุคคลที่มีความ
สมัครใจ หรือสมยอมพร้อมใจจะเป็นจะทำในสิ่งนั้น ๆ ตราบใดที่
ยังเป็นอยู่ก็ต้องประพฤติปฏิบัติ เช่นหน้าที่ระหว่างสามีภรรยา
ซึ่งเมื่อก่อนก็ไม่ได้เกี่ยวข้องอะไรกัน เมื่อมีความรัก ความสมัคร
ใจ ความชอบพอกัน และพร้อมที่จะร่วมหอลงโรงกัน ถือว่าสมัคร
ใจเป็นสามีภรรยาด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนธรรมะ
ปฏิบัติของคู่สามีภรรยา เพื่อสามารถสร้างบ้านให้เป็นสวรรค์
วิมานได้ เป็นการอยู่ร่วมกันของสามีเทพบุตรภรรยาเทพธิดา
สามีจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตน ๕ ประการ คือ

๑. ยกย่องนับถือสถานะของภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่นภรรยาของตนไม่ว่าในด้านรูปร่าง ฐานะดั้งเดิม
ความรู้ ฝีมือในการทำงาน
๓. ไม่นอกใจภรรยาของตนเอง คือไม่มีหญิงอื่นนอกจาก
ภรรยาของตัวเอง
๔. มอบความเป็นใหญ่ให้ คือในฐานะอะไรที่เป็นภาระกิจ
ของแม่บ้านก็มอบหมายให้
๕. ให้ของขวัญ ให้รางวัลในโอกาสอันควร

ภรรยาเมื่อได้รับการสงเคราะห์อนุเคราะห์จากสามีเช่นนี้
ก็ต้องปฏิบัติหน้าที่ของตน คือ

๑. จัดการงานอันเป็นภาระหน้าที่ของตนให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี คือญาติพี่น้องของสามีดี
๓. ไม่ประพฤตินอกใจสามีของตน

๔. รักษาทรัพย์สินสมบัติที่สามีหาได้มาไว้ให้เรียบร้อย

๕. ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

นี่ก็ถือว่าหน้าที่ที่เกิดขึ้นโดยการสมัครใจ สมยอมพร้อมใจกัน วันหลังถ้าหย่าร้างกันก็ไม่จำเป็นจะต้องปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้ โดยอาจจะอยู่ในฐานะเป็นมิตรเป็นสหายกัน แต่ว่าหน้าที่เหล่านั้นบางข้อก็ไม่มี ความจำเป็นอะไร เพราะไม่ได้เกี่ยวข้องกันแล้ว

ธรรมะอีกประการหนึ่งเป็นเรื่องของคุณธรรม ที่ผู้ปรารถนา ความสุขความเจริญแก่ตัวเอง จะพึงประพฤติปฏิบัติ เช่น ทรงสอนว่า

สติความระลึกได้ สัมปชัญญะความรู้ตัว เป็นธรรมมีอุปการะ มาก คนต้องการได้รับการคุ้มครองรักษาจากสติก็ต้องสร้างสติ สัมปชัญญะให้บังเกิดขึ้น ทรงแสดงว่าอิทธิบาททั้ง ๔ ประการ เป็นคุณธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จก็ น้อมนำไปประพฤติปฏิบัติเมื่อต้องการความสำเร็จ ธรรมะแต่ละ อย่างเป็นเรื่องในชีวิตของบุคคลแน่นอนมีธรรมะบางระดับ คือระดับ ของจิตสิกขา มีการศึกษาปัญหาเรื่องจิตที่เน้นไปในด้านความ สงบของสถานที่อยู่อาศัย และความสงบทางกาย สงบทางวาจา เพื่อมุ่งเข้าไปสู่ความสงบใจนั้น จะต้องไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไม่มากด้วยอารมณ์ทั้งหลาย แต่เป็นการปฏิบัติในช่วงระยะเวลา หนึ่งเท่านั้นเอง เมื่อได้รับผลที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติแล้ว ก็จะต้องออกจากการหลีกเร้นมาอยู่กับหมู่คณะ เพื่อเป็นการ อนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพราะผลจากการปฏิบัติธรรมะในทาง

พระพุทธศาสนานั้น จะมีความเปลี่ยนแปลงทางจิต คือปัญญาจะสูงขึ้น กิเลสจะลดลงตามการเพิ่มขึ้นของปัญญา ปัญญาสูงขึ้นเท่าไร กิเลสจะลดตามลงเท่านั้น เพราะกิเลสลดต่ำลงไปและเพราะปัญญาที่เกิดเพิ่มขึ้นนั้น การมองโลกของผู้ปฏิบัติธรรมก็จะเพิ่มเมตตากรุณาต่อชาวโลกสูงขึ้น ดังนั้นเมื่อปฏิบัติสมบูรณ์ ปัญญาเกิดขึ้นเต็มที่ ความบริสุทธิ์กิเลสหมดจดไปอย่างสิ้นเชิง พระอรหันต์ทั้งหลายจะมองโลกในแง่เดียวคือความกรุณา ต้องการที่จะช่วยสัตว์โลกให้หลุดพ้นจากความทุกข์ในชั้นต่าง ๆ เป็นการมองจากจุดสูงสุดของจิตที่พัฒนาได้เต็มที่แล้ว ดังนั้นในชีวิตของชาวโลกบางคนอาจจะรู้สึกว่าเป็นสุข แต่เมื่อมองจากสายตาพระอรหันต์แล้วก็เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงมีใจความว่า สมบัติในโลกหรือสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิในโลกนี้ เมื่อเทียบเคียงกับ ที่บุคคลปฏิบัติจนบรรลุโสดาปัตติผลเทียบเคียงกันไม่ได้เลย สมบัติพระเจ้าจักรพรรดิหรือสมบัติในโลกทั้งปวงนั้นมีค่าเพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง เพราะคนจะเสวยสมบัติอยู่ได้เท่าที่เขายังมีชีวิตอยู่ แต่เมื่อเขาตายไปเขาต้องทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างไว้ในโลกนี้ ซึ่งผิดกับผลซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมะ เป็นคุณภาพของจิตใจ เป็นคุณภาพของชีวิต ที่จะยกระดับชีวิตของตน แม้ยังหมუნวนอยู่ในสังสารวัฏให้มีภพชาติประณีตยิ่งขึ้นไป ซึ่งแน่นอนอาจจะมีความทุกข์อยู่ แต่ความสุขจะมากขึ้นโดยลำดับ ตามภพชาติที่เขาได้ปฏิบัติ

ดังนั้น พระอรหันต์จึงมีความกรุณาเกิดขึ้นเต็มเปี่ยม จะไม่เหน็ดเหนื่อยต่อการช่วยเหลือ อบรม ชี้แจงแนะนำพร่ำสอนบรรดา

คนที่พอพูดกันรู้เรื่องทั้งหลาย การทำงานในลักษณะนี้เราจะพบว่า แม้จะเข้าไปหาความสงบอยู่ระยะหนึ่ง ฟังดูโครงสร้างใหญ่คือ พระพุทธเจ้าเอง พระองค์เข้าแสวงหาความสงบ ปลีกตนเองอยู่ระยะหนึ่งจริง ๆ แต่ก็ยังเป็นระยะไม่นาน ตอนบำเพ็ญทุกกรกิริยาก็มี พระบัญญัติก็อยู่ ก็แสดงว่าไม่ได้แยกตนเองออกไป ตอนบำเพ็ญเพียรทางจิต พระบัญญัติก็ท่านแยกไปอยู่ลำพัง พระโพธิสัตว์ก็อยู่โดยลำพังพระองค์เป็นระยะเวลาสั้น ๆ แต่พอตรัสรู้แล้ว อีก ๔๕ ปีนี้อยู่กับประชาชน ในส่วนต่าง ๆ มากบ้าง น้อยบ้าง พุทธกิจต่าง ๆ ที่ทรงประพฤติปฏิบัตินั้น

ตอนเข้าบิณฑบาตก็เกี่ยวข้องกับคน

ตอนยืนแสดงธรรมก็เกี่ยวข้องกับคน

ตอนหัวค่ำแสดงโอวาทภิกษุก็เกี่ยวข้องกับคน

ตอนเที่ยงคืนสั่งสอนเทวดาก็เกี่ยวข้องกับเทวดา

ตอนใกล้รุ่งตรวจดูสัตว์โลกก็เกี่ยวข้องกับคน

ดังนั้น การที่ไปเข้าใจหรือไปปักใจเอาแนวใดแนวหนึ่ง ว่าต้องทำอย่างนี้เท่านั้น ไม่มีการทำอย่างอื่นจึงขัดแย้งกับหลักความจริง เพราะธรรมเนียมปฏิบัติ ที่เป็นรูปธรรมคือปฏิบัติของ พระอริยเจ้าทั้งหลายในอดีตนั่นเอง เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เคลื่อนไหว เป็นรูปธรรมแล้ว ถ้าจะมองในมุมใดมุมหนึ่ง ในช่วงใดช่วงหนึ่งก็ ฟังได้ เช่นว่าการปลีกเร้นออกจากหมู่คณะ คือแยกตัวออกจาก สังคม ก็ต้องแยกออกไปในขณะที่ต้องการทำความสงบ เฉพาะ ช่วงของการทำความสงบเท่านั้น แต่ไม่ใช่แยกตลอดไป ซึ่งก็เป็น

เรื่องปกติธรรมดา คล้าย ๆ กับคนจะนอนมันก็ต้องแยกจากเพื่อน
ฝูง แต่ไม่ใช่แยกตลอดไป ธรรมะจึงเป็นเรื่องของชีวิต เป็น
เรื่องของสังคม เป็นระยะพัฒนาโลกให้เข้าสู่ความสงบสุขในชั้น
นั้น ๆ แต่การที่โลกไม่สามารถสัมผัสได้นั้น ไม่ใช่ความบกพร่อง
ของธรรมะ คือการที่คำสอนในพระพุทธศาสนาสอนไว้
ให้ปลีกตนออกไป เพราะคนไม่ได้ใส่ใจศึกษา และประพฤติธรรมะ
ให้เหมาะให้ควรเท่านั้น แนนอนในชั้นของหลักตัดสินพระธรรมวินัย
พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้

**ธรรมใดเป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไม่เป็นไป
เพื่อความไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ นั้น ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย
ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธศาสนา**

คำว่า คลุกคลีในลักษณะนี้ หมายถึงการคลุกคลีด้วย
กาย หรือบางทีโดยวาจาสนทนาเรื่องที่ไร้สาระประโยชน์ต่าง ๆ
เราก็ต้องไม่ลืมว่า คำสอนในอภิธานิยธรรม ทรงสอนให้ประชุม
กันเนื่องนิตย์ เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุม
ก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้อง
ทำ คือสังฆกรรมต่าง ๆ เป็นการกระทำโดยการประชุมสงฆ์
เป็นการคลุกคลี แต่เป็นการคลุกคลีโดยธรรม

ฉะนั้นการจะแยกตนเองออกจากหมู่จากสังคม จึงเป็นการ
พูดในมุมเดียวในแง่เดียว และในบางกรณีเท่านั้น แต่ส่วนใหญ่
แล้ว ต้องอยู่กับสังคม และแม้แต่จะแยกตัวออกไปบางกรณี ก็แยก
ตัวออกไปเพื่อเสริมความรู้คุณธรรมของตนให้สูงขึ้น เพื่อนำความรู้

และคุณธรรมเหล่านั้น มาบำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล
แก่ตน ดูตัวอย่างง่าย ๆ โอรสกษัตริย์ในสมัยโบราณ ไปศึกษากับ
ฤๅษีชีไพรอยู่ในป่า ไม่ใช่อยู่ป่าตลอดไป แต่เพื่อหาความรู้
ศิลปวิทยาการจากพระฤๅษี มาช่วยชาติบ้านเมือง ช่วยประชาชน
ภายในประเทศของพระองค์ การมองธรรมะในทางศาสนา
จะต้องมองให้เห็นทุกแง่ทุกมุม ไม่ใช่เอามุมใดมุมหนึ่งมาพูดแล้ว
ปฏิเสธมุมเหล่านี้ เพราะธรรมะทรงแสดงไว้หลายชั้นหลายระดับ
แต่จะมีความสอดคล้องกันตามสมควรแก่กรณีนั้น ๆ ข้อสำคัญ
บุคคลจะต้องเข้าใจว่าธรรมะข้อนี้ทรงแสดงไว้ในระดับใด เช่น

จาคะ ที่แปลว่าสละให้ปันในฆราวาสธรรม ธรรมะของ
ผู้ครองเรือน หมายถึงการให้เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ แบ่งกัน
กิน แบ่งกันใช้ จนถึงเป็นการให้ทานเพื่อบำเพ็ญบุญ แต่จาคะระดับ
อธิษฐานธรรม คือธรรมะที่จะต้องตั้งไว้ในใจ มีความหมายใน
ขั้นของการสละความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในใจ เมื่อเห็นว่าความรู้สึก
เหล่านั้นเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อสัจจะที่ตนจัดตั้งไว้ว่าจะทำ
จะประพฤติ ต้องสละความคิดเหล่านั้นออกไป เพราะถ้าไม่มันจะ
เสียสัจจะ จาคะในระดับของทศพิธราชธรรม ปริจาคะเน้นไปที่
การเสียสละประโยชน์สุขส่วนตน เพื่อประโยชน์สุขของบุคคลอื่น
สละประโยชน์สุขส่วนน้อยเพื่อประโยชน์สุขส่วนใหญ่

จาคะ ในนิโรธเป็นไวยพจน์ของนิพพานมีความหมายสูงสุด
คือพระนิพพานหรือนิโรธความดับทุกข์ แต่ความเหมือนกันของ
จาคะในขั้นตอนต่าง ๆ คือมีการลดละกิเลสลงไปโดยลำดับ แต่

ว่าปริมาณของกิเลสที่ลดนั้นแตกต่างกันลดลงไปในระดับหนึ่งคือ
ใช้ได้ในการครองเรือน ลดลงไปอีกระดับหนึ่งใช้ได้ในการณีของ
อธิษฐานธรรมแล้วเมื่อลดลงไปถึงจุดสูงสุดก็กลายเป็นมรรคผล
นิพพาน

จิตศาสตร์ในพระพุทธศาสนามีหรือไม่

เรื่องจิตศาสตร์หรือศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของจิตนั้นในโลกนี้ ไม่มีศาสนาใดที่สอนได้ลึกซึ้ง ละเอียดเท่ากับพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของจิตโดยตรง บางครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า **ธรรมทั้งหลายนั้นรวมลงที่จิตดวงเดียว** ทรงชี้ให้เห็นว่า

สิ่งทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จมาจากใจ ถ้าใจของบุคคลดีแล้ว จะคิดก็ตาม จะพูดก็ตาม จะเกิดเป็นความดี และความดีนั้นก็ติดตามบุคคลนั้นไป “เหมือนเงา” ที่ติดตามบุคคลนั้นไป ในทำนองตรงกันข้าม ถ้าหากว่าจิตชั่ว การกระทำที่ดี การพูดที่ดีก็จะเป็นเหตุจืดตามไปด้วย และผลแห่งเหตุจืดเหล่านั้นก็จะติดตามบุคคลไป เหมือนล้อเกวียนที่ตามรอยเท้าโคไปฉะนั้น

หลักการในพระพุทธศาสนาทุกชั้นตอน จึงเกี่ยวข้องกับจิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทานของศีล หรือภาวนาก็ตาม เรื่องทานนั้นไปที่เจตนา คือความจงใจที่จะบริจาคให้ทาน ซึ่งบุคคลจะต้องรักษา

เจตนาที่เกิดขึ้นภายในใจของตนเอาไว้ให้ได้อย่างน้อย ๓ ช่วงด้วยกัน คือก่อนที่จะให้ ขณะให้ และหลังจากที่ได้ให้ทานไปแล้ว จะต้องสามารถรักษาคุณภาพจิตของตนไว้ได้ การให้ทานที่มีลักษณะเช่นนี้จึงจะมีผล มีอานิสงส์มาก แต่เนื่องจากภายในจิตของบุคคลถูกปรุงแต่งด้วยสิ่งที่เรียกว่าเจตสิก เป็นกุศลก็มี อกุศลก็มี และเป็นกลาง ๆ ก็มี จิตจึงเป็นสนามต่อสู้ของความดีและความชั่ว ทำให้พฤติกรรมของบุคคลขึ้น ๆ ลง ๆ ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง กลาง ๆ บ้าง ตามสมควรแก่สิ่งที่เกิดขึ้นปรุงจิตควบคุมบังคับบัญชาจิตในขณะนั้น ๆ

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงว่า ผู้ใดสามารถระวังจิตซึ่งคิดไปได้ในที่ไกล เทียวไปดวงเดียว ไม่มีสรีระคือไม่มีรูปร่าง อยู่ในคูกุหาคือร่างกายนี้ได้ ผู้นั้นจะพ้นจากบ่วงของมาร

นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความสุขความทุกข์ในชีวิตของคนเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากจิตเป็นตัวรับรู้เป็นตัวเสวยอารมณ์เหล่านั้น และตัวการที่สร้างให้เกิดเป็นความสุข ความทุกข์ขึ้นมา นั้น ก็อยู่ที่ความดี ความชั่วและความเป็นกลางนั่นเอง แต่ว่าจิตไม่ได้มีรูปร่าง เป็นเพียงนามธรรม ไม่มีรูปแต่มีพลังมหาศาลมาก สามารถจะคิดไปไหนมาไหนได้ในเวลาอันรวดเร็วคือคิดไปที่ไกลที่สุดจนถึงไกลที่สุดด้วยขณะเดียว โดยใช้เวลาเท่ากันได้

ดังนั้น หลักการในพระพุทธศาสนาพอมาถึงขั้นศีลก็แสดงถึงเจตนา คือความจงใจที่จะงดเว้น ที่ใช้คำว่า เวรมณี คือเจตนาที่เป็นเหตุให้งดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตายเป็นต้นพอถึงขั้นภาวนาแล้วก็เป็นเรื่องของจิตโดยตรง เน้นไปที่การเสริมสร้างคุณภาพ

ของชีวิต โดยไปเสริมสร้างที่จิต ด้วยระบบของสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน ในการจำแนกแสดงเรื่องของจิตนั้น สอนตั้งแต่เรื่องพื้นฐานทั่ว ๆ ไป โดยอาศัยหลักของประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เนื่องจากโลกเราเป็นโลกของสัมผัส การศึกษาเรื่องจิตโดยพื้นฐานทั่ว ๆ ไป จึงเป็นการศึกษา งานที่เป็นหน้าที่ของจิตใน ๔ เรื่องใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๑. ด้านการรับรู้ทางประสาทสัมผัส เวลาตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเป็นร้อนอ่อนแข็ง สิ่งเหล่านี้เมื่อผ่านมาจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ แล้ว จะต้องมียมนสิการ คือความใส่ใจ ความสนใจ จึงจะเกิดเป็นความรู้ รูปทางตา รู้เสียงทางหู รู้กลิ่นทางจมูก รู้รสทางลิ้น รู้เย็นร้อนอ่อนแข็งทางกาย ประสาทสัมผัสนั้นก็คือประสาท เป็นสื่อให้เกิดการรับรู้เท่านั้น คล้าย ๆ กับสายไฟเป็นที่อาศัยเดินของกระแสไฟ แต่กระแสไฟกับสายไฟเป็นคนละอย่างกัน เพียงแต่อิงอาศัยซึ่งกันและกันเท่านั้น เพราะฉะนั้นตัวรับรู้ รูป เสียง กลิ่น รส ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัสจริง ๆ จึงอยู่ที่จิต ไม่ใช่ตัวประสาทสัมผัสเหล่านั้นเป็นตัวรับรู้เอง ข้อนี้พึงสังเกตว่า เวลาที่เรานอนหลับแม้จะมีเสียงมากกระทบประสาทหู กลิ่นมากกระทบจมูก หรือมีใครมาจับต้องร่างกาย แต่ว่าจิตไม่ได้รับรู้ เราก็ไม่รู้เรื่องเหล่านั้น หรือคนที่ตายไปใหม่ ๆ ประสาทสัมผัสทั้งหลายก็ยังไม่บอบสลายไป แต่ว่าจิตดับไปแล้ว เพราะฉะนั้นใครจะทำอะไรกับร่างกายก็ได้ จะไม่มีความรู้สึกแต่ประการใด ในข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทุกคนได้พิจารณาถึงร่างกายว่า ร่างกายนี้ไม่นานหนอ จะล้มลงเหนือแผ่นดิน

เมื่อวิญญานออกไปจากร่างแล้วก็จะเป็นเหมือนท่อนไม้ที่หาสาระ
แก่นสารอะไรไม่ได้

๒. สัญญา ความจำได้

ดังนั้น อารมณ์ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัส จึงเหมือนกับน้ำ
ที่ตกจากที่สูง และไหลลงสู่ที่ต่ำ น้ำก็ขังอยู่ในที่ต่ำนั่นเอง สิ่ง
ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัสจึงถูกเก็บไว้ที่จิต เหตุนี้จิตจึงทำหน้าที่
จำสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัสของตน ข้อนี้จะเห็นได้ว่า
เวลาเราได้เห็น ได้ยิน ได้สูดดม ได้ลิ้ม ได้จับต้องสิ่งต่าง ๆ
นั้น มันจะมีความรู้สึกขึ้นมา ๓ อย่าง คือ

๑. รู้ว่าอะไรเป็นอะไร
๒. ไม่แน่ใจ มีความเคลือบแคลงสงสัย
๓. ไม่รู้ว่าเป็นอะไร หรือเป็นใคร

การที่เรารู้ว่าเป็นอะไรหรือเป็นใครนั้น แสดงว่าสิ่งนั้นต้อง
เคยผ่านมาจากประสาทสัมผัสของเราหลาย ๆ ครั้ง จนจิตได้เก็บ
เอาไว้ จำไว้เมื่อไปพบอีกครั้งจึงรู้จักในทันทีทันใด

ในกรณีที่เกิดความเคลือบแคลงสงสัยไม่แน่ใจนั้น แสดงว่าสิ่ง
เหล่านั้นเคยผ่านมาจากประสาทสัมผัสของตน หรือก็มีสิ่งซึ่ง
ลักษณะคล้ายคลึงกับสิ่งนั้นผ่านมาจากจิตก็ทำหน้าที่จำไว้ เมื่อไปได้
เห็น ได้ยิน ได้สูดดม ได้ลิ้ม ได้จับต้องเข้า จึงไม่แน่ใจว่าเป็นคนนั้น
เป็นสิ่งนั้นจริงหรือไม่ ทำให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัย บั๊กใจลง
ไปไม่ได้

บางสิ่งบางอย่าง ไม่เคยผ่านมาทางประสาทสัมผัสเลย เมื่อได้เห็นได้ยิน ได้สูดดม ได้ลิ้ม ได้จับต้องในครั้งแรกจึงไม่รู้ว่าอะไร เป็นอะไร

ดังนั้น ความจำของจิตจึงมีความสำคัญ จิตจะจำเรื่องที่ดีหรือไม่ดี ก็อยู่ที่การรับรู้มาทางประสาทสัมผัสของคน คือถ้าตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง เย็นร้อนอ่อนแข็งที่ดี จิตก็จะทำหน้าที่เก็บสะสมสิ่งดีเอาไว้ คือจะจำสิ่งดีงามเหล่านั้นเอาไว้ แต่ถ้าเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง เย็นร้อน อ่อนแข็งที่ไม่ดี จิตก็จะทำหน้าที่จำสิ่งไม่ดีเหล่านั้นเอาไว้ ดังนั้นเพราะคนเราได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง เย็นร้อน อ่อนแข็ง ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ทำให้จิตต้องเก็บสะสมไว้ทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายดี และฝ่ายไม่ดี ไม่มีใครที่มีความจำเฉพาะเรื่องที่ดี ๆ แต่เราจะจำไว้ทั้งเรื่องที่ดีทั้งเรื่องไม่ดี และก็เรื่องที่เป็นกลาง ๆ ตามที่ได้เห็น ได้ยิน ได้สูดดม ได้ลิ้ม ได้จับต้องมา

๓. **คิดอารมณ์** ถ้ามองว่าคิดเรื่องอะไร คิดถึงเรื่องที่ผ่านมาทางประสาทสัมผัสของเราและจิตเก็บไว้ หรือเกิดขึ้นในขณะนั้น แต่อย่างไรก็ตามถ้าหากว่า เป็นเรื่องที่จิตไม่เคยเก็บไว้ คนก็จะคิดถึงสิ่งนั้นไม่ได้ ความคิดของคนจึงเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่ตนเก็บไว้ ที่ตนจำไว้ ซึ่งหมายความว่า รับรู้ทางประสาทสัมผัสมาอย่างไรก็เก็บไว้เช่นนั้น เก็บไว้อย่างไรก็คิดตามนั้น

ดังนั้น เพราะประสบการณ์ของคนเราแตกต่างกัน ความจำของคนเราจึงแตกต่างกันและเมื่อคนนำสิ่งที่ตนจำมาคิดจึงคิดได้แตกต่างกัน แม้ในเรื่องเดียวกัน อย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

สองคนยลตามบ่วง คนหนึ่งมองเห็นโคลนตม

คนหนึ่งตาแหลมคม มองเห็นดาวอยู่พราวพราย

ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ในจุดเดียวกันนั่นเอง แต่เนื่อง
จากพื้นฐานของคนแตกต่างกัน ทำให้มองเห็นสิ่งนั้นได้ไม่เหมือนกัน

๔. **ความรู้ อารมณ์** ถ้าจะถามว่า รู้อารมณ์อะไร ก็คือรู้
อารมณ์ที่ผ่านมา ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และก็เก็บไว้จนนำ
มาคิดนั่นเอง จิตคิดเรื่องอะไรก็รู้อะไร รู้อะไรก็คิดสิ่งนั้น ด้วย
เหตุนี้สัมผัสมาทิวฐิคือปัญญาเห็นชอบ และสัมผัสสangkัปะ ความ
ดำริชอบ จึงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และเป็นปัญญาด้วยกัน ความ
เห็นผิดกับความคิดผิด ก็อิงอาศัยกัน และก็เป็นโมหะด้วยกัน
คือความหลงด้วยกัน ความรู้ที่มีอยู่ภายในจิตนั้น ท่านยังแบ่งออก
เป็น ๓ ระดับ

สัญญาความรู้จำได้แก่จำมาอย่างไรก็คิดได้เท่าที่จำมา
ความรู้จึงรู้ตามที่จำมา ท่านอุปมาเหมือน รู้จักเงินเหรียญของ
เด็กเล็ก ๆ แก่ก็รู้เท่าที่จำได้ แต่ก็ไม่สามารถให้รายละเอียดได้ ว่า
เป็นเหรียญปลอมหรือไม่ปลอมเป็นต้น

วิญญาน ความรู้แจ้ง เป็นความรู้ที่ชัดเจนในเรื่องนั้นเองมาก
ยิ่งขึ้น เหมือนกับผู้ใหญ่รู้จักเงินเหรียญ มีความรู้ มีความเข้าใจ
ในเงินเหรียญนั้นละเอียดมากกว่าเด็ก

ปัญญา หรือทิวฐิความเห็น ชั้นของปัญญานี้ สามารถพัฒนา
ไปจนถึงเต็มที่เป็นญาณ เป็นวิชา ในที่สุดได้ ท่านอุปมาเหมือน
ความรู้ของอธิบดีกรมธนารักษ์ที่เกี่ยวกับเหรียญ จะมีความรู้ใน

รายละเอียดทุกขั้นตอนของเหรียญ ดังนั้น แม้จะเป็นเหรียญเดียวกันเด็กก็รู้ระดับหนึ่ง ชาวบ้านทั่วไปก็รู้ระดับหนึ่ง อธิบดีกรมธนารักษ์ก็รู้ระดับหนึ่ง นั่นก็คืองานของจิตที่เป็นงานหลัก คือรับรู้อารมณ์ทางประสาทสัมผัส จำสิ่งที่ผ่านมาทางประสาทสัมผัสไว้ แล้วก็คิดถึงอารมณ์เหล่านั้น รู้อารมณ์เหล่านั้น แต่ละอย่างก็มีขั้นตอนที่ละเอียดออกไป พระพุทธศาสนาจึงได้เน้นเรื่องของจิต ทั้งด้านดีและด้านไม่ดี เหตุว่าถ้าจิตไม่ดีแล้ว ความทุกข์โทษภัยอันตรายต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นติดตามมา แต่ถ้าจิตดี ความสุขความเจริญก็จะติดตามมา

ดังนั้น หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาจึงมุ่งที่จะพัฒนาจิตทุกขั้นตอน จะกล่าวเฉพาะในหน้าที่หลักของจิตทั้ง ๕ ประการ ดังที่กล่าวแล้ว

ในขั้นของการรับรู้ ทรงสอนไว้หลายอย่าง เช่น ให้อยู่ในสถานที่ ๆ เหมาะสม คบหาสมาคมกับคนดี ไม่ใส่ใจในเรื่องที่เมื่อใส่ใจไปแล้วความชั่วที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น โดยสอนให้มีหลักอินทริยสังวร คือการสำรวมระวังเวลาตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้อง เย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจจดนึกถึง อารมณ์เป็นต้น ควบคุมความคิดเอาไว้ อย่าให้เกิดความยินดี หรือความยินร้ายมากเกินไป คืออย่าให้เกิดความรักและความชังมากเกินไป จนทำอะไรไปตามอำนาจของจิต เพราะคนที่ทำอะไรไปตามอำนาจของจิต ย่อมประสบความสำเร็จลำบาก หมายถึงการกระทำอะไรไปตามอำนาจ

ของจิตที่ถูกปรุงด้วยกิเลส แต่ถ้าจิตที่ถูกปรุงด้วยธรรมะหรือ
ความดี ก็ให้ทำไปตามอำนาจของจิตเช่นนั้น

ดังนั้น เมื่อชั้นของการรับรู้อารมณ์เป็นเรื่องดี เวลาจิตทำ
หน้าที่จำ ก็จะมีความทรงจำในเรื่องที่ดี ๆ ปัญหาใหญ่จึงอยู่ที่ประสาท
สัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งเป็นแหล่งรับรู้ รูป
เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ผ่านมา ทางตน คือถ้าได้รับรู้เรื่องที
ดี ๆ เอาไว้ ไม่ใส่ใจเรื่องที่ไม่ดี ใส่ใจสำหรับเรื่องที่ดี ๆ ความจำ
ของบุคคลก็จะได้จำเรื่องที่ดี ๆ เอาไว้ ดังนั้นเมื่อจิตไปเหนี่ยวเอา
อารมณ์เหล่านั้นมาคิด ความคิดของจิตก็จะดี จะมีพัฒนาการทาง
จิตเป็นคิดได้ คิดดี คิดเป็น และคิดชอบ ความคิดในทางที่ชอบนั้น
ก็คือความคิดที่เป็นสัมมาสังกัปปะ ได้แก่ความคิดที่จะถ่วงถอน
จิตของตนออกไปจากอำนาจของกิเลส ความคิดที่จะถ่วงถอนจิต
ของตนออกจากอำนาจของความโกรธ ความอาฆาต พยาบาท
ความคิดที่จะถ่วงถอนจิตของตนออกจากความเบียดเบียน ความ
ความคิดเบียดเบียนประทุษร้ายทำลายล้างกัน และเมื่อความ
คิดเป็นเช่นนี้ ปัญญาคือความรู้ก็จะเป็นสัมมาทิฏฐิ ปัญญา
เห็นชอบตามความจริง ได้แก่เห็นถึงกฎของเหตุผล คืออริยสัจ
ทั้ง ๔ ประการ แต่ความเห็นเหล่านี้มันจะเริ่มต้นมาจากพื้น ๆ ทัว
ไป เช่นเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การให้ทานมีผล การบูชามีผล
พิธีกรรมต่าง ๆ มีผล พ่อมีคุณ แม่มีคุณ โลกนี้มี โลกหน้ามี การ
กระทำของคนเรานั้นจะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องรับผล ท่านผู้รู้
ดี รู้ชอบด้วยตนเองแล้ว สอนให้บุคคลอื่นรู้ตามก็มีอยู่ในโลกนี้
โอปปาติกสัตว์ คือสัตว์ที่เกิดผุดขึ้นมี

ข้อนี้เป็นสัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบระดับหนึ่ง ในการเห็นชอบในเรื่องกรรม คนเรามีกรรมเป็นของ ๆ คน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น นี่ก็เป็นความเห็นชอบอีกระดับหนึ่ง

ความรู้ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายในแง่ของความเป็นจริง ให้อยอมรับว่า ทุกสิ่งที่เกิดมาในโลกนี้ ไม่ว่าจะมียิวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องเปลี่ยนแปลง แปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่มีอะไรที่เป็นของเราอย่างแท้จริง หรือเป็นเราอย่างแท้จริง หรือเป็นตัวเป็นตนของเราอย่างแท้จริง จนถ่ายถอนต้นหามาจะทิฐิออกไปจากเรื่องเหล่านั้นได้โดยลำดับ นี่ก็ถือว่าเป็นสัมมาทิฐิที่สูงขึ้น เป็นความรู้จริงมากยิ่งขึ้น จนเป็นความรู้ในเหตุในผล และใช้ปัญญาเพ่งพินิจพิจารณาสิ่งทั้งหลาย จนเกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในสิ่งเหล่านั้น จะเดินเรื่อยไปจนถึงความรู้ อริยสัจทั้ง ๔ ประการตามลำดับ จนกลายเป็นรู้แจ้งเห็นจริง ในอริยสัจทั้ง ๔ สามารถกำหนดรู้ทุกข์และสมุทัย ทำนิโรธให้แจ้ง เพราะประพฤติปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

แต่ละอย่างนั้นเป็นการพัฒนาจิตของบุคคล ที่เริ่มต้นจากเสริมสร้างประสบการณ์ในทางที่ดี เพื่อให้บุคคลทรงจำในเรื่องที่ดี ๆ และพัฒนาความคิดของบุคคล จากคิดได้ให้เป็นคิดดี จากคิดดีให้เป็นคิดเป็น จากคิดเป็นให้เป็นคิดชอบในที่สุด จนปัญญาของบุคคลนั้นพัฒนาขึ้นไป อย่างน้อยที่สุดก็ในขั้น รู้เหตุผล ซึ่งหมายความว่าจิตของบุคคลก็มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น หลักการใน

ทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งผลปฏิบัติขั้นสูงสุด โดยการทำจิต
ของตนให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส ไม่มีกิเลสเป็นเหตุยึดมั่น
ถือมั่นในสิ่งทั้งหลายว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวเป็นตน
ของเรา นั่นคือเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาจิตทางพุทธ-
ศาสนาที่เราเรียกว่า มรรค ผล นิพพาน พระพุทธศาสนา
จำแนกแสดงจิตไว้เป็น ๔ ระดับใหญ่ ๆ เรียกว่า

กามาวจรจิต จิตที่ยังหมุนวนอยู่ในเรื่องของกิเลสกาม
และวัตถุกามทั้งหลาย

รูปาวจรจิต จิตที่เกี่ยวข้องผูกพันอยู่ในรูปฌานในรูปธรรม
อรูปรูปาวจรจิต จิตที่เข้าถึงอรูปรูปฌานถึงอรูปรูปภาพ

โลกุตตรจิต จิตที่หลุดพ้นจากโลก สามารถสำรอกกิเลสให้
เจือจางเบาบางลงไปจากจิตจนหมดสิ้นไปในที่สุด

ฉะนั้น จิตทั้ง ๔ ระดับนี้ ได้จำแนกแสดงไว้โดยพิสดาร
ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่ทั้งพระสูตรพระวินัย และพระ
อภิธรรม แต่ในพระอภิธรรมปิฎกซึ่งประกอบด้วยหนังสือขนาด
ใหญ่ ๑๒ เล่มนั้น จะเน้นไปที่เรื่องจิต เจตสิก คือสิ่งที่เกิดขึ้น
ปรุงแต่งจิต และรูปคือสิ่งที่จิตจะต้องกำหนดรู้ถึงความจริง และ
นิพพานคือการทำจิตได้รู้รูปนามตามความเป็นจริงแล้ว ขจัด
กิเลสเป็นเหตุยึดถือในรูปนาม คำว่า

รูป กล่าวโดยสรุปก็คือสิ่งที่บุคคลเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู
สูดดมด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย

นาม คือสิ่งที่รู้ด้วยจิต จิตที่ทำหน้าที่รู้รูปนามตามความ
เป็นจริงแล้ว จะถ่ายทอดความรู้สึกว่า เป็นของเรา เป็นเรา เป็น

ตัวเป็นตนของเรา ในรูปนามได้ จิตใจของบุคคลผู้นั้นก็จะมี ความเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ใน อนัตตลักขณสูตรซึ่งมีใจความโดยสรุปว่า

ช่วงแรก พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ท่านปัญจวัคคีย์ยอมรับ ความจริงว่าขันธทั้ง ๕ นั้นเป็นอนัตตา ทรงให้เหตุผลว่า ถ้าขันธ ๕ เป็นอัตตา คือเป็นตัวเป็นตนของเราอย่างแท้จริงแล้ว ขันธ ๕ ก็จะไม่มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป แต่เพราะขันธ ๕ เป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัวใช้ตนของเราอย่างแท้จริง ขันธ ๕ จึง มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยของมัน บุคคลไม่ สามารถจะตั้งความหวังว่า ขันธ ๕ ของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลยเป็นต้น

ช่วงที่ ๒ รับสั่งสอบถามพวกภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า
ขันธทั้ง ๕ นั้นเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็กราบทูลว่า ไม่เที่ยงพระพุทธเจ้าข้า
รับสั่งถามว่า สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือสุข
เป็นทุกข์พระพุทธเจ้าข้า

สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็น
ธรรมดา นั้น เป็นการสมควรไหมที่จะไปยึดถือว่า นั้นเป็นของเรา
นั้นเป็นเรา นั้นเป็นตัวตนของเรา

ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็กราบทูลว่า ไม่เป็นการสมควรเลยพระ
พุทธเจ้าข้า

ในช่วงที่ ๓ รับสั่งให้มองในแนวที่กระจายออกไปทั้งภายใน และภายนอกเป็นใจความว่า ชั้น ๕ ทั้งหลายที่เป็นอดีต กิตติ อนาคต กิตติ ปัจจุบัน กิตติ หนาบ กิตติ ละเอียด กิตติ เลว กิตติ ประณีต กิตติ อยู่ไกล กิตติ อยู่ใกล้ กิตติ ชั้นนั้นก็เป็นสักแต่ว่าชั้น ๕ เท่านั้นเอง **ไม้ไผ่ของเรา ไม้ไผ่เรา ไม้ไผ่ตัวไผ่ตนของเรา** เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วย ปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงแล้วอย่างนี้ ทรงสรุปให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางจิตของบุคคลผู้นั้น ซึ่งได้รู้ความจริงแห่ง รูปนามโดยนัยที่กล่าวแล้วว่า

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก เมื่อพิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม เบื่อหน่ายในรูป ย่อมเบื่อหน่ายในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายในวิญญูญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ก็จะไม่คลายกำหนด เพราะคลายกำหนดจิตจะหลุดพ้น เมื่อจิตหลุด พ้นก็เกิดญาณรู้ว่า เราหลุดพ้นแล้วดังนี้ ต่อจากนั้นญาณคือความรู้ ซึ่งเกิดผุดขึ้นภายในใจ ก็จะรู้ว่าชาติคือความเกิดในภพ ในกำเนิด ต่าง ๆ ของเราก็หมดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์คือการประพฤติปฏิบัติ เพื่อละความชั่ว ประพฤติความดีก็จบแล้ว เพราะความชั่วหมดไป แล้วอย่างสิ้นเชิง ความดีก็เต็มเปี่ยมบริบูรณ์แล้ว กิจในทำนองเดียวกัน เกี่ยวกับการละชั่ว ประพฤติดีสำหรับตนเองก็ไม่มี จากนั้นก็ เป็นการทำงานเพื่อเป็นการอนุเคราะห์ช่วยเหลือบุคคลอื่นเป็น หลัก อย่างที่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายได้กระทำ ตลอดพระชนมชีพของพระองค์

นั่นคือ เรื่องของจิตศาสตร์ที่มีการศึกษาอย่างลึกซึ้ง มีระบบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ และขั้นตอนการจำแนกรายละเอียดอย่างวิจิตรพิสดารนั้น ไม่มีศาสนาไหนในโลกที่จะสอนได้ลึกซึ้งละเอียดกว่า พระพุทธศาสนา

ส่วนวิชาจิตวิทยาที่ใช้ศึกษากันอยู่ในปัจจุบันนั้น ที่จริงถ้าเทียบกับพระคัมภีร์หรือภีธรรมแล้วก็เป็นเรื่องตื้น ๆ และก็มีอยู่เล็กน้อยเท่านั้นเอง มีปัญหาเรื่องจิตเป็นอันมากที่วิชาการในปัจจุบันไม่สามารถรู้และเข้าใจได้ แต่พระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ในคัมภีร์พระอภิธรรม ซึ่งสรุปรวมในคัมภีร์อภิธรรมนั้นว่าเป็นเรื่องของจิต เจตสิก คือสิ่งที่เกิดขึ้นปรุงแต่งจิตได้แก่กุศล อกุศลและกัรูป ซึ่งมีความเป็นอัพยากฤตคือกลาง ๆ และนิพพานซึ่งเป็นโลกุตระกุศล

ดังนั้น คำสอนในพระพุทธศาสนาจึงเหนือกว่าจิตศาสตร์ เพราะขอบข่ายของจิตศาสตร์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนั้น เป็นส่วนเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์พระอภิธรรมเท่านั้นเอง แต่ว่าการศึกษาในแนวจิตศาสตร์ กับการศึกษาในแนวพุทธศาสตร์ นั้น มีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน ของพระพุทธศาสนามุ่งศึกษา เพื่อจะลดความชั่ว เพิ่มพูนความดี ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนและแก่บุคคลอื่นเป็นประการสำคัญ ส่วนวิชาจิตศาสตร์มักจะมุ่งศึกษา พฤติกรรมทางจิต แล้วจะเน้นไปที่บุคคลอื่น เป็นผู้ศึกษา มีความรอบรู้ในทางจิตศาสตร์ ไม่สามารถที่จะลดกิเลสของตัวเองไป หรือเพิ่มความดีให้สูงขึ้นภายในจิตของตนก็ได้

ดังนั้น ถ้าปรารถนาจะศึกษาเรื่องจิตจริง ๆ ควรศึกษาตามหลักของพุทธศาสนา ไม่ควรจะไปให้ความสำคัญแก่จิตศาสตร์เหนือพุทธศาสนา เพราะว่าในกรณีที่ เรื่องของจิตที่ วิชาจิตศาสตร์ แสดงไว้ นั้น มีอยู่ในพุทธศาสนา แต่ว่าเรื่องจิตหลายระดับที่มีอยู่ในพุทธศาสนา กลับไม่มีอยู่ในวิชาจิตศาสตร์

ดังนั้น โอกาสที่เกิดมาเป็นมนุษย์ มีอายุอยู่ช่วงสั้น ๆ ไม่มากนัก ต้องการจะหาสาระประโยชน์จากชีวิตให้ได้จริง ๆ แล้ว ควรจะหันมาสนใจศึกษาในเรื่องของจิต ตามหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเอาไว้ เพราะว่า

การฝึกจิตนั้นเป็นความดี

จิตที่รักษาคัมภีร์แล้วจะนำความสุขมาให้แก่บุคคลผู้นั้น

เมื่อสามารถทำจิตของตนให้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งหลายได้ ในขั้นใดก็ตาม ความสุขความสงบก็จะเพิ่มขึ้นในจิตของบุคคลผู้นั้น ในจุดที่เคยมีกิเลสแตกเผาอยู่ชั้นเอง

ถ้าหากว่ากิเลสหมดไปอย่างสิ้นเชิง คนก็จะเข้าสู่ความสงบ ระวังดับได้ทั้งเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ ได้แก่พระนิพพาน

และนั่นคืออุดมการณ์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา เป็นเป้าหมายที่ควรจะมีมุ่งมั่นเพื่อจะสัมผัสให้ได้ในระดับใดระดับหนึ่ง

ซึ่งจะสัมผัสในระดับใดก็ตาม บุคคลก็จะเห็นว่า ความ
ชั่วได้ลดลงจากจิต ความดีได้เพิ่มขึ้นภายในจิตแทน และผล
จากความดีนั้น ก็จะอำนวยความสุขความสงบให้ตามสมควร
แก่ฐานะนั้น ๆ